ŠIAURĖS ATĖNAI

ISSN 1392-7760 2021 m. gruodžio 3 d. Nr. 23 (1375) Kaina 1,20 Eur

Berlyno siena tebėra privalomas turistinis simbolis, gal kada tokia taps ir Lietuvos ..... p. 2
O dabar tik daryk trumpą metrą, gali net mokslų nebaigęs ..... p. 3
Rimo Tumino smerkimo vajus – mušimasis į krūtinę ir atsižegnojimai nuo patriarcho ..... p. 11

Kam skambina gūranti varpinė

JOSIF BRODSKIJ

Amerikiečių ir rusų poetas, eseistas Josifas Brodskis (1940–1996) pranešimą *For Whom the Crumbling Belfry Tolls* perskaitė jubiliejiniame Nobelio premijos simpoziume, Švedijos akademijoje vykusiame 1991 m. gruodžio 5–8 d. Jelenos Kasatkinos atliktas vertimas į rusų kalbą (*По ком звонит осыпающаяся колокольня*) pasirodė žurnale „Иностранная литература“ (2000, Nr. 5). Čia publikuojamas pastarojo teksto vertimas.

Kadangi laikas, matyt, neturi kitokios galimybės, kaip tik praeiti, ir kadangi žmonės, regis, pasmerkti matuoti jo eigą, ši diena, galimas daiktas, ne mažiau nei bet kuri kita yra tinkama aprėpti žvilgsniu XX amžių, ypač tai, kas įvyko literatūroje. Šimtmečio atsargoje, žinoma, dar aštuoneri metai, o gyventojų pasaulyje vis tankėja ir tankėja – taigi, kalbant iš esmės, egzistuoja bent matematinė tikimybė, kad per likusį šimtmečio laiką įvyks koks nepaprastas literatūrinis įvykis. Tuomet mūsų norą užbrėžti brūkšnį dabar priskirkite statistikos nepaisymui arba ūmai užplūdusiai eschatologinei baimei, kuri bet kokiu atveju glūdi po milenaristiniais lūkesčiais; visada maloniau pamintyti apie pasaulio žlugimo perspektyvą, nei apie savo mirtį.

Atitinkamai ši apžvalga bus tiek pat asmeniška ir subjektyvi, kiek ir per ankstyva. Nėra prasmės aušinti burną garsinant svetimą nuomonę, jei ta nuomonė, žinoma, ne absoliuti tiesa. Bet aš ne šventikas. Mano veikloje subjektyvumas ir šališkumas – įprastas reikalas, ir vienintelis dalykas, ką galiu šioje vietoje, – tai pademonstruoti juos dar kartą. Galų gale tie, apie kuriuos kalbėsime, pietavo, taip sakant, prie to paties stalo, nors ir prabangiau. Vis dėlto imdamasis šios apžvalgos, aš jokiu būdu neketinu su jais lygintis, bet ir neatsiriboju nuo jų.

Šią XX amžiaus paskutinio dešimtmečio pirmųjų metų pabaigos žiemos dieną aš įsižiūriu į mūsų šimtmetį ir matau šešis nuostabius rašytojus, dėl kurių, manau, jį prisimins. Tai Marcelis Proustas, Franzas Kafka, Robertas Musilis, Williamas Faulkneris, Andrejus Platonovas ir Samuelis Beckettas. Iš tokio atstumo juos lengva atskirti: tai mūsų šimtmečio literatūrinio kraštovaizdžio viršūnės; tarp dabartinio šimtmečio literatūros Alpių, Andų ir Kaukazo kalnų jie tikri Himalajai. Negana to, jie nė coliu nenusileidžia ankstesnio amžiaus literatūros milžinams – amžiaus, iškėlusio kartelę.

Ne, kaip tik priešingai. Iš tikrųjų šie rašytojai didesni – iš dalies dėl to, kad jie pradėjo ten, kur sustojo XIX amžiaus romanas, nors daugiausia dėl to, kad jiems teko kur kas nepalankesnės sąlygos nei tos, su kuriomis žmogus ir literatūra susidurdavo ankstesnėje savo istorijoje. Literatūra galų gale – tai besikaupiančių bėdų ir žmogaus priešinimosi joms kronika. Ir, galimas daiktas, vienas iš minėtojo šešeto didybės matmenų yra tai, kad jie, regis, paskutinieji bandė tiksliu ir suprantamu žodžiu atvaizduoti kvantinį žmogaus bėdų šuolį. Paskui pasirodė siurrealizmas ir sociologija.

Bet tai skliaustuose, nes žlugusių bandymų pasakyti tiesą apie žmogaus padėtį įvairovė begalinė. Už skliaustų – mes patys, užsiėmę ne tiek tiesos paieška, kiek tam tikro bendro vardiklio, siejančio puikųjį šešetą, nustatymu – žinoma, atgaline data. Tačiau estetinio kriterijaus radimasis, ką jau kalbėti apie jo taikymą, visada vėluojantis reikalas. Tai, kad jis mums būtinas dabar, visiškai akivaizdu, jei neketiname šiuolaikinės, taip pat ir ateities literatūros (bent jau likusio šimtmečio) laikyti praėjusio amžiaus standartų įkaite. Sūniškos mūsų pagarbos tam romano tėvui įrodymų gausybė, kaip galėjome čia įsitikinti. Drįstu teigti, kad ši salė kupina jos.

Taigi, grįžkime prie mūsų puikiojo šešeto. Ką jie, tokie skirtingi, turėjo bendro? Visų pirma, jie nebuvo kolektyviniai žmonės; jie buvo vienišiai, savotiški, dažnai iki ekscentriškumo. Bent jau niekada nepritardavo nei iškalbiesiems diktatoriams, nei saldžialiežuviams vyskupams (šių visada buvo apstu, ypač tame šimtmečio tarpsnyje). Žinoma, mums nedera užkibti ant romantiško kabliuko ir dėti lygybės ženklo tarp nemokėjimo elgtis visuomenėje ir gabumų. Pirmasis – ką jau kalbėti apie tiesiog prastas manieras – yra platokai paplitęs; nors būna ir apsimestinio. O štai kas dažnai liudija talentą – tai žodinis jo savininko nesuderinamumas su bet kokia nusistovėjusia ideologija.

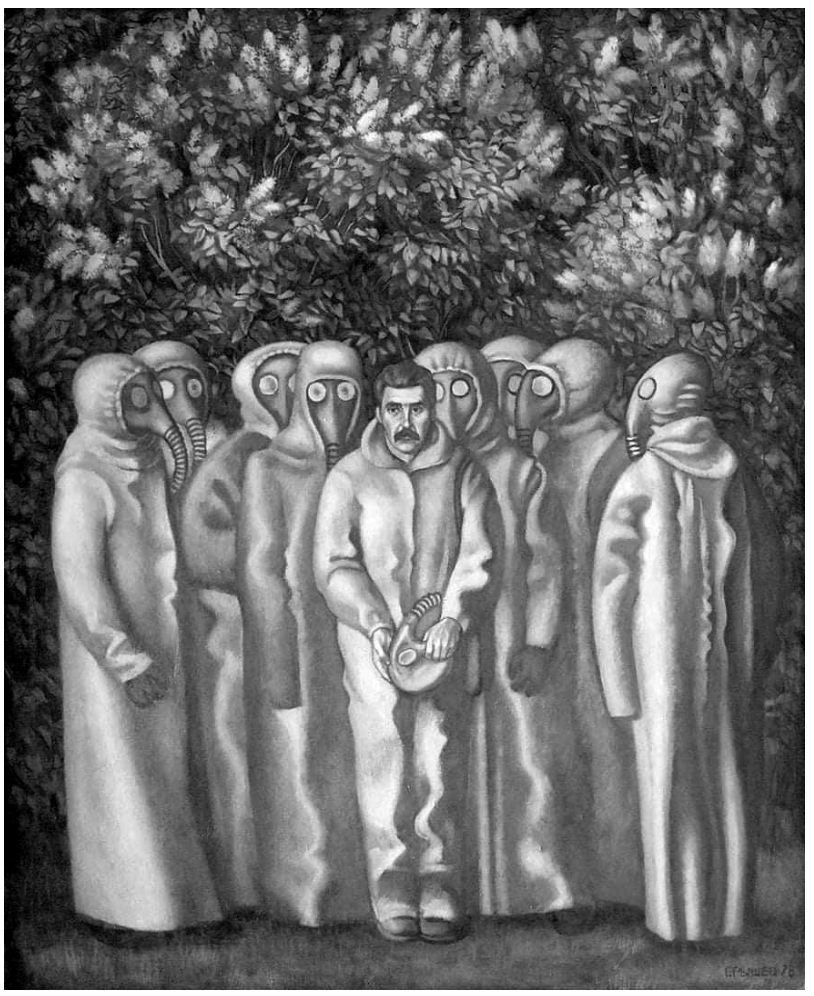

Nikolaj Jeryšev. Autoportretas su visapusiškos apsaugos drabužiais. 1978

Be to, visi šeši anuo metu buvo laikomi – o kai kur tebelaikomi ir nūdien – „sunkiais“, pirminė reakcija į jų kūrybą svyravo tarp atviro priešiškumo ir visiško abejingumo. Maxo Brodo dėka Kafkos rankraščių, kuriuos autorius prisakė sudeginti, išgelbėjimas; vokiečių skaitytojų pomirtinis Musilio „atradimas“ šeštajame dešimtmetyje ir dar labiau pomirtinis pribloškiančių Andrejaus Platonovo romanų publikavimas – gana iliustratyvūs pavyzdžiai, nors juos tam tikru mastu galima priskirti istorijos permainingumui. Tačiau net ir dalingiesiems iš jųjų ne taip jau ir sekėsi, kaip rodo „Svano pusėje“ likimas: romaną atmetė ne kas kitas, o André Gide'as, tad knygą autorius išspausdino savo lėšomis. Proustas vis dėlto galėjo sau tai leisti.

Už sunkumo įspūdį ir vėlesnę „sudėtingųjų“ reputaciją jie skolingi literatūriniam skoniui visuomenės, paradoksaliai išaugintos, kaip ir pats puikusis šešetas, XIX amžiaus penu. Visa tai lengviau pastebėti dabar, nes kone identiški patiekalai daugumos leidėjų patiekiami ir šiandieninei publikai, nors didžiausia atsakomybė už juos tenka virėjams, tai yra patiems literatams. Lygiai taip pat, jei ne labiau, paradoksalu tai, kad pastaruosius penkiasdešimt metų modernizmas apibūdinamas kaip praeitis, tarsi mūsų dabartis būtų įgijusi tam tikrą bestiliškumo statusą ir jau nebereikalauja jokių ypatingų jos žodinio įkūnijimo būdų. Matyt, leidybos namuose ir rašytojų palėpėse prieita prie tos pačios išvados: užtenka paprasčiausio anekdoto.

Bet tai vėlgi pastaba skliaustuose (kuria turėsiu remtis, nes klausimas primygtinis ir visų pirma ji lėmė mano pasirodymą šioje tribūnoje šiandien). Grįžkime prie savo viršūnių. Ar tikrai jie buvo tokie sunkūs, kad užsitarnautų visas šias etiketes ir įvardijimus, įskaitant „modernizmą“? Kaip nutiko, kad šeši visiškai skirtingi autoriai, rašę maždaug tuo pat metu, pasirodė tokie sunkūs? Kas tai apskritai per sunkumas ir kas jį išmatavo? Ar sunkumas yra genialumo požymis, ar reikia juo vadovautis, kai bandome surasti reikšmingų kūrinių šimtmečio galo mene? Ar galima jį imituoti?

Atsakymas į paskutinį klausimą: taip. Tai darė ir tebedaro nūdien daug sužydėjusių ir vystančių talentų. Pradėkim nuo to, kad jau pati „sudėtingų“ rankraščių, šiandien siūlomų leidėjams, gausa rodo, jog sunkumas nėra toks sunkus. Už viso to slypi ne tiek apgaulė, kiek prasčiokui būdinga romano sunkumo samprata, kuri yra tapusi naujuoju ortodoksiškumu, o drauge ir paklausia preke. Tiesa visų pirma tokia, kad jokio sunkumo iš tiesų nebūta. Nes maniera, pasirinkta kiekvieno iš puikiojo šešeto, neatrodė sunki bent jau jiems patiems ir – kadangi jie negyveno visiškai izoliuoti – kai kuriems jų amžininkams. Joks sveiko proto žmogus, o ypač nežinomas autorius, nesiims rašyti to, ką sunku suprasti. Priežastis, dėl ko kiekvienas iš jų ir toliau taip rašė, buvo sąmoningas ar intuityviai nuspėtas poreikis išsivaduoti iš ribojančių tuolaikinės prozos sąlygiškumų. Iš esmės tai, kas skaitytojo, besitenkinančio esamomis konvencijomis, buvo apskelbta kaip sunkumas, kiekvienam iš šio šešeto reiškė jų natūralumo išlaisvinimą ir neabejotinai jų pačių buvo vertinama kaip priemonė didesniam aiškumui pasiekti.

Jeigu jie nejuto to sunkumo, tai ir mes neturėtume; kitaip laikas, skiriantis mus nuo jų, būtų sugaištas veltui. Stilistiniai metodai, išrasti šio šešeto, leido jiems išreikšti žmogaus sielos sudėtingumą, o tam jų gimtasis XIX amžius, matyt, neturėjo nei priemonių, nei, labiau tikėtina, noro. Vis dėlto tai buvo ne vieno pasakojimo būdo pakeitimas kitu, o papildymas arba, tiksliau, XIX amžiaus romano vystymasis ir įaugimas į XX amžių – visiškai logiškas, organiškas procesas, ką jau kalbėti apie terapinę jo vertę. Taigi visa, ką mums tereikia daryti, tai priimti stilistinę šešeto iniciatyvą kaip normą ir brandos ženklą, o ne kaip nukrypimą nuo seno gero patogiai linijinio, pasitikėjimą keliančio auklėjamojo romano – juk žmogus nėra nei savo praeities, nei dabarties, nei juo labiau savo paties likimo šeimininkas.

Jei minėtųjų šešių autorių naudotą būdą priimsime kaip normą (bent jų mąstymo būdą, jei ne jų veikėjų elgseną, nors būtų neblogai ir viena, ir kita), iš karto įgysime mažiausiai du pranašumus. Pirma, tai išvaduos mus iš sunkumo paieškų ir juo labiau neleis susigundyti juo kaip būtina iškilaus šiuolaikinio kūrinio prielaida, mat žmogaus sielos sudėtingumas, lygiai kaip ir šio sudėtingumo išraiška, turi natūralias ribas, už kurių driekiasi arba beprotybė, arba pretenzingumas, – tai yra už kurių ši išraiška tampa neartikuliuojama. Antra, tai gali mus išvaduoti iš esamos produkcijos, intelektualiai ir stilistiškai nepaveiktos modernistų pasiekimų,

Nukelta į p. 5 ►

Sienos ir „nenaudingos burnos“

Atrodo, pagaliau Lietuva turi vienijančią nacionalinę idėją – „didžiosios gynybinės sienos“ prie Baltarusijos statybą, kuri ne žodžiais, bet darbais suvienijo lenkų ir lietuvių politikus, užmiršusius ginčus dėl pavardžių ir iškabų rašymo nelietuviškomis raidėmis.

„Siena“ šiandien tapo madingu žodžiu. Kai kurias jų mačiau. Berlyno siena tebėra privalomas turistinis simbolis, o jos gabaliukai turistams pardavinėjami iki šiol. Keista. Vieną tokį Berlyne nusipirkau gal 1994 metais. Ir jos vis dar liko? Tikrosios sienos nebūtų užtekę net sutelkus visas VDR valstybinių institucijų pajėgas. Pagalvoju, kad gal kada nors Lietuvos ir Baltarusijos sienos likučiai taps kolekcionierių trokštamu artefaktu. Bet, matyt, negreitai.

Belfaste jau kelis dešimtmečius stovi sienos, skiriančios protestantų ir katalikų rajonus. Nors kruvini konfliktai nuslūgo, sienos tarp namų tebestovi. O protestantų gatvės tebėra apsigaubusios Britanijos vėliavomis.

Seutoje aiškiai matoma didžiulė siena, beje, 2001 metais pastatyta ES lėšomis, skirianti Maroką nuo šio Ispanijos anklavo, kuriame yra europietiškos kavinės, europietiškos viešosios erdvės, tvarka ir kultūra. Pereinant sieną iš Maroko pusės ispanų pasieniečiams užtenka parodyti ES pasą, be to, ir rasiniai požymiai leidžia išvengti ilgesnių procedūrų, kitaip negu Šiaurės Afrikos gyventojams.

JAV ir Meksikos pasieniu eina daugiau kaip tūkstančio kilometrų ilgio (iš viso pasienio ilgis – virš 3 000 kilometrų) *border wall* arba, kaip ją vadina meksikiečiai, *muro fronterizo*, o didžiausia ir labiausiai įtvirtinta dalis eina San Diego ir Tichuanos pasieniu ir giliai įbrenda į Ramųjį vandenyną. Siurrealistinis vaizdas.

Lenkija ir Lietuva, statančios sieną su Baltarusija, nėra išimtis. Šiandien sienos yra statomos tarp Pakistano ir Indijos, tarp Tailando ir Malaizijos, tarp Uzbekistano ir Tadžikistano (iš esmės dėl vandens išteklių), tarp Saudo Arabijos ir Jemeno, tarp Kuveito ir Irako.

Kartais kairieji teigia, kad fizinė siena neužtikrina saugumo ir kad geriau gyventi draugiškai ir ieškoti kitų būdų apsaugoti šalį. Einamuoju laikotarpiu, gal kokius porą šimtų metų, sienos padeda, tuo labiau kad šiandieninių migrantų padėtis prie Europos sienų yra labai specifinė. 2015 metais Izraelis pastatė technologinių inovacijų prikimštą fizinę sieną su Egiptu Sinajuje ir visiškai nutrūko nekontroliuojamas migrantų srautas iš Afrikos, o beduinų gentys prarado pelningą verslą. Taip pat Izraelis pastatė aukštas betonines sienas, skiriančias Palestinos žemes nuo žydų valstybės. Mačiau ir jas. Vaizdai nėra estetiški ir sukelia nemažai nepatogumų vietiniams gyventojams, bet teroro aktų gerokai sumažėjo.

Istoriką migrantų krizė Baltijos šalių, Lenkijos ir Baltarusijos pasienyje verčia paieškoti istorinių analogijų. 9 000 kilometrų Didžioji kinų siena yra minima Kinijos himne kaip kinų stiprybės simbolis, bet Europos istorijoje giliausią pėdsaką paliko *limes* – viena daugiausiai kainavusių pasienio apsaugos sistemų pasaulyje, romėnų sukurta tam, kad demonstratyviai atskirtų savo civilizaciją nuo šiaurės *Barbaricum*, sistema, kuri driekėsi nuo Škotijos iki Juodosios jūros. Abi puses – barbarų gentis ir romėnų pasaulį – skyrė ne tik fizinė siena, bet ir gili gerovės praraja. Germanai veržėsi į kultūringąjį pasaulį, kaip šiandien Artimųjų Rytų ar Šiaurės Afrikos gyventojai veržiasi į Vakarų Europą. Svarbiausiuose keliuose į *Barbaricum* buvo įrengti muitinės postai, germanų jaunuoliams kartais nusišypsodavo laimė gauti tarnybą Romos legionuose ir saugoti sieną, o tokios istorijos germanams buvo sektinas pavyzdys bandant laimę už *limes* ribų. Germanų kaimai ir ištisos gentys prašydavosi priimamos į Romos imperiją, tačiau dažnai tokie prašymai būdavo atmetami, nebent Romai pritrūkdavo karių ir darbininkų. Kartais visa gentis pasisiūlydavo saugoti sieną.

Tacitas aprašė, kokią įtaką germanams ir kitoms „necivilizuotoms“ gentims darė romėnų pasienio miestai, kuriuose buvo grįstos gatvės, užeigos ir termos, valstybinai statiniai, išmarginti ryškiaspalviais dažais, amfiteatrai, romėnų maisto produktai ir vynas. Barbaras, susižavėjęs romėnų miestu, „jo kerinčiomis gėrybėmis, kolonų supamomis salėmis, voniomis ir aukščiausio lygio puotomis“, niekada daugiau to nenorėdavo atsisakyti ir tapdavo taikus, tik su sąlyga, kad jam būtų galima pasilikti. Kaip rašo vokiečių istorikas Ralfas-Peteris Märtinas (1951–2016): „Žvelgiant iš tokios perspektyvos, prabangios imperijos vitrinos germanus veikė, kaip europietiškos televizijos programos veikia ištrūkti trokštančius afrikiečius. Barbarus viliojo kitapus sienos laukianti pažadėtoji žemė, kurios palaimos vieną dieną nebenorėta išleisti iš rankų.“ Bet spaudimas Romos sienoms vis augo – kaip minėjau, ištisos germanų gentys dėl sunkių žiemų ir maisto trūkumo prašėsi priimamos į imperiją, kurioje buvo užtektinai maisto ir pragyvenimo šaltinių, bet veltui. II amžiuje langobardai, kvadai, markomanai, vandalai, svebai, sarmatai, roksolanai ir kitos gentys, kurių ilgi sąrašai pateikiami „Historia Augusta“ kronikoje, ėmė atakuoti Romos imperiją. Markui Aurelijui pagaliau pavyko išvyti barbarus už Dunojaus, bet imperijos galios integruoti naujas tautas buvo ribotos, o imperijos sienų saugojimas reikalavo didelių išteklių. Romėnai pradėjo trauktis.

•

Didingos Gajaro pilies griuvėsiai prie Senos upės tarp Ruano ir Paryžiaus traukia turistus ir liudija apie viduramžių inžinierių ir statytojų įgūdžius ir gebėjimus. Tvirtovė, apie kurią Ričardas Liūtaširdis pasakė, kad galėtų ją apginti, net jeigu sienos būtų iš sviesto, buvo pastatyta kaip gynybinio komplekso dalis ginti naujai įkurtą ir gynybinėmis sienomis apjuostą Mažąjį Andeli, miestą, kurio gyventojai su pilies įgula buvo susieti prekybiniais, darbiniais ir kitais ryšiais.

1202 metais prasidėjus karui tarp Anglijos karaliaus Jono Bežemio ir Prancūzijos karaliaus Pilypo II Augusto, pagrindinis prancūzų siekis buvo užimti turtingąją Normandijos kunigaikštystę, o Gajaro pilis stovėjo svarbioje strateginėje vietoje ir buvo tarsi raktas į Normandiją. 1203 metų rudenį Prancūzijos karaliaus kariuomenė pasirodė prie Gajaro tvirtovės, prancūzų kariai gana greitai užėmė miesto įtvirtinimus ir pradėjo plėšti ir niokoti apylinkių gyventojų paliktus namus.

Apie 1 500 kritusio miesto ir jo apylinkių gyventojų pasislėpė tvirtovėje tikėdamiesi apsaugos. Taip karalius Pilypas II Augustas užtvindė tvirtovę gyventojais, kuriuos kronikininkas Gijomas Bretonietis pavadino *inutile bello* – nenaudingais karui. Pilies komendantas Česterio konsteblis Rogeris de Lacy persvarstė savo sprendimą priimti pabėgėlius. Jo maistu aprūpinta ir gerai ginkluota įgula buvo pasirengusi ilgai apgulčiai, tad tiek civilių čia nereikėjo. Jis pradėjo suvokti, kad karaliaus Pilypo II Augusto planas pavyko. Viduramžių pilys, kaip Gajaras, buvo suprojektuotos taip, kad jas galėtų ginti nedidelis karių skaičius. Čia nebuvo perimetrinės gynybos sistemos kaip ginant įtvirtintų miestų sienas, tad tiek kariniu, tiek strateginiu požiūriu nereikėjo, kariniais terminais sakant, tiek „nereikalingų burnų“, kurios naudojo maisto išteklius.

Viską apskaičiavęs logistiniu požiūriu Rogeris de Lacy lapkričio mėnesį išleido 500 žmonių iš pilies. Prancūzų kariuomenė nematydama grėsmės išsigandusius ir įbaugintus civilius praleido pro savo įtvirtinimus. Tas pats veiksmas buvo pakartotas po keleto dienų ir vėl prancūzai leido praeiti gyventojams. Tačiau kai Pilypas II Augustas, tuo metu kovojantis kažkur Normandijoje, sužinojo, kas vyksta prie Gajaro pilies sienų, jis suvokė, jog tokiu būdu anglai galės ilgiau išsilaikyti apsuptyje, ir kategoriškai uždraudė praleisti tiek vyrus, tiek moteris, tiek vaikus, tiek vargšus ar turtingus per prancūzų linijas ir įsakė juos visus grąžinti prie pilies, kuri ir toliau siuntė civilius lauk. Paskutinė grupė, kuri tikėjosi susijungti su šeimomis už prancūzų linijų, buvo sutikta strėlėmis ir ietimis, kad grįžtų prie pilies. Bet pilies vartai buvo uždaryti, o jos gynėjai pasitiko žmones strėlių šūviais. Apie 500 asmenų atsidūrė tarp dviejų juos supančių įtvirtinimų – pilies mūrų ir paimto miesto sienų. Atsidūrę beviltiškoje padėtyje žmonės slėpėsi tarp uolų, valgė laukines žoles ir šaknis ir gėrė šalia tekančios upės vandenį. Kaip knygoje „Histoire du Château-Gaillard“ rašo Achille'as Deville'as (1789–1875), palikti žmonės valgė peles, šunis ir viską, ką išmesdavo pilis – kaulus ir kitus maisto likučius. Pro prancūzų stovyklą prasiveržusi višta badaujančių žmonių buvo sudraskyta į gabalus. Ką tik pagimdytas kūdikis buvo atimtas iš motinos ir suvalgytas.

1204 metų vasarį Pilypas II Augustas atvyko prie pilies vadovauti apgulčiai ir pamatęs savo sprendimo pasekmes įsakė priimti žmones ir juos pamaitinti. Tačiau dalis jų mirė po ilgo badavimo pagaliau pamaitinti geru šiltu maistu.

Gyventojai, „nenaudingi karui“, ne kartą būdavo arba išstumiami, arba neįleidžiami į tvirtoves. 1346–1347 metais apgulęs Kalė tvirtovę Eduardas III leido 1 700 žmonių, išstumtų iš įgulos, praeiti pro anglų linijas ir netgi davė jiems maisto. Bet po keleto dienų jis atsisakė praleisti 500 civilių ir paliko juos kentėti ir mirti *niekieno* žemėje. Apie keli tūkstančiai žmonių mirė tarp pilies sienų ir Anglijos valdovo Henriko V kariuomenės įtvirtinimų Ruano apgulties metu 1418–1419 metais. Antika, viduramžiai ir vėlesnieji laikai yra kupini tokių „nenaudingų burnų“ istorijų, tad dabartinė padėtis prie senosios ir naujosios Europos *limes* visai ir nestebina.

– VYGANTAS VAREIKIS –

Memorabilia

Pasaulėžiūra kelyje

Tas atvirukas jau nuo pavasario. Matyt, specialiai laukė advento. Juodo *art deco* stiliaus dangaus, tamsių vandenų. Sniego. Kažkieno pėdų sniege. Vienatvės. Kam nesinorėtų, kad iš viso to, sumaišius ir kantriai palaukus, imtų ir atsirastų mums pažadėtas pasaulio gelbėtojas?

Aną šeštadienį lauke už miesto buvo labai panašus vaizdas. Tirpo vakarykščiui iškritęs sniegas. Važiavome, paskui ėjome palei kapinių tvorą. Visur molina pliurza. Ne laidotuvės, nė nežinau, kaip pavadinti. Moteris buvo mirusi prieš dvi savaites. Vyras atėjo į parapijos raštinę kviesti kunigo, bet visi kunigai tuo metu buvo rekolekcijose. Palaidojo patys, kaip mokėjo. Paskui vis tiek prašė pašventinti kapą. Žiūri rudom akim ir nesitraukia. Jie – vargšai, kuriuos taip myli ir gina popiežius Pranciškus. Tikri vargdieniai. Moteris daug metų elgetaudavo Bernardinų šventoriuje. Visada kažin kaip droviai ir švelniai. Po mišių dar išsirikiuodavo keliese prie zakristijos durų, kad gautų savo sekmadieninį priedą. Parapijiečiai vadina juos prenumeratoriais. Nepyko, nevarė šalin. Žiemą, kai anksti temsta, ji dar prašydavo žvakigalių. Kartą, per kažkokią šventę, nusišypsojusi paprašė gėlių. O paskui vieną lapkričio sekmadienį ji bažnyčioje jau nepasirodė.

Kapinėse mes dabar trise. Vyras rudom akim dar pasikvietė savo seną draugą, kuris vairuoja automobilį. Kažkada jiedu kartu dirbo santechnikais. Prisipažįstu, jog ir man buvo tekusi kelerius metus ta profesija. Kapas, kurį šventinsiu, toliau nuo keliuko, įkalnėje. Tik įsitvėręs vairuotojui į parankę galiu šiaip taip numaknoti per kapinių pliurzą. Jaučiu, kaip visi trys netikėtai suartėjame, susidraugaujame. Tarpusavyje jiedu šnekasi pusiau lenkiškai, pusiau rusiškai. Vairuotojas savo draugui rūpestingai užsagsto drabužių sagas, pataiso šaliką. Laukuose vėjuota. Kiek toliau per patižusį sniegą, kapinių pakrašty, kur valdžios lėšomis palaidoti benamiai ir neatpažintieji, pirmasis vyras susiranda savo brolio kapą. Meldžiamės. Pakeliui dar atkreipiau dėmesį į šviežią kryžių su Artiomo vardu, turiu ten sugrįžti. Jam buvo tik dvidešimt. Prisimenu, kaip man buvo įdomu gyventi dvidešimties, ir širdy pasižadu, kad Artiomo nepamiršiu.

Ant atviruko nepažymėtas nei autorius, nei kas ir kada išleido, bet kampe galima įskaityti Švipo parašą. Jį mini ir mūsų enciklopedijos. Prieš karą Vladas Švipas studijavo menus Dresdene, vėliau garsiojoje Bauhauzo architektūros mokykloje Veimare, grįžęs suprojektavo kelis namus Kaune, rašė ir leido praktines knygeles ūkininkams, bet labiau mėgo administracinį darbą. Pušalote, savo tėviškėje, yra sukūręs baltą betoninį paminklą žuvusiems už Lietuvos laisvę. Jis pats su šeima be didelių netekčių atlaikė karus ir okupacijas, persikėlė į Niujorką, ten sėkmingai dirbo architektūros biure.

Nukelta į p. 8 ►

Maskulinistės pokalbis su feministe

Interviu su teatro ir kino kritike JŪRATE VISOCKAITE norėjau parengti seniai. Jūratė neslepia simpatijų vyrų kuriamam menui ir genijaus kultui apskritai, kartais juokais save pavadina maskuliniste, o aš kaip tik vyrais kūrėjais pastaruoju metu bodžiuosi, retai man jų kūriniai įdomūs, aktualūs. Taigi, susitikusios nuolat įsiveliame į diskusijas. Toks ir šis interviu – polemiškas ir be galutinių atsakymų.

Kritikė Maskvos VGIK'e baigė kinotyrą. Nuo 1994 m. dirbo „Šiaurės Atėnuose“, nuo 2000 m. dešimt metų buvo leidinio vyriausioji redaktorė. Šiuo metu teatro ir kino kritikos skiltis prižiūri „Literatūroje ir mene“.

Virginija Cibarauskė

– Pastaruoju metu pasirodė nemažai straipsnių apie teatro situaciją Lietuvoje. Kalbama apie lenkų teatro invaziją, kad Lietuvoje nėra asmenybių, kurios galėtų pakeisti „didįjį penketą“ (Eimuntą Nekrošių, Rimą Tuminą, Joną Vaitkų, Oskarą Koršunovą, Gintarą Varną), ir kad jaunieji režisieriai bei režisierės jaučiasi užspausti teatro grandų, neturi galimybių įgyvendinti savo sumanymų. Vis daugiau diskutuojama ir apie seksizmą, kad lietuvių teatras vyriškas, taigi ribotas – šį aspektą gana gerai iliustruoja ne itin vykęs Koršunovo bandymas „Otele“ kalbėti apie homoseksualių moterų patirtis. Pastebiu nemažai paralelių su literatūros pasauliu – diskusijos dėl premijų, seksizmo, vyrų sukurtos literatūros universalumo. O kur dar kūrėjų ir kritikų kolizijos: vieni skelbia kritikos, o kiti – meno mirtį.

O kaip šiandienos Lietuvos teatro ir apskritai kultūros situaciją vertini Tu – viskas į bloga ar vis dėlto į gera?

– Oi, Virga, argi tave pačią, protingą ir gražią, kas nors laikė už rankų – prieš 10 metų ar dabar? Ne, nes tu rašai gerai. Jei būtum silpna, abejotum savimi, nemokėtum, tada – taip, prisigalvotum visko, kad tik save kaip nors išgriebtum, pateisintum. Nekrošius yra sakęs, kad jam niekas niekad netrukdė, – ir juk turėjo galvoje sovietinio teatro, „Pirosmanio“ ir „Kvadrato“, laikus. Tu tik pats sau gali trukdyti, ir taškas.

Pasakysiu trumpai ir aiškiai: *#metoo* skandaliukus prilyginu antivakserių idiotizmui. Lytinė diskriminacija, taip, buvo ir dar yra, tačiau po kurio laiko, jei taip sparčiai veršimės į priekį, cyps jau vyrai. Pusiausvyros nebus, jos negali būti, o ir nereikia, kam mums ta šveicariška ramybė... Tik amžina kova, ir tai puiku. Ką gi kurs kūrėjai, jei vyrai ir moterys susivienodins?

„Saulės ir jūros“ geniali moteriška trijulė – jau labai daug. Užtenka. Svarbiausia, su kuo mums nūnai reikia susidoroti – ir teatre, ir literatūroje, – tai su ta begaline laisve kurti, su horizontu. Ant ŠMC sienos, atsimeni, kadaise buvo šūkis: „Kiekvienas yra menininkas...“ Daug kas nuoširdžiai patikėjo. Vargšeliai. Geriau pasimokytų lietuvių kalbos. Kadaise, kai išgirsdavau iš redakcijon atėjusio autoriaus neatsargius žodelius „kuriu“, „aš kaip menininkas“, bjauriai nusišiepdavau jam į akis. Gintaras Beresnevičius pasakojo, kaip dukrelė kartą pakvietė užpakalio nušluostyti ir liepė „žiūrėti, ką ji sukūrė“, – iškart nustojo tą žodį namie vartoti.

Ir teatre, ir kine vietos dirbti yra. Po mūsų revoliucijos Arūnui Žebriūnui, Gyčiui Lukšui juk nedavė pinigų, tik Algimantas Puipa dantim išsiplėšdavo, vien jaunikliai tada debiutavo – ir ką gi, antrąjį filmą paskui retas išstenėjo. O dabar tik daryk trumpą metrą, gali net mokslų nebaigęs. Teatre irgi, prašom, eik į Ašmenos gatvelę, į OKT, ir dirbk.

O išlaisvintos kritikos situacija? Teatro nebloga, kino bloga, dailės po metro Alfonso pasišalinimo nuvytusi, muzikos išvis dykuma – nuobodulio estetika gal.

– Tačiau ar tavęs tikrai nestebina, kad visi svarbiausi XX a. antros pusės lietuvių teatrą formavę vardai yra vyrų režisierių? Esu girdėjusi ne vienos vyresnės kartos moters istoriją apie svajotas, bet taip ir nebaigtas režisūros studijas, neįvykusią karjerą arba, geriausiu atveju, antraeiles pareigas, pvz., antrosios režisierės. Tiesa, dauguma dėl nutrauktų, nebaigtų mokslų kaltino save. Dažnai pagalvoju, kad vyresnė karta – tiek vyrai, tiek moterys – yra tarsi akli diskriminacijai, nelygybei. Arba priima tai kaip normą.

Kalbi apie kovą, bet man atrodo, kad kultūros lauke į moteris retai kas žiūri kaip į lygiavertes kovotojas – labiau kaip į aptarnaujantį personalą, mūzas, pagalbininkes ir pan. Tau taip nebuvo? Niekada nepagalvojai, kad jei būtum vyras, viskas klostytųsi daug lengviau, eitum geresnes, solidesnes pareigas, tave labiau gerbtų?

– Na, vyrai režisieriai siautėja ne tik Lietuvoje – visame pasaulyje. Be to, kolektyviniame teatro ar kino mene su bepročiais aktoriais bei likusiu laisvo elgesio personalu reikia kietos, net bukos rankos. Orkestrams, kaip žinai, diriguoja vyrai (su retom maloniom išimtim). O ir ta mūza būti, žinai, visai smagu. Galiu pasigirti – aš net du kartus buvau ir tuo didžiuojuosi, anūkams papasakosiu.

Neturiu lytinio nevisavertiškumo komplekso, nors tu ką. Nei jaunystėje neturėjau – gal dėl to, kad pasirinkau kritikės profesiją ir iškart supratau: privalau būti drąsi! Aukštesnės pareigos? O, taip, vienintelis mano gyvenimo „metoo“ (na, galima suprasti kaip anekdotą) atsitiko, kai tuometiniai Rašytojų sąjungos šulai, Valentinas su Danielium, neįleido manęs, jau „Litmenio“ redakcijos išrinktos ir per daug stipriai su esamais kadrais pasišvaisčiusios, į vyriausiojo redaktoriaus postą. Pridirbs čia ji mums – ne RS narė – nė nepasitarusi su RS, padarys vėl savo kiną! Ir ką gi, kelias dienas vaikščiojau įsižeidusi, paskui nusprendžiau „būti aukščiau“, ėmiau daugiau rašyti, tai man karūna ir nenukrito. Be to, ir paskirtas vyriškis dirba atsidavęs, mokosi ir tobulėja.

Bet Virginija, kodėl mes apie tai tiek daug kalbam? Nesu feministė, taip, užjaučiu vyrus, bent jau humanitarus (kitokių beveik nepažįstu). Geriau pakalbam apie šiuolaikinę lietuvių literatūrą, gėdingai žlungančią laisvės sąlygomis.

– Tikriausiai kalbame todėl, kad aš vyrų visiškai neužjaučiu, net humanitarų, nors suprantu, kad sunku prarasti šimtmečius turėtą privilegijuotą poziciją (juokiasi). *Manau, kad apie žlugusią literatūrą mėgsta kalbėti tie, kurie nesugeba rasti sau dabartiniame literatūros lauke vietos, – paprastai tai būna debiutantai, nueinančios kartos atstovai arba pernelyg didelių ambicijų turintys, todėl neva neįvertinti kūrėjai. Nepriklausau nei vieniems, nei kitiems, gal todėl jokių žlugimo ženklų nematau – labiausiai šiandieninėje literatūroje patinka įvairovė, kurios būti negalėjo nelaisvėje. Knygų išleidžiama daug, steigiasi alternatyvios leidyklos, debiutuoja įdomūs autoriai. Tai kur tas žlugimas?*

Nors tu tikriausiai situaciją matai kiek kitaip? Kai 2000 m. tapai „Šiaurės Atėnų“ vyr. redaktore, laikraštis išgyveno tikrą aukso amžių, jame publikavosi šiandien jau klasikų statusą turintys Sigitas Geda, Gintaras Beresnevičius, Alfonsas Andriuškevičius, Giedra Radvilavičiūtė, Kęstutis Navakas, tuo metu dar labai maištingas jaunasis Sigitas Parulskis. Dalis jų neberašo, kiti rašo mažiau ar / ir mažiau kokybiškai. Gal dėl to tas „žlugimo“ įspūdis? Papasakok, kaip atsidūrei „Šiaurės Atėnuose“ ir kaip, būdama vyr. redaktore, pritraukei ir suvaldei tokias asmenybes?

– Gerai mums čia išeina pasišpaguoti. Jau antrąsyk neatsargiai imi ir atskiri vyresnę, „nueinančią“ kartą. Va, ir tu vykdai savo segregaciją... Tiesiog aš gerai žinau, kaip blogai yra su lietuvių proza mūsų literatūros prieangyje – kultūros leidiniuose. Cha, kai tik baigėsi tasai „Šiaurės Atėnuose“ mano užsuktas esė aukso amžius, grožinė literatūra ir užsilenkė (nuo kuklumo nemirsiu). Klesti sužurnalistėjusi publicistinė, politiškai spekuliacinė ir atvirai komercinė proza. Išlaisvintoji pasileidėlė Grafomanija. Pasakyk man, kuo skiriasi kadaise tarybinės Kultūros ministerijos užsakyta ir remiama Aleksandro Gudaičio-Guzevičiaus „Kalvio Ignoto teisybė“ nuo Inos Pukelytės „Panelių iš Laisvės alėjos“ (ką tik – Grigorijaus Kanovičiaus literatūrinė premija) ar netgi Sigito Parulskio „Tamsos ir partnerių“ ir Sauliaus Šaltenio „Žydų karalaitės dienoraščio“? Tai šiandieniniai vadinamieji programiniai kūriniai, populiariai liaudiškai ar literatūriškai mandrai parašyti. Perskaičiau ką tik „Paneles“ įstrižai – na, tiktų nebent paaugliams apšviesti apie prieškarinį Kauną ir antisemitizmą. Vaikiškiems protams iš tiesų skirta ir Alvydo Šlepiko „Mano vardas – Marytė“ apie vieno regiono pokario vaikus. Utriruoju? Betgi atsakau į tavo klausimą – kurgi žlugimas? Jis yra nuo ir iki: nuo kūrėjo moralės, konformizmo iki jo „prie reikalo“ prisiderinančios stilistikos. Tiesa, poezijos neliečiu, ne mano daržas.

Kodėl gi mūsų brangūs rašytojai – ir seni, viską ilgai laikę užspaudę stalčiuose, ir jauni, naršantys dieną naktį archyvuose, – nesiryžta aprašyti sovietmečio dešimtmečių, atskiros istorinės eros, kuri reikalauja įsigilinimo, talento ir drąsos, ilgų darbo metų, o ne lėkšto viens du demaskavimo? Na, išstena nebent reikiamai sumontuotą „Vasarnamio“ dokumentiką ar „Kolūkio metraščių“ satyrą. Bet man neįdomus kažkieno išgalvotas Stalinas ir Ježovas. Apie juos aš geriau kino kronikoje pasižiūrėsiu.

Oi, tiesa, mano galva, vienintelis šio amžiaus įvykis lietuvių prozoje – „Silva rerum“. Ot kaip!

Aš, kaip apolitiška persona, tiesiog imu lietuvių rašytojų sąvadus – smetoniškieji (20 metų), tarybiniai (40), dabartiniai (30) – ir blaivia galva vertinu vardus ir produkciją. Va tau ir žlugimas.

Žinai, pavydžiu rusams didelių ir aršių kritikų – konkrečiai Dmitrijaus Bykovo. Iš tokio mokausi. Dar – jeigu prisimintume pagal kartas – mokiausi iš Sauliaus Macaičio ir Egmonto Jansono; Valdo Gedgaudo ir Rūtos Oginskaitės; Andriaus Jevsejevo ir Mildos Brukštutės, nors pastarieji jau prapuolė. Manau, kad skaitančiųjų masei reikia žmoniškai įskaitomai parašytų ir jau kitą rytą portaluose išleidžiamų, azartiškų publikacijų. Specialiųjų kultūros leidinių (mano galva, pernelyg išsidauginusių) masės neskaito. Kiek užmatau svetur, dabar kritika yra pagauli, nebesausa, subjektyviai vertinanti, ji nebeskirta tik savajam kolegų ratui ir autoriams, kaip kad yra pas mus.

O apie „Šatėnus“ ir asmenybes jau parašiau „Metuose“ (2019, Nr. 12). Skaityk. Nenoriu kartotis. O ir netiks šito pokalbio intonacijai.

– Įdomu, ką sakai apie kritiką, nes nuolat girdžiu priekaištus, neva visa mūsų kritika – vien apžvalgos ir tiesmuki vertinimai „patiko“ ar „nepatiko“, nebeliko rimtų analitinių recenzijų. O dėl to sovietmečio – gal šiandien jau kiek pabodęs, juk siaučia dešimtojo dešimtmečio mada, apie jį rašo ir debiutuojantys, ir jau pripažinti prozininkai. Tiesa, Tomas Vaiseta debiutinėje trumposios prozos knygoje „Paukščių miegas“ visai neblogai perteikė įvairius sovietmečio periodus. O kalbant apie istorinio romano situaciją, tai didelio kokybinio skirtumo tarp „Silva rerum“, „Tamsos ir partnerių“ ar „Mano vardas – Marytė“ nematau. Normali populiarioji literatūra, ir tiek. Taigi, kokiais kriterijais pati prozos ir ne tik prozos kūrinių gerumą matuoji?

– Siužetas – knygoje ar filme – manęs seniai nebedomina (man pačiai apmaudu, nes negaliu taip kaip mano draugės kino pavasariuose mėgautis istorijų antplūdžiu, atsijungti nuo realybės), man svarbiausia, KAIP padaryta. Režisūra. Autorystė: įsitikinimai, erudicija, amatas ir talentas.

Skaičiau tavo paminėto Vaisetos apsakymą „Metuose“ apie „jo sovietmetį“ – radau du faktinius netikslumus, ir viskas, šitas žaidimas ne man... Kaip vadinamoji tarpdisciplininė kritikė peržiūriu daug kūrybos. Vargina kaip kovidas išplitusi destrukcija. Visur kur trūksta humanistinio požiūrio. Žinai, man patinka lyg ir banalus, Kultūros ministerijos sugalvotas šūkis – „Nešk savo šviesą ir tikėk“. Vertinau net nepasisekusį Nekrošiaus spektaklį, nes jis visada savo scenoje bent siaurą takelį tau apšviesdavo (dar gyvas jo spektaklis „Jobo knyga“ su septyniasdešimtmečiu titanu Remigijumi Vilkaičiu – eik pažiūrėt). O demaskuojantis nuo ir iki Šarūnas Sauka neįdomus. Renesansinis žmogus buvo Sigitas Geda. Šviesus ir tikintis, nepaisant nieko, yra žiaurus ir aistringas danų režisierius Larsas von Trieras, tas pats Andrejus Tarkovskis su savo Rubliovu ir Stalkeriu, su rašytoju, kuris neša žvakę... Ir mūsiškis Šarūnas Bartas, kurį Nekrošius pavadino Ibseno Brandu. Bet ne tik tokie asai. Labai myliu ir Vlado Urbanavičiaus „Vamzdį“ – kai važiuoju iš savo Antakalnio, šita dar ne visų totaliai sukvailėjusių lietuvių triumfo arka man suteikia vilties. Šaunuolis Vladas.

Kodėl pasaulio teatruose paklausiausi tebėra Šekspyras ir Čechovas? Kodėl per praėjusius šimtą metų neparašyta pjesių, kurios būtų vėl ir vėl ištraukiamos į sceną? Mūsų laukta Nacionalinio teatro premjera – Mariaus Ivaškevičiaus ir Oskaro Koršunovo „Miegantys“ – verčia susiimti už galvos ir rautis plaukus. Naujieji vadovai labai pasitiki savimi ir prisiimta retrogradinės visuomenės gelbėtojų misija – ar tik jie nenori tapti penktąja valdžia, dar viena sąmonę reguliuojančia įstaiga kitame Gedimino prospekto gale? „Pranašiška pjesė“ su fainuoliui guru atsidavusiais, treniruotais aktoriais sūkuriuoja ir sproginėja, na, atleiskite, spalvingais taršos burbulais. Et, gal kuo blogiau, tuo geriau. Brangus mums visiems, talentingasai Oskarai, gal ir į LNDT sceną – kaip ir į LNOBT – išleidžiam kokią... „Traviatą“? Pagaliau duokim ir aktoriams normaliai pavaidinti – jie irgi turi teisę lipdyti psichologiškai motyvuotą charakterį spektaklyje, kuriame viskas iš eilės, viskas pagal dramaturgą, o ne pagal okupantą režisierių. Vardan tos nesveikos Lietuvos.

Klausei, kodėl „Silva rerum“. Jau vien todėl, kad galybė žmonių (kokie tiražai!) pasižiūri į Vilnių, į niekieno iš prozininkų (tik poetų dramaturgų) neįveiktą LDK *terra incognita* su gyvais žmonėmis ir pamato, apčiuopia juos. Rašytoja savo spektaklį režisavo talentingai (tegul ir su tam tikrais faktiniais netikslumais, tegul ir be romano struktūros, kaip teigiama), atvėrė panoraminę sceną, užpildė nišą. Kas nori pamatyti, težiūri.

– O man geri kūriniai tie, kurie paneigia ar bent supurto dalykus, kuriuos neva žinau. Iš savo varpinės rekomenduoju Antano A. Jonyno „Naujuosius sonetus“ – man šis poezijos rinkinys buvo vienas iš tų, kuriuose tamsa šviečia, o šviesa nublunka. Gerai, meistriškai parašyta ir yra apie ką pamąstyti. Nors, atrodo, turėčiau pernelyg nesižavėti: autorius vyras ir ne mano kartos, o kai paskaitinėju jo komentarus feisbuke, atsiveria radikalūs pasaulėžiūriniai skirtumai.

Bet apskritai labai norėčiau, kad daugiau žmonių skaitytų poeziją, o ne „Silva rerum“, nors suprantu, kad taip niekada nebus.

– Tau patinka Antano sonetai, o Antano pasaulėžiūra – tikrai ne. Kaip prieštaringa ir įdomu! Su vyrais moterims taip jau būna...

O aš, jei apskritai, tai norėčiau, kad žmonės skaitytų, žiūrėtų, išmoktų suvokti visokiausią dokumentinę medžiagą. Ji skatina savarankišką mąstymą, o grožinės kūrybos yra labai jau daug pribirbinta.

Man apmaudu, kad visi dabar pasmerkti domėtis politika. Grožinė (išviešinama, išgražinama) politika užtemdė grožinę literatūrą ir meną! Ten, ačiū politikus visais būdais dulkinančiai žiniasklaidai, tai dega aistros aistrelės, o knygos puslapiuose tai kas gi – tik blankūs atšvaitai. Nebent skaitai klasiką. Aš kaifuoju vėl skaitydama „Karą ir taiką“ (nes svajoju pamatyti Rimo Tumino spektaklį). Žinai, ką atradau? Napoleoną ir ES. Rasiu tau citatą. Va, Šv. Elenos sala, 1820-ieji: „Rusijos karas turėjo būti populiariausias naujųjų laikų karas: tai buvo sveiko proto ir tikrų interesų karas, ramybės ir visų saugumo karas; jis buvo grynai taikingas ir konservatyvus. Tai buvo daroma didžiam tikslui, tai turėjo padaryti galą atsitiktinumams ir pradėti saugumo erą. Nauji horizontai, nauji darbai būtų atsiskleidę, pilni gerovės ir klestėjimo visiems. Europos sistema būtų buvusi įkurta: tebūtų likęs tik klausimas, kaip ją organizuoti. [...] Europa veikiai būtų tapusi tikrai viena tauta, ir kiekvienas, keliaudamas bet kur, visuomet būtų buvęs bendroje tėvynėje.“

MICHAIL VELLER

Mūsų kunigaikštis ir chanas

Michailas Veleris (g. 1948) – rusų rašytojas prozaikas, žurnalistas, publicistas, vaizdo tinklaraštininkas, ne vienos dešimties prozos, literatūrologinės, filosofinės, istorinės pakraipos knygų autorius. Romanu pavadintoje knygoje *Наш князь и хан* (2015) išsamiai, aistringai ir ironiškai dekonstruoja rusų nacionalinei savimonei ir savigarbai itin svarbų Kulikovo mūšį (jame 1380 m. Maskvos kunigaikštis ir Vladimiro didysis kunigaikštis Dmitrijus nugalėjo karvedžio Mamajaus vadovaujamą Aukso ordos kariuomenę), oficialiąją rusų istorikų versiją parodydamas kaip mažai ką bendra su realybe teturintį ideologinį konstruktą. Siūlome susipažinti su pora baigiamųjų (neskaitant priedų) „Mūsų kunigaikščio ir chano“ skyrių.

Šiemet lietuviškai pasirodė Velerio knygos „Viskas apie gyvenimą“, „Kasandra“, „Žmogus sistemoje“ (vertė K. L. Norkus).

Gyvasis ir negyvasis vanduo

Mūsų pasakojimas baigtas. Liko tik vienas klausimas. Tai įvyko Kulikovo lauke dvasinis susivienijimas? Ar – ne? Bet juk rezultatas – taip, rusai tapo vieninga tauta? Ir juk totorių, mordvių arba čerkesų kraujo priemaiša seniai nebeturi reikšmės nacionalinei tapatybei.

Visi atsimena vieną po pasaulio pasakas klajojantį siužetą. Piktosios jėgos užmušė herojų ir sukapojo į gabalus. O kitas herojus iš pradžių ilgai ieško ir renka mirusiojo kūno dalis. Paskui iškeliauja ieškoti pasaulyje indo su gyvuoju ir negyvuoju vandeniu, įveikia visus sunkumus. Randa. Ir geroji burtininkė (ar jis pats pagal jos receptą) sudeda visas mirusio herojaus dalis į vieną. Ir apšlaksto negyvuoju vandeniu. Ir jos suauga, kūnas tampa vientisas. O tada – apšlaksto gyvuoju vandeniu. Ir herojus atgyja.

Šio mito šaknys siekia gilią senovę. „Vadinasi, jame kažko esama.“ Pritaikant prie valstybės evoliucijos ir socialinės psichologijos – čia tiesiog erdvių erdvės prasmei formuoti.

…Pirmiausia turi sudėti valstybę krūvon, surinkti ją, suauginti, sulydyti, padaryti vientisą.

O tada – padaryti ją gyvą, funkcionuojančią, kvėpuojančią ir prasmingą.

Pirmoji dalis – užkariavimas ir suvienijimas – tai galios dalis. Karinė. Agresyvi. Prievartinė. Čia Mirtis mojuoja savo dalgiu, kirsdama ir lygindama linijas, per kurias lipdomas vientisas kūnas.

Tačiau su antrąja dalimi situacija sudėtingesnė. Todėl, kad gyventi „tautų kalėjime“ nenorės nė viena tauta. Bus latentinio nacionalizmo, slapto nusistatymo prieš centrą, laisvės traukos. Dėl to ji prasčiau dirbs, visada bus pasiruošusi šnipinėti ir išduoti, į atsakingus postus tokių nacionalistų negalima. Trumpai tariant, penktoji kolona tavo valstybėje.

O jeigu kurioje nors valstybėje iš dvidešimties kolonų devyniolika – penktosios? Žinoma: visur įgulos, slaptoji policija, įkaitų sistema, aristokratijos papirkinėjimas. Taip daroma. Bet juk prasidės partizaninis karas. Ištisai miško broliai, basmačiai, tiltų sprogdinimas ir valdininkų žudymai. Ne – tik jėga taikiame gyvenime pasikliauti negalima. Tai yra – gyvenime, kuris jau turėtų būti taikus.

Kaip bet kuri valstybė siekia paklusnumo? Botagu ir meduoliu. Už nepaklusnumą ji baudžia. Bet už gerą elgesį ir apdovanoja. Vergais, žeme, pinigais arba bent metaliniu pasižymėjimo ženkleliu, kad nešiotų ant krūtinės kaip pripažintų nuopelnų ženklą.

Ir ką? Ir apdovanotasis pradeda mylėti valstybę. Nes – pasijuto reikšmingu žmogum. Prie šios valstybės jis prisidėjo savo darbu ir dėl jos praliejo kraują, čia jo jaunystė, jo meilė, jo vaikai ir draugai. Čia ėjo jo gyvenimas, jis kentėjo, bet ir laimingas čia buvo, nes kiekvienas, kuris gyveno, tam tikru metu buvo laimingas. Ir vertina jis tą, kurio akyse buvo reikšmingas ir kuris jį apdovanojo, turėdamas galią. Jis gali ir toliau koneveikti šią valstybę – bet jau pajautė su ja giminystę, ji jam sava, nesvetima.

...Taigi. SSRS. Pabaltijiečiai nevirškina rusų. Rusai niekina buriatus, kazachus, čiukčius. Kaukaziečiai niekina rusų vyrus ir myli rusų moteris. Uzbekai niekina totorius, ir tai abipusė neapykanta. Visi nemėgsta žydų, o rusai truputėlį nemėgsta visų – pagal posakį „ui, ne rusų šunie“ arba puikų žodį „nerusas“ (*нерусь*). Nerusas – tai atseit netikėlis, nepatikimas, puszmogis.

Bet! Išskyrus KGB, areštus ir draudimus. Moksleiviai mokomi iš vadovėlių – tvirta SSRS tautų draugystė. Visų tautų deputatai turi dalyvauti Aukščiausiojoje Taryboje. Iškelti Pergalės vėliavą virš Reichstago oficialiai parinko rusą ir gruziną: tautų draugystė. Pagrindinėse aukštosiose mokyklose specialiai skirtos kvotos mažųjų tautų abiturientams – visų kultūrų klestėjimas. Visa, kas vyksta Gruzijoje, Uzbekistane ar Moldovoje, įvardijama vienodai: „Mūsų tėvynės istorija.“ Viena visiems, dėl kainos nesiderėsim. Ir yra Tautų draugystės ordinas. Nors istorijos tėkmėje jie vieni kitus pjovė, plėšė ir pardavinėjo į vergiją. Kol jų nepaėmė už pakarpos ir nesuvienijo. Ir nepaaiškino apie draugystę.

Tai yra. Na, dukart du – keturi. Vienos valstybės piliečiai turi būti tolerantiški vieni kitiems. Maža to – mylėti ir gerbti vienas kitą. Ir dar negana to – žinoti, kad jie persmelkti vienos dvasios ir iš esmės yra viena tauta. Juk žmonių vienybė – svarbiausias valstybės vientisumo ir tvirtybės aspektas! Na, kas dar neaišku.

Į vieną sujungtoms šalims ir tautoms ima teigti, kad jos visada buvo vienos dvasios ir minties ir baisiai jautė šią dvasinę vienybę, net jei ir nelabai kraujo ryšio.

O jau kai vienija gimininga kunigaikštystes, kur artimos ir ne tokios artimos gentys jau susimaišiusios tarpusavyje, ir kalba viena, ir religija, ir papročiai, ir bendros bylinos bei mitai, – jas aukštojo dvasingumo atžvilgiu suvienyti lengviau.

Bet. Nuo Rusios sukūrimo ir penkis šimtus metų su pertraukom jie skerdė vieni kitus. Niekino, nekentė, vaidijosi. Totorius kvietėsi – drauge su jais kaimynų rusų pjauti. Hm. Nesantaika anaiptol ne visada tiktai tarp tautų. Giminingos tautos pjaunasi, ir dar kaip!

Taigi. Pirma. Apsipras – susigyvens.

Antra: rasti praeityje visiems bendrų momentų ir pasakyti, štai ko būta: bendros šlovės.

Suprantat, bet kokiam jausmui, kad atsirastų, reikia materialinės apraiškos. Tu mane myli? – įrodyk! Aš tau – kailinius, tu man – save. Tu man draugas? – užstok muštynėse ir paskolink šimtą tūkstančių!

Bet kokiai ideologijai reikia konkrečių pavyzdžių, ji turi būti palaikoma ir grindžiama dabarties ir praeities įvykiais.

Surinktos, sukaltos valstybės ideologijoje svarbiausia – mūsų vienybės, brolybės, bendrumo idėja. Tautų draugystės idėja. Juk ne veltui SSRS buvo teikiamas šis apdovanojimas: Tautų draugystės ordinas.

O kuo ši draugystė pasireiškia? Kad azerbaidžanietis kino kronikos kadre šypsosi armėnui uzbekų medvilnės laukų fone? Naudinga įtaiga, bet to nepakanka. Todėl skubiai kurpiami mitai apie proletarišką brolybę, revoliucinę brolybę, karo brolybę, ir kaip visi kartu dėl bendro reikalo liejo kraują ir aukojo gyvybes. Pilietiniame kare. Ką? Na, Didžiajame Tėvynės.

...Ir štai kai Ivanas III, o ypač Ivanas IV, o paskui dar Aleksejus Michailovičius ugnimi ir kalaviju traukė į Moskoviją rusų kunigaikštystes, senąsias žemes jungdamas į didelę ir negailestingą valstybę, prireikė ideologinio mito apie visos rusų tautos vienybę. Bendro rusų pasaulio pagrindimo, taip sakant. Kuris ilgai ir įnirtingai siekė tokio susivienijimo. Ir štai pagaliau.

Propagandinė žinia reikalauja sakralinio paprastumo. Visi slavai – broliški rusai, istoriškai susivienijo į vieną susivokusią tautą, o Maskva – istorinė sostinė, ištakų paveldėtoja. Hau! – aš viską pasakiau, užbaigė indėnų vadas ir užtraukė taikos pypkę. Ir nuo šiol vadinkite mane Didžiuoju Broliu Raudonajame Vigvame Ant Kalvos.

Tautų draugystė – ji turi pasirodyti ir pareikšti apie save galingu veiksmu. Juk net ir viename mieste giminės meluoja ir vagia... O pagrindinis veiksmas koks – visais laikais ir visose tautose? Stot! Ramiai! Svarbiausia yra apginti savo Tėvynės laisvę ir nepriklausomybę prieš įsiveržimą į skaičiais pranašesnį agresorių. Svarbiausia – apginti savo Tėvynės laisvę ir nepriklausomybę nuo gausingesnio agresoriaus užpuolimo.

Ši formulė taikoma nuo Egipto, hetitų ir babiloniečių įrašų apie karus laikų. Tai ideologinis archetipas. Tai vienas iš objektyvių socialinės psichologijos dėsnių. Tokio pat lygmens kaip riksmas „mama“ ar palinkėjimas gyvuoti.

Taigi, suieškomas tinkamas praeities įvykis. Jo aprašymą metraštininkai, istorikai ar politiniai technologai pakoreguoja taip, kad atitiktų numatytą tezę. Kažkas nutylima, kažkas išpučiama, kai kurie meniniai aprašymai pateikiami kaip dokumentiniai. Kažkas elementariai prikuriama.

Ir tada, kaip herojiškumo pavyzdys, atsiranda žurnalisto sukurti 28 panfiloviečiai, kurių aprašytame kontekste nebuvo, ir herojiški politruko Kločkovo žodžiai: „Rusija didelė, o trauktis nėra kur – už mūsų Maskva!“ Žodžius sugalvojo tas pats žurnalistas Aleksandras Krivickis. Tai yra. Heroizmo būta! O žurnalisto melagio aprašytų įvykių – ne. Nors pusę amžiaus visi jais tikėjo.

Arba 1918 metų vasario 23-iąją vokiečių pėstininkai prie Narvos apšaudė jungtinį raudonųjų būrį, šis spruko greitai ir labai toli, vadą Pavlą Dybenką ilgai gaudė už dezertyravimą. Nepaisant to, šią dieną imta švęsti kaip Raudonosios (Tarybinės, Rusijos) armijos dieną, tada užgimusią: atseit mūsiškiai nugalėjo...

Panašiems pavyzdžiams galo nėra, ir anaiptol ne tik mūsų istorijoje.

...O kada istorijoje Rusiai iki Ivano Rūsčiojo grėsė bendras išorės priešo keliamas pavojus, kurį sutelkta narsa likvidavome? Vikingai? Jie paklojo pamatus valstybei. Batijus [žiaurumu garsėjęs, Rusią nukariavęs mongolų-totorių chanas]? Darė ką norėjo. Ir vėlgi surentė kitą mūsų valstybės aukštą. Maskvą nuo Edigėjo apgynėme? Taigi tik Maskvą ir maskvėnus.

O štai Dmitrijus Donietis prieš Mamajų – tai, ko reikia! Iš skirtingų kunigaikštysčių. Atėjome ir nugalėjome. Jėga vienybėje. Lietuva pabūgo stoti prieš mus. Ką? Ne, Lietuva – tai ne rusai, tai nežinia kas; o rusus prisijungsime, žinoma.

Tai yra. Jėga suburtose valstybėse iškyla vienybės ideologijos būtinybė. Tad istorijoje suieškomas tinkamas įvykis, turintis atspindėti šios vienybės užgimimą ir formavimąsi. Bendros šlovės ir giminystės momentas.

...Ir praeina šimtmečiai. Ir dešimtys moksleivių kartų skaito apie tai vadovėliuose. Ir su šiomis žiniomis gyvena visą gyvenimą. Ir jos tampa kasdiene tiesa. Ir istorikai nesusimąstydami kartoja: ten rusų žmonės iš skirtingų kunigaikštysčių pirmą kartą pasijuto viena tauta, ten gimė rusų vienybė.

Epilogas

1598 metais mirė paskutinis iš Riurikaičių – caras Fiodoras Ivanovičius. Valstybės modelis sąmonėje, suprantama, liko nepakitęs: caru išrinko Fiodoro svainį Borisą Godunovą. Jis buvo geras ir rūpestingas, stengėsi diegti europines naujoves. Užsienio specialistai važiavo dirbti į Maskvą, rusų jaunuoliai studijavo Europoje. Ak – nesisekė! Neįprastai šaltos vasaros neleido subręsti derliui – įsisiautėjo badas. Borisas žmonėms atvėrė valstybinius svirnus – o vis tiek nemylėjo jo. Kamavosi įtarimais dėl sąmokslų (ne be pagrindo) ir numirė keista mirtimi 53-ejų.

Atėjo 8 Didžiosios suirutės (Smutos) metai (1605–1613) – ji pateikė variantų. Caras Dmitrijus Ivanovičius iš tremties grąžino bojarinus, mažino ir naikino mokesčius, įtraukė į Dūmą dvasininkų ir pavadino ją Senatu. Kyšininkus mušė lazdomis. Judėjimas per sieną ir šalies viduje tapo laisvas. Po metų jį užmušė, apskelbę Apsišaukėliu. Ne mūsų žmogus...

Bojarinų Dūma galėjo tapti realiu ir įgaliotu parlamentu. Carą galėjo apriboti dvarininkų – tai yra bojarinų – teisių įstatymais (tai įvyko pusantro amžiaus vėliau). Galėjo į sostą pasikviesti lenkų kunigaikštį Vladislovą [Vazą] – jis buvo persiėmęs europietiškomis palyginti humaniškų įstatymų ir pavaldinių teisių tradicijomis. O rezultatas: visi visus išdavinėjo, visi plėšėsi dėl savęs, kruvini karai niokojo šalį, ir naująjį carą išrinko, taip sakant, ant patvaldystės, absoliutinės monarchijos „platformos“. Jis buvo „mažo amžiaus ir silpno proto“, pirmasis Romanovas, Michailas: bojarinai tikėjosi valdyti patys, turėdami jį kaip marionetę. Bet Michailas pagyveno ir mirė – o patvaldystė liko! Ir ką? Ir visi laižė carui Aleksejui Michailovičiui – o paskui atsigriebdavo ant pavaldinių. Išvada: laisvė ir demokratija prasilenkė su bet kokiomis XVII amžiaus, ir taip linkusio į absoliutizmą, normomis.

Didysis Petras pasiryžo tempti Rusiją pažangos keliu diktatūros priemonėmis – kitaip ji nebūtų supratusi ir paklususi. Dėjęs pagirtinas, bet nuožmias pastangas patrūko ir mirė. Ypač jį erzino, kad patvaldžio aplinka bijo ir nemoka su juo kalbėtis kaip laisvieji olandai ar vokiečiai: lai dreba, bjaurybės, bet išoriškai elgiasi europietiškai! Supratot? Ir dar: vagia, kaip ne savi! – niekaip nesusivokia, kad Rusija – yra mūsų bendras reikalas! Mm, jo: koks dar bendras, *mein Herz*, jei bet kurią akimirką gali bet kurį ištempti ant kankinimų suolo?..

Jekaterina II susirašinėjo su Voltaire'u – bet išlaisvinti valstiečių nedrįso: materialiai nuskriaustas „elitas“ imperatorę kaipmat būtų užlenkęs, kaip anksčiau jos vyrą ir vėliau – sūnų... Tai yra: caras tapo kilmingų oligarchų klestėjimo garantu.

Bet ne kiekvienas. Protingosios vokietės anūkas valdovas Nikolajus I įsivaizdinantiems pavaldiniams parodė, kas namuose šeimininkas.

O! Dekabristai! Laisvės gurkšnis! Duodi konstituciją, šalin patvaldystę! O likime kartus: „Rusai amžinai kopijuoja prancūzų papročius, vėluodami penkiasdešimt metų.“ Tai buvo toks nemokšiškas bandymas iškovoti laisvę, kad jo kvailybė peraugo į amoralumą: apgauti ir leisti išžudyti savo karius, ruoštis pralieti jūrą kraujo... „Pakarti šiuos drąsius džentelmenus“, – mostelėjo ranka raitelis su pliumažu. Bet – žmonės taip svajojo apie laisvę, taip nekentė savo vergovės – kad heroizavo maištininkus, poetizavo, romantizavo ir idealizavo. Rašė apie juos eiles, vėliau statė paminklus ir jų vardais vadino gatves ir aikštes. Savo laimei. Šie perversmininkai juos būtų surietę į tokį ožio ragą – caras už savą tėtušį mielesnis pasirodytų. O šiaip – šviesios idėjos nesubjaurojo purvinas įgyvendinimas (jis visada purvinas...).

Paklausykit – Aleksandras II – caras Išvaduotojas. Panaikino baudžiavą. Rengė konstituciją. Realiai ketino duoti daugiau laisvės – protingos laisvės, negriaunančios valstybės, bet skatinančios jai dirbti, bendrai gerovei, laisvi

Nukelta į p. 6 ►

Kam skambina gūranti varpinė

► Atkelta iš p. 1

vartojimo dideliais kiekiais. Trumpai tariant, priėmę šią normą, savo literatūrinius vertinimus grįsime minimaliais modernizmo technikų sutankinimo ir suglaudinimo, o ne jų praskiedimo reikalavimais. Nes būtent šitaip vystosi kultūra apskritai ir literatūra konkrečiai. Jei reikia iliustracijų, prisiminkite graikų dramos evoliucionavimą į aleksandriškąją pastoralę. Arba prisiminkite, – nes tai didžiosios Pietų Afrikos literatūros dienos, – J. M. Coetzee, vieną iš nedaugelio, o gal net vienintelį prozaiką, rašantį anglų kalba, kuris iš pagrindų įsisavino Beckettą. Be jo, be Thomo Bernhardo ir saujelės naujosios bangos rašytojų, norma, – tai yra didžioji mūsų šimtmečio literatūra, – buvo traktuojama kaip anomalija, todėl šiandien svarstome pasekmes.

Mes negalime savo troškimu atgaivinti didžiosios literatūros, bet sunku iš pasibjaurėjimo nenusigręžti nuo gličios vidutinybės pliurės. Tai truizmas, kad be pastarosios neturėsim pirmosios, ir šitas truizmas, palaikantis rinką, atstoja vidutinio autoriaus pateisinimą Paskutiniame teisme. Vis dėlto proporcija, suteikianti šiam truizmui įtikinamumo, atrodo, jau seniai pažeista, kaip matyti iš pomirtinio visų vidutinybių iš eilės liaupsinimo ir sunkiais apskelbtų modernistų nurašymo (kurių sunkumas, beje, į naudą akademiniams aiškintojams). Man niekaip nesuprantama, kodėl tiek daug rašytojų (išskyrus galbūt rusus, mat jie pusę amžiaus buvo atkirsti nuo šiuolaikinės literatūros plėtotės) gali toliau rašyti taip, lyg Proustas, Kafka, Musilis, Faulkneris ir Beckettas niekada nebūtų egzistavę. Todėl kad jų buvo mažuma?

Tai didelė mįslė, tiesa? O, visi tie romanai su išankstinėmis egzaltuotomis jų recenzijomis ir perpasakojimais, besisukančiais aplink visa apimantį prielinksnį „apie“. Apie tėvų ir vaikų ginčus, apie sutuoktinių nesutarimus, apie politinę priespaudą, apie rasinę trintį, apie asmenybės krizę, apie patirtį, atveriančią akis į gyvenimą, apie seksualinį neapibrėžtumą arba neapibrėžtą seksualumą, apie miglotą nostalgiją, apie mitomaniakišką etninę specifiką, apie socialinę neteisybę, apie didmiesčių problemas, apie kaimo dorybes, mirtinas ligas. Meistriškai suregzti siužetai, nuodugnus realijų – dažnai iš pirmų rankų – išmanymas, gera liaudiškos šnekos klausa, paprasta, neįkyri sintaksė. Visuomenei vis giliau ir giliau grimztant į neaiškumą, šie kūriniai išplaukia į paviršių jos intelektualinių plūdurų pavidalu ir reikalauja, kad jiems suteiktų švyturių rangą.

Šie romanai yra tokie pat pamainomi, kaip ir juose vaizduojamos moralinės alternatyvos (nes kalba būtinai apie moralinį pasirinkimą, taip?); lygiai tokia pat ir jų miglota stojiška mintis: kažkas panašaus į „Nepaisant viso to, žmogus privalo...“ – praleistąją vietą galite užpildyti patys, mat viso to atomazga arba kumuliacinis efektas atavistiškai grįžta prie pamokslo. (Menkas gerų manierų likutis – kuo gi daugiau galėčiau pasigirti – sulaiko mane nuo vardų garsinimo, bet praleidimą vėlgi galite užpildyti savarankiškai; arba, sekdami mano pavyzdžiu, sutaupyti laiko.) Ir atvirkščiai: beveik kiekvienas pokalbis apie literatūrines vieno ar kito kūrinio teigiamybes greitai išsigimsta į pokalbį apie moralinius jų sumetimus.

Taip nutinka dėl to, kad šioje srityje visi specialistai. O specialistai šioje srityje visi todėl, kad bet kokia žmogiška pozicija yra abejotina beveik pagal apibrėžimą. Be to, šią padėtį abejotiną daro kaip tik moralinis įsitikinimas, tikrumas, kuris gimdo individo ar visuomenės moralinio pranašumo jausmą. Drįstu teigti, kad visų bėdų šaknys – jausmas, jog tu geresnis už kitą. O jei meno kūrinys – jo kūrimo stadijoje ar gvildenant jo pranašumus – redukuojamas iki etinės diagnozės, tai šitai veda prie tokio tikrumo paieškų, prie savotiško moralinio darvinizmo, turinčio labai nemalonių pasekmių silpniausiajam. Ir ar jau neįpakuota mūsų etika į mūsų įstatymus ir (ar) socialines sutartis?

Bet grįžkime prie puikiojo šešeto. Tariamasis sunkumas, kuriuo šie autoriai taip garsėja, kyla iš jų aprašomos visiškai kitokios gyvenimo ypatybės – netikrumo. Jų atveju anksčiau aptarto visa apimančio prielinksnio vartojimas vestų prie pralaimėjimo. Kalbant apie ypatybes, netikrumas yra pats svarbiausias, jis sutraukia į save visas kalbos dalis, tarp jų ir prielinksnius. Šitų šešių menas, poeto žodžiais tariant, prasideda ten, kur miršta logika. Lygiai taip pat, kaip miršta XIX amžiaus siužetai ir kompozicijos. Jų romanai parašyti vadovaujantis netikrumo „logika“ ir todėl gana dažnai lieka nebaigti. Prisiminkite Kafkos „Pilį“, Musilio „Žmogų be savybių“, Platonovo „Čevengurą“. Tačiau net Prousto ir Faulknerio kūrinių iš esmės negalima laikyti užbaigtais, tas pats pasakytina ir apie Beckettą. Mat epas niekada nesibaigia, nes jis išcentrinis, toks pat ir netikrumas.

Jo nuolatinio plėtimosi, jo išcentrinės jėgos šaltinis puikiojo šešeto kūriniuose yra tikslumas. Netikrumo tikslumas – nepaprastas paties netikrumo ar jo raiškos stiliaus generatorius. Nuolat didėjantis jo spindulys ir paaiškina jų stilistinį novatoriškumą. Kas, regis, siejo visą šešetą, tai stiliaus dominavimas siužetinės linijos atžvilgiu. Pastaroji labai dažnai tampa įkaitu stiliaus, kuris ir yra tikroji varomoji pasakojimo jėga. Ar ši praktika nekelia kokių asociacijų, ar toks vyksmas jums neprimena dar kažko literatūroje? Man primena, nes tas pats principas reiškiasi ir poezijoje, kur siužetinę liniją valdo ir lemia kadencija ir eufonija, mat eilėraštį priekin varo jų daugėjimo jėga.

Kitaip tariant, su modernistais literatūra užbaigė raidos ratą, grįždama prie kalbos viešpatavimo pasakojimo atžvilgiu, nes prieš pasakojimą buvo daina, nes pati kalba yra netikrumo vaisius. Būtent ji, – jei paliksime nuošaly nenumalšinamą metafizikos troškulį, – sieja puikųjį modernistų šešetuką ir kai kuriais atvejais leidžia jų prozai stumtelti į šoną jų laikų poezijos laimėjimus. Musilis, suvirškinęs visą Rilkę, – tik vienas iš tokių pavyzdžių. Tam tikra prasme šį šešetą galima paskelbti didžiausiais šimtmečio poetais, daug reikšmingesniais už šioje srityje praktikavusius jų amžininkus, su ta pačia galų gale nugaluojančia publika – kaip rodo nūdienos literatūrinė praktika – ir dėl tų pačių priežasčių. Mat poezija sunkiai pamėgdžiojamas dalykas. Būtent dėl to poezija netampa demografiniu reiškiniu.

Terminologija, etikečių klijavimas, klasifikavimas – visa tai kaip tik ir suteikia literatūrai demografinės tikrovės matmenį, nes galiausiai, manau, sakydami „modernistai“ mintyse turime „geriausius rašytojus“. Tuos, kurie pakluso kalbos diktatui, o ne padarė ją priklausomą nuo etinių, istorinių ar visuomeninių konvencijų. Tuos, kurie laiko save kalbos instrumentu, o ne atvirkščiai. Nes jei menas ką ir sukuria, tai naują estetiką, ir etika geriausiu atveju išplaukia iš jos. Ir taip yra ne tik todėl, kad menas yra senesnis už bet kokį visuomeninį įstatymą, bet todėl, kad jis kyla iš individo, o ne iš socialinės grupės; todėl, kad menas nuo gyvenimo skiriasi būtent tuo, jog pirmasis bjaurisi kliše – pagrindine antrojo stilistine priemone, nes menas visada prasideda nuo nulio.

Nelabai subtilu cituoti save, bet šio pokalbio metu jau vis tiek nustojau bet kokių pretenzijų į subtilumą. Taigi leiskite prieš paskutinį štrichą atsitraukti nuo šito piešinio. Prieš keletą metų ne tokia iškilminga proga, kaip ši, pareiškiau, kad estetika yra etikos motina. Kadangi visi mano profesijos žmonės žino, sakiau, jog eilėraštis visų pirma yra vokalinis reikalas, jog jis kyla iš garso, o ne prasmės, tai rašančiojo pasirinkimas – nekintamai estetinis ir tas pasirinkimas – pačios kalbos. Be to, visi lemiami pasirinkimai, tokie kaip, tarkim, mylimosios pasirinkimas, yra estetiniai; savo pasirinkimą grįsdami etika pirmenybę galime atiduoti šuniui. Kaip tik taip iš esmės ir nutiko prozos menui antroje mūsų šimtmečio pusėje.

Nemanau, kad prasminga kalbėti apie šiandieninio kultūrinio klimato atšiaurumą. Visų pirma, niekada nebuvo tokio literatūrai palankaus klimato kaip pastaraisiais dešimtmečiais. Stulbina jau pats kasmet išleidžiamų naujų pavadinimų skaičius.

Kai aš augau, literatūra reiškė šimtą ar netoli šimto autorių. Dabar ėjimas į knygyną primena apsilankymą plokštelių parduotuvėje su visais tais grupių ir solistų albumais, kurių niekada neišgirsi todėl, kad tam nepakaktų gyvenimo. Taip pat ir todėl, kad pagrindinis jų stilistinis metodas – triukšmas. Tas pats pasakytina ir apie šiuolaikinę literatūrą: jos didaktinis triukšmas skiriasi nebent garsumu.

Ar dėl to kalta rinka? Iš dalies taip. Tai, kad modernistai atrodo praeities reikalas, kažkiek susiję su egzistuojančia tikimybe, jog iškeldami juos vienus, – jei visi staiga suvoks jų pirmaeiliškumą, – kritikai ir leidėjai gali likti be darbo. Niekas negali sau to leisti ir niekas sau to neleis. Jokia knyga nepasirodė vitrinoje su viršelyje įspaustu paaiškinimu: tai trečiarūšis romanas, iki Musilio ir Prousto jam kaip iki Mėnulio. Tačiau sunku visu tuo apgaudinėjimu kaltinti vien rinką, nes mene ne paklausa kuria pasiūlą, o atvirkščiai.

Pagrindinis kaltinamasis – pats šiuolaikinis autorius, tas, kuris kurpia savo romanus taip, tartum nė vienas iš tų šešių – o aš paminėjau tiktai šešis – niekada nebūtų egzistavęs, tarsi jis, rašytojas, rašinėtų estetiniame vakuume. Tam tikra prasme jame jis ir rašo, bent jau didina jo apimtį. Jis – ne, jie veikia remdamiesi savo fizinio buvimo faktu, savo akivaizdžia, neabejotina fizine tikrove, kuri jiems yra aukščiau už visus buvusius literatūros pasiekimus ir dar neseniai – Beckettui tebesant gyvam – esamus. Jie rašo įsitikinę, kad turi natūralią teisę išpasakoti savo išgyvenimus, susižavėjimus, išprotavimus, fantazijas. Jokia etika – ypač mūsų įstatymų ir visuomeninių susitarimų – neatimtų iš jų šios teisės; ir, galimas daiktas, dėl to jie taip ir užgulę etiką. Vis dėlto estetika ne tokia atlaidi. Bet estetika neturi jokių priemonių savo įstatymams įgyvendinti, išskyrus galbūt laiką. O pastarajam „šiandieninis atšiaurus kultūrinis klimatas“ abejingas.

Nepaisant to, leiskite man baigti optimistine gaida. Kadangi visuomenės tikslas – padaryti ją saugią visiems, nebus nieko blogo, jei literatūra prie to prisidės. Augant gyventojų skaičiui, mes vis labiau tampame visuomenės nariais, o ne individais. Savojo išskirtinumo jausmas arba silpsta, arba atrodo abejotinas. Mūsų egoizmas, lygiai kaip ir mūsų orgazmai, įgauna vis visuotinesnį pobūdį: ne todėl, kad jie stebimi iš šalies, o dėl jų kontekstų ir pasekmių.

Tai nežada nieko gero nė vienai žmogiškosios autonomijos, žmogiškojo netikrumo formai; vadinasi, ir didžiajai literatūrai, ir pagaliau mūsų estetikai. Protestantiškoje kultūroje, kurioje akcentuojamas paprastas stilius, nepagražinta kalba, tokio pobūdžio pokyčiai vyksta sparčiau ir pastebimiau nei katalikiškos kultūros šalyse. Viena, kas viltinga tokiame lenkime, – kad atstūmimo reakcija, įgijusi didžiojo meno formą, protestantizme kils greičiau nei katalikybėje.

Suprantama, kad šią viltį reiškia protestantiškoje kultūroje gyvenantis žmogus. Nors man atrodo, kad ta atstūmimo reakcija – tai yra didžioji literatūra – neišvengiama, nemanau, kad esama kokių nors rodiklių, leidžiančių lengvai ją aptikti. Galiu pasakyti tik tiek, kad istorinės, politinės, socialinės vienos ar kitos vietos aplinkybės nieko negarantuoja. Iš tikrųjų jos greičiau sukurs didaktinę monochromiją, nei naują estetiką, nes paradoksaliu būdu patirties unikalumas – ypač kraštutinė priespauda ir džiaugsmas – pagimdo stiliaus banalumą su taškuotu filosofiniu apdaru.

Mat santykiai tarp tikrovės ir meno kūrinio apskritai toli gražu ne tokie artimi, kaip tikina kritikai. Gali išgyventi Hirosimos bombardavimą arba ketvirtį amžiaus prasėdėti lageryje ir nieko nesukurti, o štai viena bemiegė naktis gali duoti gyvybę nemirtingam eilėraščiui. Jei patirties ir meno sąveika būtų tokia glaudi, kaip mums kalama į galvą nuo Aristotelio ir vėliau, dabar turėtume gerokai daugiau meno – tiek kiekybės, tiek kokybės požiūriu, – nei turime. Nepaisant visos XX amžiaus įvairovės ir ypač patirtų baisybių, didžioji dalis mūsų lentynų turinio prašosi į makulatūrą. Mat mūsų šimtmečio literatūra, kokia ji mums pažįstama šiandien, siekia ne individo autonomijos, o jo ir savo pačios narystės visuomenėje. Dėl to ji ir tampa nebūtina; iš dalies dėl to per pastarąjį ketvirtį amžiaus ji ir užleido savo pozicijas kinui ir televizijai.

Visuomenės saugumo ir moralinio užtikrintumo atžvilgiu šios dvi pramonės akivaizdžiai geriau už knygas. Iš esmės jos grąžina prie uolų piešinių. Kitaip tariant, šis amžius pasirodė ypač negailestingas mimetiniam menui. Tačiau nors daugelyje platumų raštingumą faktiškai jau išstūmė videotizmas, mano nuomone, kiek per anksti apraudoti literatūros myrį ir reikalauti jai šiltnamio sąlygų. Visų pirma dėl to, kad kvantinis šiuolaikinės realybės kėsinimosi į individo dėmesį šuolis anksčiau ar vėliau sukels reakciją, kuri visai gali įgauti žmogaus, prigulusio su knyga, pavidalą. Antra, kaip rodo raštijos istorija, raidė – ekonomiškesnė priemonė už ideogramą. Taigi, galimas daiktas, šis totalinis elektroninis vaizdinių priemonių puolimas paprasčiausiai tėra laikina tinklainės reakcija į spausdintinės medžiagos masę.

Jei kas nors iš to, ką čia kalbėjau, turi šiek tiek prasmės, tai ji tokia: literatūros ateitis – formos ekonomija. Ateinančio šimtmečio „Karas ir taika“ bus ne didesnė kaip du šimtai puslapių. Ar dar mažesnė – turint omenyje, kiek dėmesio skaitytojas gali skirti knygai savo daugiašakiu laisvalaikiu. Ji bus Becketto „Malonas miršta“ arba eilėraščio ilgumo. Tiesą sakant, manau, kad literatūros ateitis priklauso jos ištakoms, tai yra poezijai. Štai kodėl mano profesijos žmogui „šiandieninis atšiaurus kultūrinis klimatas“ atrodo visai malonus.

Vertė Andrius Patiomkinas

Ritualinis persirengimas senovės Graikijoje

Amerikiečių rašytojo Davido Ebershoffo knyga „Danų mergina“ (2000, liet. 2016) pasakoja transseksualios danų dailininkės Lili Elbės gyvenimo istoriją: ji viena pirmųjų 1930 m. atliko lyties keitimo operaciją – iš vyro tapo moterimi. 2015 m. pasirodė Tomo Hooperio režisuotas filmas tokiu pačiu pavadinimu. Jame vieną iš pagrindinių vaidmenų atliko Eddie Redmayne'as. Kai kuriose šalyse filmas vertintas prieštaringai: po daugybės žiūrovų skundų socialiniuose tinkluose Kataro kultūros ministerija jį uždraudė rodyti. Filmas buvo cenzūruotas Jordanijoje tuo pretekstu, kad jame skatinamas homoseksualumas ir lyties keitimas. Kitos šalys, tokios kaip Jungtiniai Arabų Emyratai, Kuveitas, Bahreinas ar Malaizija, taip pat cenzūravo šį tikrais įvykiais paremtą filmą.

Senovės graikų filosofas Platonas veikale „Puota“ pasakoja, kad laikų pradžioje būta trijų lyčių: moteriškos, vyriškos ir trečiosios, androginiškos, sudarytos iš vyro ir moters. Androginai turėjo du veidus, keturias kojas ir rankas, tačiau užsitraukė Dzeuso rūstybę ir šis juos padalino per pusę. Žmogus yra padalintas į dvi dalis: vyrą ir moterį, ir kiekviena dalis ieško kitos prarastos pusės.

•

Senovės Graikijoje moteriškas pasaulis buvo atskirtas nuo vyriško, tai galime pamatyti nors šiek tiek pasidomėję politiniu ar religiniu graikų gyvenimu, o kasdienybėje rūbai padėjo tuos skirtumus išryškinti: moterys dėvėdavo peplą, vyrai – chlamidą. Tačiau drabužis galėjo turėti ir ritualinę reikšmę, ypač per vaikinų iniciacijos apeigas. Visiems puikiai žinomas Achilo pavyzdys: deivė Tetidė, bijodama, jog išsipildys pranašystės, kad jos sūnui lemta mirti kare, paslėpė jį Skiro saloje ir atidavė globoti karaliui Likomedui. Berniukas buvo auginamas kaip mergaitė: vilkėjo mergaitiškais rūbais ir žaisdavo mergaičių apsuptyje. Besiruošdami į Trojos karą, graikai atvyko į salą ieškoti Tetidės sūnaus. Išmanusis Itakės karalius Odisėjas paspendė Achilui spąstus: mergaitėms buvo demonstruojami įvairūs žaislai, gražūs niekniekiai, audimo įrankiai, taip pat ir keletas ginklų. Achilas, neįžvelgdamas klastos, ignoravo mergaitėms skirtus daiktus ir į rankas paėmė ginklą, taip atskleisdamas savo tapatybę. Šią sceną istorikai interpretuoja kaip perėjimo ritualą, kurio metu Achilas nusimetė moteriškus rūbus paimdamas ginklą ir taip atskleisdamas savo vyriškumą.

Kai kuriuose senovės Graikijos miestuose būta švenčių, skirtų pažymėti vaikinų tapimą suaugusiais vyrais. Ekdusija arba „nusirengimo“ šventė buvo švenčiama Kretos

Kilikas. Moterys, lankstančios rūbus. 470 pr. Kr.
Iš: www.metmuseum.org

saloje, jos metu drabužių nusivilkimas įgaudavo ritualinę prasmę. Įvairios inskripcijos, randamos Faiste ir kituose salos miestuose, mini *ekduomenoi* – „tuos, kurie nusirengia“. Šis terminas vartojamas kalbant apie vaikinus, atliekančius ritualines apeigas ir aukojimus, kad oficialiai taptų miesto piliečių bendruomenės dalimi. Terminas leidžia numanyti, kad viena iš apeigų buvo drabužių nusimetimas. Antoninas Liberalis (II a.) veikale „Metamorfozės“ perpasakoja kito autoriaus pasakojimą apie ekdusijos šventę ir kodėl ji buvo švenčiama: Galatėja buvo ištekėjusi už Faisto miesto gyventojo vardu Lampras. Žmonai besilaukiant pirmagimio, vyras pareiškė nenorintis mergaitės: jeigu taip nutiktų, Galatėja privalės ja atsikratyti (apie mergaičių atsisakymą senovės Graikijoje žr. „Š. A.“, VIII.20). Mergaitė gimė, kai Lampro nebuvo namuose, tačiau Galatėja pasigailėjo ką tik pasaulį išvydusio kūdikio ir nusprendė ją auginti kaip berniuką, nuo vyro slėpdama kūdikio lytį. Mergaitei buvo duotas Leukipo vardas, metams bėgant, ji tapo nepaprasto grožio, todėl Galatėja, bijodama, kad vyras sužinos apie apgaulę, nuvyko į Leto šventyklą ir paprašė, kad deivė pakeistų jos vaiką ir šis iš mergaitės virstų berniuku. Deivė išgirdo moters maldas ir pakeitė vaiko lytį: Leukipas tapo berniuku, todėl Faisto miesto gyventojai prisimindami šį stebuklą švenčia ekdusijos šventę, kurios metu vaikinai atlieka nusirengimo ritualą.

Istorikai skirtingai interpretuoja šį Antonino Liberalio pasakojimą, pavyzdžiui, prancūzų filologo ir religijų istoriko Henri Jeanmaire'o (1884–1960) manymu, vaikinai iniciacijos ceremonijos metu vilkėdavo moteriškais rūbais: nusivilkdami peplą, moterišką rūbą, jie atlikdavo ritualą, skirtą integruotis į miesto piliečių gretas, taip pat tokiu būdu pagerbdavo Leukipo atminimą. Šiandien istorikai, atidžiai tyrinėdami vaikinų iniciacijos ritualus ir minėtą Leukipo mitą, siūlo kiek kitokią ritualo interpretaciją. Kai kurių autorių nuomone, tai, kad Leukipas vilkėjo peplą, nėra logiška, nes jis turėjo būti apvilktas berniuko rūbais, todėl ši mito dalis interpretuojama kaip visai kitas ritualas, egzistavęs Faisto mieste, tačiau nebūtinai susijęs su Leukipo mitu. Anot prancūzų istoriko Pierre'o Vidal-Naquet (1930–2006), inskripcijose iš Dreros miesto Kretoje taip pat minimi *ekduomenoi*, tačiau jose kalbama apie jaunuolius, kurie duodavo priesaiką: šiame kontekste žodis *ekduomenoi* („tie, kurie nusirengia“) reiškė, kad priesaika buvo duodama be ginklų. Tad „nusirengimo“ ritualo metu vaikinai nusirengdavo, o tada „apsirengdavo“, t. y. apsiginkluodavo – taip buvo atliekamas perėjimo į suaugusiųjų pasaulį ir priėmimo į miesto piliečių gretas ritualas.

Plutarchas pateikia dar vieną ritualinio persirengimo pavyzdį, pasakodamas apie Antimachėjos miestą Koso saloje. Heraklio žynys pradėdavo aukojimo ceremoniją apsivilkęs moteriškais rūbais, galvą pasidabinęs moteriška karūna. Anot Plutarcho, Herakliui su bendražygiais atvykus į Koso salą, vietiniai gyventojai buvo priešiškai nusiteikę, todėl tarp jų įvyko susirėmimas. Graikams pralaimint, Heraklis ieškojo prieglobsčio pas trakų kilmės moterį, ten jis ir pasislėpė persirengęs moterimi. Graikams galiausiai laimėjus prieš vietinius, Heraklis vedė jam padėjusią moterį. Šiam įvykiui pagerbti salos vyrai vedybų dieną persirengia moteriškais rūbais: taip simboliškai priimdami jauną žmoną į namus. O štai Pausanijas pasakoja, kaip į Atėnus atvyko Tesėjas, vilkėdamas ilgą suknelę, o jo ilgi plaukai buvo supinti į kasą. Apolono Delfinijo šventyklą statantys darbininkai vaikiną palaikė tekėti besiruošiančia mergina ir ėmė tyčiotis, tačiau Tesėjas, nepakęsdamas patyčių, parodė savo vyrišką jėgą, pakeldamas jaučių vežimą ir jį permesdamas per namą.

Persirengimas ir apsinuoginimas – simboliniai veiksmai, kurie buvo atliekami perėjimo iš vaikystės į suaugusiųjų pasaulį ritualų metu. Šis procesas yra glaudžiai susijęs su fiziologiniais, taip pat ir socialinio statuso pokyčiais senovės graikų visuomenėje. Vaikinų persirengimas ar apsinuoginimas buvo skirti vyriškumui parodyti, senovės romėnai taip pat atlikdavo įvairius persirengimo ritualus.

– VILMA LOSYTĖ –

Mūsų kunigaikštis ir chanas

► Atkelta iš p. 4

žmonės dirba laisviems (na, sąlygiškai...) žmonėms. Revoliucionieriai susprogdino. Kad būtų blogiau. Tada sukils! Ir sukurs idealią visuomenę. Na na. Žinome – bandėme.

Ir štai – neregėta Rusijos istorijoje. 1917-ųjų vasaris ir kovas. Carizmas krito. Laisvė, demokratija, lygybė – išrinksim geriausiuosius į Steigiamąjį susirinkimą ir pradėsime kurti sau šviesų gyvenimą. Nė velnio! Spalis jau čia ir purto! Atlapaširdžius plepius impotentus nušlavė žiaurūs, ryžtingi chamai. Ir Rusija akimirksniu susikūrė sau tokią patvaldystę, kad – mama, neliūdėk! Palyginti su bolševikais ir draugu Stalinu, koks Batijus nė puspadžio nevertas!

Naaa – prieikite arčiau, draugai. Taip taip, ponios su ponais. Prieš mus – 1991-ieji. Valstybinis ypatingosios padėties komitetas (*ГКЧП*) gėdingai nuverstas. Laisvoji liaudis nugalėjo. Veiduose – žmogiškasis orumas, kokio niekas nuo gimimo nematė ir daugiau nebepamatys. Veiduose – laisvų žmonių laimė ir atsakomybė: tai mūsų šalis, mes jos šeimininkai, mes kursime gyvenimą sau ir savo vaikams pagal savo supratimą, ir daugiau niekada joks niekšas mums neįsakinės ir įžūliai mums nemeluos, ir nedraus mums to, ko mes norime, niekas niekada, ir spręsime mes patys, niekam neleisim užsisėsti ant sprando.

Žiūrint į tuos veidus, iš pasididžiavimo verkti norėjosi. Verkti iš laimės, kad mes – sulaukėme. Nugalėjome. Bjaurybei, suėdusiai mūsų gyvenimą, sprandą nusukome.

O po metų jau verkė dėl kitko. Dėl skurdo ir nesupratimo. Kaip taip nutiko, kad mes visi ...nėj? Bet tai – neilgam! Viskas bus gerai! Jau greitai! Mes teisingame kelyje!

Teisingame kelyje banditai susimetė su mentais, vagys – su valdininkais, Parlamentą sušaudė, kad po kojomis nesipainiotų, Prezidento postą sutvirtino visomis įmanomomis galiomis – ir prastūmė stipriai suklastotus rinkimus, kad tuo Prezidentu taptų tas, kuris garantuos maksimalią laisvę šio pasaulio galingiesiems.

O kitu Prezidentu paskyrė (būtent – pasiskyrė tarpusavyje!) tą, kuris, oligarchų supratimu, savaime nereikšminga, eilinė figūra ir gins naujųjų milijardierių interesus. O realiai valdys jie patys. O jam nurodinės, ką daryti. O jis bus tarsi širma arba atvirkščiai – marionetė virš širmos.

Nieko neprimena? Linkėjimai jums nuo silpnapročio Mišenkos Romanovo – ir jo sūnaus Aleksejaus Michailovičiaus, ir taip toliau.

Ir štai šiandien, kai rašau šias eilutes, užgniauždamas pasauliui matomą juoką ir pasauliui nematomas ašaras, – mūsų kieme jau 2015-ieji. Ir prezidentas Putinas vairuoja jau 15 metų, ir ruošiasi tai daryti dar labai ilgai. Jis saugo sveikatą.

Ir mūsų valdymas autokratinis, ir svarbūs sprendimai viršuje priimami vienasmeniškai, ir Jo žodis nulemia bet kokį tarptautinį sandėrį, bet kokią teismo bylą, bet kokią ideologinę kampaniją. Ir 86 proc. liaudies (na, oficialiai) bet kuria proga šaukia: Putinui valio! Putinas mūsų prezidentas! Garantas! Yra Putinas – yra Rusija, nėra Putino – nėra Rusijos!

O nelaimingieji liberalai su demokratais virkauja: kaipgi čia taip? O kur valdžios pereinamumas? O kodėl rinkimai falsifikuojami? O kodėl jo draugai tapo milijardieriais?

…Bet esmė ne čia. Esmė ta, jog kai tik Rusija galėdavo pasirinkti demokratiją ir laisvę, ji neilgai trukus vis tiek įsitaisydavo sau diktatūrą. Visais amžiais. Caro, generalinio sekretoriaus ar prezidento pavidalu – koks skirtumas.

Esmė, žinoma, ne Putinas. Jį pagimdė tie, kurie paskyrė jį į valdžią, į aukščiausias pareigas. Ir tai visi žino: oligarchai su Berezovskiu, administracija su Vološinu ir Jelcinų šeima su Djačenko. Ir šiuos pagimdė – liaudis. Ta pati, talentingiausia, geriausia, širdingiausia ir patriotiškiausia, dar pasiaukojanti ir daug kenčianti, ir dar truputėlį betvarkė. Stačiatikiška ir komunistiška, protinga ir kvaila, darbšti ir tingi, sąžininga ir sukta.

Ta liaudis, kuriems į kraują įaugę nusilenkti vyresnybei anksčiau, nei įsakys. Ir žemiau, negu ketino. O jei tu orus ir tiesus ir vyresnybei nesilankstai – tada pradės tave laužyt, kad būtumei kaip visi.

(Ir skubiai šveisit pro duris Brechtą su jo aimana: „Dar gali vaisių duoti įsčios, bjaurybę išnešiojusios!“)

Tie žmonės, kurie tapę valdininkais akimirksniu parodo stebėtiną šiurkštumą, niekšybę ir abejingumą savo bendrapiliečiams ir gentainiams: šiuos laiko beteisiais ir niekingais prašytojais, patys įgiję valdžios. Kaip beteisis prašytojas – verkia iš bejėgiškumo ir pažeminimo, bet jis gi – bjaurybė ir kraujasiurbys kaip valstybės dalelė prieš kitą prašytoją. Taip – būna ir kitaip. Bet iki skausmo dažnai būna šitaip... Tipiškai dažnai.

Ir rusų socialinis tipas – kaip įkalta: valdžia – ji visada paims viršų. Arba išlaižysi – arba žūsi. Valdžiai – lankstykis, pataikauk, meilikauk, duok kyšius. Bet kad tavo pavaldiniai savo vietą žinotų! Nes kitaip – suės tave pavaldiniai ir nė velnio negerbs. Tokia jau padermė.

Diktatūra – tai mes. Melas, cenzūra, iždo grobstymas – tai mes. Niekšybė ir pataikavimas – tai mes. Ak, ne – kiekvienas atskirai mes visi kone įstabūs, garbingi žmonės. O kartu – dviveidė minia: prasčiokas prie viršutinių, ponas – prie apatinių. Ir Putinas šiandien – tik pati viršūnė piramidės, sudėtos iš minios. Sudarytos iš mūsų.

Ir nedrįsk varžytis su Didžiuoju Kunigaikščiu ir valdovo valdžia!

O kai nekęsti baisu ir pavojinga – tada myli.

Mes mylime valdžią! Iki apmirimo. Iki orgazmo. Viskas kartu.

O drauge – mylime vienas kitą, mylime save kaip vieningą tautą, ir nėra mums saldesnės vienybės, kai valdžia stipri ir šlovinga, grėsminga priešams, maloninga saviems.

Iš Dievo ši valdžia.

Dar ir dar kartą.

Vieningi mes visi, galingieji ir suvargusieji, puolusieji ir pakylėtieji, numylėtieji ir atstumtieji, ir vienybėje toje mūsų jėga ir mūsų tiesa, ir tik tiesa ir jėga gimdo valdžią ir jos pačios yra valdžia, o ši valdžia iš Dievo, ir paklusdami savo valdžiai mes reiškiame savo vienybę, tai likimas ir šlovė mūsų, ir nėra garbės didesnės ir džiaugsmo!

...Štai kas rusams buvo įdiegta sakralizuojant 1380 metų rugsėjo 8 dieną po Kristaus gimimo Kulikovo lauke, kur įvyko Mamajaus sutriuškinimas.

Arba neįvyko. Ne esmė.

Vertė Viktoras Patiomkinas

Jaunystė

Kaip ir kasmet artėjant spaliui, po kelias savaites besitęsusios vasaros palydų šventės dėdė išsiblaivė, į supirktuvę išnešė priduoti tuščių butelių, suskaičiavo likusius pinigus ir, suvokęs, kad tiek nepakaks ne tik iki mėnesio, bet ir iki savaitės galo, svirduliuodamas nusileido iš trečio aukšto, o tada paspaudė mūsų durų skambutį. Palėpė, kurioje jiedu su Nikita gyveno, rudens pradžioje virsdavo ištrypta šokių aikštele, išklota laiko, kandžių ir utėlių suvarpytais kilimų raštais. Mėgstamiausią savo kilimą jis buvo parsivežęs iš Irano, todėl saugojo jį taip akylai, kad net prikalė prie grindų, – net pats negalėjo žinoti, kuris iš daugybės čia besilankančių draugų jį gali pavogti ir parduoti miestelio antikvarui.

Mintyse atkurdama tobulai simetrišką to kilimo geometrinių formų struktūrą, prisimenu viską, ką dėdė galėjo turėti. Viską, ką prarado, – taip pat. Dabar jam buvo likęs tik kilimas ir Nikita. Tačiau kaip kilimą dėdė prikalė prie grindų, taip sūnui suteikė visišką laisvę, nors jo kambarį buvo pavertęs savo siuvimo studija visada atlapotomis durimis.

Prisimenu dėdės lateksinių suknelių kolekciją, kurią jis pristatė priplėkusiame rajono muziejuje, tačiau netrukus sulaukė tokios šlovės, kad net mums leido patikėti: nepažįstamas, todėl pavojingas ir grėslus pasaulis, atsiveriantis nuo namų nutolus vos keliolika kilometrų, yra ne vien pragaištinga bedugnė, bet ir kunkuliuojanti galimybių versmė. Tačiau jį, kaip ir visus kitus pirmą kartą aptinkamus objektus, reikia išdrįsti pakišti po didinamuoju stiklu: kai skaidrus jo lęšis priartina vaizdą, pamatai, kad net didžiausi, net labiausiai akiplėšiški miestai yra surėsti iš mažų kaimelių, kuriuose viskas pernelyg nuspėjama. Dėdė tokių stikliukų kažkada turėjo ir drąsiai jais naudodavosi pasitaikius kiekvienai progai, kai pasaulis pats jį susirasdavo. Sulaukęs aplinkinių įvertinimo, akimirksniu nusikratydavo mūsų šeimai būdingo kuklumo ir iš pritemdytos savo studijos vieną po kitos nuo pakabų plėšdavo tviskančias, nakties sirupo įsigėrusias lateksines sukneles, kurios miestelio gyventojams keldavo juoką, iš tiesų pridengdavusį valstietišką jų kilmę, kaip papildomu sluoksniu lako moterys padengia įskilusių nagų paviršių. Tačiau dėdės kurtuose suknelių modeliuose nebuvo nė siūlės provincijos – juoda jų spalva priminė ne artojišką, pūvančiomis bulvėmis tvoskiančią žemę, bet įkaitusius, metalu žvilgančius neįperkamų automobilių paviršius. Arba vinilines plokšteles, apie kurias sužinojau žiūrėdama tėčio išnuomotą seno filmo videokasetę. Tai buvo banali, *reikšmingų* tylos pauzių pripildyta meilės istorija, kurios pabaigoje sutuoktinio su jaunesne mergina išduota moteris nusprendžia padegti namus su juose miegančiu vyru.

Ta moteris, visai kaip ir dėdė, filmo pabaigos titrams bėgant televizoriaus ekrane, prisimena viską, ką galėjo turėti. Viską, ką prarado, – taip pat. Tačiau kaip tyla sukuria reikšmingumo iliuziją, taip dėdės niekada nepaklausiau, kodėl jis pasirinko visko netekti. Žinau viena – kaip moteris viską supleškino liepsnoje, taip dėdė pasirinko skystą jos formą.

Nusileidęs iš palėpės dėdė spusteli mūsų durų skambutį. Vieną, du kartus. Nusikeikia taip garsiai, kad girdžiu savo kambaryje. Skambutis neveikia, tenka belstis. Mūsų durys visada rakinamos, todėl dėdė jau žino, kad brautis neverta. Po paskutinio incidento, kai bendroje laiptinėje nuo laiptų nukritęs užsimušė jo draugas, o mes ryte negalėjome atidaryti durų, nes jas blokavo jo lavonas, tėvai suvokė, kad palėpėje susiklosčiusi situacija yra kur kas rimtesnė nei bet kada anksčiau, bet nežinojo, ko imtis. Tuo metu dėdė, kurio nevaldomą garmėjimą žemyn mums taip pat teko liudyti, nepaisant nieko buvo rudens pranašas. Vasaras jis pašvęsdavo lėbavimui, o įsibėgėjus rudeniui pagaliau prabusdavo. Įprastai dėdės situacija buvo didžiausia mūsų šeimos gėda – paslaptis, kuri iš pradžių tebuvo gemalas, tačiau paskui augo, išmoko vaikščioti, sėdėti ir valgyti maistą nuo mūsų stalo. Paslaptis sėdėjo šalia kiekvienos vakarienės metu, ji rijo duoną, siurbė sriubą, kabino makaronus ir prašydavo daugiau sūrio, majonezo, kečupo. Galiausiai ji tapo tokia stora ir plati, kad vos tilpo kėdėje. Tada paslaptis kimšdavo atsistojusi, savo išpurtusiomis išskėstomis kojomis apžergusi visą stalą, prie kurio sėdint trūkdavo oro. Girdėdavau tėvus kalbantis: *tai dar gerai, kad bent Nikita jam liko, nes kitaip išvis nesusigaudytų, kas vyksta*, ir užsidarydavau savo kambaryje. Tačiau purvinos namo istorijos negailestingai prasiskverbdavo – dienomis galėdavai girdėti kiekvieną bruzdesį, atsikosėjimą, keiksmą, atsikrenkštimą ar durų vyrių cypimą, o naktimis, kai dėdės palėpėje lankydavosi jo išblėsusiu dizainerio genijumi vis dar tikinčios moterys arba neaiškūs provincijos bohemos atstovai, tesantys paprasčiausi valkatos, lovoje prasivartydavau iki paryčių.

Kildavo triukšmas, neatsiejamas nuo pigių cigarečių kvapo, o aš įsivaizduodavau, kaip visi dėdės svečiai, kurie, tėčiui pakilus į palėpę jų išvaikyti, su demonstratyviu pasididžiavimu prisistatydavo visuomenės padugnėmis arba nesuprastais menininkais, ratu susėda ant prikalto prie grindų kilimo ir išpažįsta savo antireligiją, jai užtvirtinti naudodami pigų vyną iš skaisčios žaliųjų citrinų spalvos plastikinio butelio. Tą vyną pas mus vadindavo rašalu. Vėliau supratau, kad tai buvo visai ne nuoroda į poetiškas dėdės draugų asmenybes, bet į jų staigaus nušvitimo siekį, kurį šis gėralas užtikrindavo. Naktimis, kai kambarį užliedavo nežemiškais virtę murmesiai, kalbos, juokas arba gašlūs moterų aikčiojimai, įsivaizduodavau, kaip kiekvieno jų vidus nusidažo mėlynos, beveik indigo spalvos rašalo plotais, kaip tos zonos jungiasi į baltame popieriaus lape rašomas eilutes, keverzojamas nežinia kieno valdomos rankos. Haiku virsdavo ketureiliais, ketureiliai išsiplėsdavo iki romantinių baladžių, baladės – iki dramų, o dramos galiausiai prasprogdavo visa aprėpiančia purvina proza. Ištisi jos puslapiai tapdavo sugeriamuoju popieriumi, nepajėgiančiu sugerti rašalo pertekliaus nuo dėdės rankraščio, kurį trumpomis vasaros naktimis jis kantriai pildydavo. Visi jie tikėjo, kad yra poetai, – galbūt todėl nesuskaičiuodavo, kiek laiko iš tiesų praleisdavo rašalu braižydami buitiškų, vėmalais, priplėkusiomis kojinėmis dvokiančių straipsnių schemas ir kurdami brutaliausią, bet kartu ir pačią banaliausią kasdienybės prozą.

Troškau, kad palėpėje kiltų gaisras, apie tai svajojau kaip apie vienintelį išsigelbėjimą – žinojau, kad kitaip iš namų neištrūksiu. Todėl, tėvams nuėjus miegoti, savo kambario prietemoje vėl apsirengdavau ir tik tada atsiguldavau. Buvau pasiruošusi sprukti, o apatinėje spintos lentynoje laikiau kuprinę, prikimštą būtiniausių daiktų – šilčiausias vilnonis megztinis ir kojinės, stori džinsai ir dantų šepetėlis, neperšlampamas apsiaustas ir piniginė, kurioje slėpiau savo santaupas. Žinojau, kad, namui pradėjus svilti, būsiu vienintelė jame nemieganti, todėl pabėgsiu viską palikusi ir užmiršusi. Leidusi viskam supleškėti.

•

Tačiau rugpjūtį pabėgimo galimybe taip ir nepasinaudojau – nors tada mano santaupos buvo pačios didžiausios, dalį jų turėjau paskolinti tėvams. Žinojau, kad pinigų taip paprastai neatgausiu, jei atgausiu apskritai, bet pasipriešinti negalėjau.

Buvau keturiolikmetė, kurios bręstantį moteriškumą kiekvieną mėnesį liudijo penkios kraujavimo dienos. Žinojau, kada tai prasidės ir kada baigsis, o tai buvo vienas iš nedaugelio pastovių dalykų. Žodis *ciklas* man buvo gražus; jis tarsi pagaliuku smėlyje arba kreidos lazdele ant asfalto kas mėnesį nubrėždavo laikiną apskritimą, kuriame jaučiausi saugesnė nei savo pačios kambaryje – į šį bet kada galėjo įeiti nusižeminę, keistai sutrikę tėvai ir paprašyti dar dvidešimties litų. Mama buvo neseniai pradėjusi platinti kosmetiką, o tėtis dirbo statybose. Jis kaip visada imdavosi papildomų darbų kaimynystėje ir toliau ieškojo ko nors pastovaus, tik pelningo, tačiau niekada nemokėjo taupyti. Matydavau pilkus tėvų veidus, suskirdusias ir raukšlėtas, net vasarą sužvarbusias, tarsi šiaurės vėjo nugairintas tėčio rankas, plonais gyvaplaukiais išraizgytas mamos kojas išsiplėtusiomis venomis, kurios atsidengdavo nuslydus vienspalvei suknelei, jai atsisėdus ant mano lovos, ir kaltai nusukdavau akis, bet pamiršdavau jų amžių.

Tokiais vakarais tėvai tapdavo jaunesni už mane, jie virsdavo vaikais, kurių veiduose blankioje stalinės lempos šviesoje išsilygindavo raukšlės. Žilos sruogos tėčio plaukuose tarsi atgydavo ir žvilgėdavo kaip pirmąkart į šokius susiruošusio berniuko, padauginusio plaukų želė, o mamos akių vokų šešėliai būdavo beveik nutrinti dienos ir nuovargio, tačiau jai mirktelėjus kaskart sužėrėdavo vos įžiūrimu perlamutrinių dulkių smėliu su gintaro priemaišomis. Žvelgdavau į juos – tokius pažeidžiamus, drovius ir prasikaltusius, kad nesunkiai galėdavau įsivaizduoti, kokia nuostabi pora jie būtų buvę vaikystėje. Tada pamiršdavau savo įsitikinimą, kad mama tėčio iš tiesų niekada nemylėjo, nors tam paneigti rasdavau įrodymų: nuo jam dovanojamų megztinių su pasaulinės architektūros – Egipto piramidžių, Pizos ir Eifelio bokštų, Romos Koliziejaus – aplikacijomis, kojinių, dryžuotų apatinių, paskubomis sutepamų sumuštinių su saliamio griežinėliais iki trumpų pasibučiavimų prieš išsiskiriant darbo dienomis.

Kai gimiau aš, tėvams buvo vos devyniolika. Į pasaulį pasiprašius mano broliui, mamai suėjo dvidešimt dveji. Kai brolis mokėsi vaikščioti, aš jau mokėjau skaityti. Iš pradžių stengiausi kartu su juo vartyti knygas, kantriai mokiau jį juoktis ir žiovauti, bet ilgainiui nustojau: manyje pradėjo augti pavydo oranžerija su nuodingomis hortenzijomis, kurių žiedų paragavimas sukelia apsinuodijimą kalio cianidu. Kažkur skrandžio srityje skleidėsi rožiniai oleandrų žiedynai, pakalnutės, kurias ilgai uostant kvapas primena šlapimą. Kerojosi vėdrynai, kuriais patrynus akis galima apakti. Mano plaučiuose žydėjo ryškūs, beveik akinantys rododendrai, nuo kurių sulėtėja pulsas, krinta kraujo spaudimas, ištinka traukuliai, koma ar mirtis. Tada dar nesuvokiau, kaip stipriai pykstu, kad kiekvieną bananą su broliu turime dalintis perpus. Dar nesupratau, bet iš visų jėgų bandžiau vandens jam sugirdyti taip, kad paspringtų. Brolio vardas buvo Edis, jis vaikščioti mokėsi iki pat penkerių. Edžiui diagnozuotas koordinacijos sutrikimas ilgą laiką vertė tėvus juo domėtis labiau nei manimi. Mama išbandė viską – nuo močiutės ruoštų tepalų iš Flemingso skiedinio iki vizitų pas gydytojus, dvasininkus ir šarlatanus.

Tėtis vakarais skaitydavo enciklopedijas ir masažuodavo broliui kojas. Iš dėdės vėliau sužinojau, kad taip jį tėtis pavadino mamai dar gulint ligoninėje, nespėjus atsigauti po gimdymo. Tas vardas buvo skirtas roko atlikėjui Eddie Van Halenui, kurio klausydami tėvai opelio galinėje sėdynėje brolį ir pradėjo. Mėgstamiausia jų daina iš Eddie repertuaro buvo „Ain't Talkin' 'Bout Love". Gavęs algą tėtis namo grįždavo su pirkiniais ir ant stalo svetainėje iškraudavo svarbiausius brangakmenius. Rubinas, smaragdas, safyras. Raudona, žalia, mėlyna. Žėrintis vyno butelis atitekdavo mamai, krapų skonio bulvių traškučiai iš žalio pakelio – man, o mėlynos spalvos pakelis su grietinės ir svogūnų skonio traškučiais – Edžiui. Mama išvirdavo kavos, sutepdavo sumuštinių, stalo centre pastatydavo liepsnomis plazdančią žvakidę ir svetainė prisipildydavo suaugusiųjų gyvenimo kvapo. Tais vakarais televizorių pakeisdavo muzikinis centras, mintis apie pinigus – iliuzija, kad nesam vargšai, o tėvų kalbas apie skolas ir darbus – Van Haleno dainos, kurias tėtis dainuodavo savo nemokšiška anglų kalba. *I heard the news baby, all about your disease, yeah you may have all you want, baby, but I got somethin' you need,* – jis sukdavosi apie savo ašį pats virtęs kompaktine plokštele, po antros taurės vyno mamą tempdavo nuo sofos šokti, o aš spoksodavau į Egipto piramides, Koliziejų arba pasvirusį, tėčio apsvaigimą atkartojantį Pizos bokštą ant jo megztinio, kuris trumpam įtikindavo, kad tėtis iš tiesų kažkada buvo Italijoje. Į šokius tėtis netrukus įtraukdavo ir mus. Mano judesiai būdavo nerangūs ir laužyti, o mama ragindavo atsipalaiduoti: *jei taip ir diskotekose šoksi, berniukai nežiūrės.* Apie diskotekas galvoti buvo ankstoka, nes buvau neseniai pradėjusi lankyti pradinę mokyklą, tačiau panašių mamos žodžių nutvilkyta svetainėje nerasdavau saugios vietos. Išgirdus jos pastabas mano rankos tarsi susitraukdavo, plaštakos – susiraukšlėdavo, o kojos nuo dubens tirpdavo iki pat pėdų, lyg būtų apsivėlusios stiklo vatos pluoštu iš smulkiausių adatų ir dulkių – pajudėsi ir susižeisi.

Bandydama nukreipti tėvų dėmesį, vieną tokių vakarų paklausiau, apie ką yra ta daina, paprašiau ją išversti. Tačiau tėvai tik nusikvatojo ir įsipylė dar vyno. *Išmoksi angliškai ir mums pasakysi!* – juokėsi tėtis ir, iš naujo įjungęs tą pačią dainą, ant rankų paėmė Edį, kuris šokti norėjo kur kas labiau už mane, tačiau nemokėjo net vaikščioti. *Oh yeah, ain't talkin' 'bout love, my love is rotten to the core,* – toliau plyšojo muzikinio centro kolonėlės, o šios dainos žodžius išsiaiškinti sau pažadėjau anksčiau, nei pradėsiu mokytis anglų kalbos.

Mama dėl brolio išbandė beveik viską, net nuėjo į čigonų taborą gatvės gale, tačiau galutiniu tašku tapo Edžio pervadinimas šventu vardu. Tai mūsų miestelyje sulaukė ne mažiau dėmesio nei dėdės lateksinės suknelės, apie kurias rašė ir vietiniai, ir visos šalies laikraščiai. Edis buvo pervadintas Matu ir praėjus trims mėnesiams pradėjo vaikščioti. Tą vakarą televizorius svetainėje transliavo žinias, vedėjas su raudonu kaklaraiščiu, tuo po kaklu kybančiu liepsnos liežuviu, pranešė apie princesės Dianos mirtį. Edis paprasčiausiai atsikėlė nuo sofos ir nuėjo išjungti televizoriaus. Princesės mirtis ir brolio vaikščiojimas visą likusį laiką, kurio mes turime daugiau, nei įsivaizduojame, tapo įvykiais, manyje išdeginusiais žymes. Jos prilygti galėjo nebent vaikiškam naivumui, kad liepsną gali gesinti liepsna. Kita vertus, šis naivumas sutapo su žinojimu, jog Flemingso skiedinio, kuriuo tėtis trindavo broliui kojas, pavadinime yra užkoduota semantinė ugnies reikšmė. Panašių sąsajų pakerėta ir pasakoju savo, nors iš tiesų – savo miestelio istoriją, nes būtų pernelyg naivu tikėtis, jog vieno žmogaus išgyvenimai galėtų tapti įdomesni už visos provincijos pasakojimus, kurie gatves tarsi niežų epidemijos pažeistą odą žymi neištrinamomis patirtimis ir randais, gyti galinčiais tik leidžiant jiems kvėpuoti, suteikiant oro, nuo jų nuplėšus tvarsčius ar vienkartinių pleistrų plastiką.

Kai Dianos veidas buvo pardavinėjamas plakatuose, įspaustas ant rankšluosčių, popierinių servetėlių ir vienkartinių lėkštučių iš popieriaus, Edis ne tik vaikščiojo, bet ir bėgiojo. Kiekvienas jo parpuolimas buvo lygus mamos širdies persivertimui. Jam pagaliau įveikus koordinacijos sutrikimą, tikėjausi, kad sulauksiu daugiau tėvų dėmesio, tačiau klydau. Kol mamą galėjau pradžiuginti tik pačiais geriausiais pažymiais ir pasiekimais mokykloje, broliui užteko tapti alergiškam, kad ir be dešimtukų netrūktų meilės bei rūpesčio. Nors kasdien jutau mūsų sergančio pastato sindromo sukeltus simptomus, vizualiai atrodžiau niekuo neišsiskirianti ir sveika. Pasitikrinimai pas šeimos gydytoją suteikdavo dar vieną papildomą lapelį ant pilkšvo, rašalą suliejančio popieriaus su užrašu *fizinė būklė gera*. Kadangi neturėjau kuo skųstis: nei kosėjau, nei dusau, nusprendžiau imtis kitos taktikos – slaugyti savo brolį, žaisti su juo, būti kantri ir paslaugi. Tapti kuo panašesnė į princesę, kurios

Nukelta į p. 12 ►

NERINGA DANIULAITIENĖ

•

šuoliais bėgte
per rytą per dieną
per savaitę
per mėnesį
per metus
per gyvenimą
vis paskutinėj stotelėj
stabtelint
atsigręžiant
gal nuotraukas
peržiūrint
stebintis
buvo nebuvo
mano nemano
džiugino nedžiugino
ak, nebedžiugina
ir vėl šuoliais
bėgte vedamas
gyvenimo alkio
nerimo
per rytą per dieną
per gyvenimą

ar pastebėjai?
šįryt už lango pasnigo

•

vėjuotą rytą
vis iš naujo renku
galingo pietryčio
išblaškytus
daiktus po kiemą –
kėdes, kibirus,
kaimynų stogo
skardos gabalą
o, kad taip
lengvai susirinktų
ir mintys,
viesulų išdraskytos,
kad užtektų
tik pasilenkti
paimti delnan,
pasidžiaugti
kiekviena grįžusia,
kad galvot
nereikėtų,
kur jas sutalpinti

•

danijos pakelės
pilnos audinių
kailiukų
keturiolika milijonų lavonų
nepasiūtų kailinių
du šimtai tūkstančių trys šimtai
trisdešimt trims ponioms,
panelėms, meilužėms,
prarastos prabangios ponų
paltukų apykaklės
imkite, ponai, už dyką!
sakot, nereikia?
keista

•

į-vietinti
į-daiktinti
į-monetinti
į-skaitlinti
į-veiklinti

pamažu
pradedu nebekęsti
priešdėlio į-

•

šįryt kalbuosi su šakute
sakau: jei man kantriai
tarnauji daugiau nei metų
dvidešimt ir gal net tarnausi
dar tiek pat –
žinai juk,
nesivaikau madų –
be to, jos juk grįžta –
turėtumei būti
tokia pat brangi kaip
tas meškinas, su kuriuo
apsikabinus miegojau
iki metų dvidešimties
kurį ir šiandien taip
norėčiau apsikabinti
suskamba ji traukiama
iš indaplovės, nusišypso
aštriadante burna
laukiau, kada
ir apie mane pagalvosi
vis debesyse, danguje
vis išskridusi

susėdam abi prie stalo
kiek laimingesnės

•

dar dar dar
dar truputėlį dėmesio
truputėlį garbės
truputėlį (ne)gyvenimo
dar dar dar
ratais žemyn nuo kalno
dar dar dar
artėja
vėl artėja
juodasis penktadienis
vos už mėnesio
ir dienų trejeto

dar?
po vieną?

už ką šįkart,
garbingieji ponai,
išgersime?

•

į ką žiūri, norėdama
pažinti žmogų?
į gyvenimo aprašymą?
į kostiumą?
į automobilį?
į jo vaikystės
nuotraukas?
į draugus veidaknygėje?
į horoskopą?

į akis

Haiku

•

lapas plaukuos
ak, rudenie,
mergini

•

lapas vėjy
nusinešė paskutinįjį
sakinį. neužrašiau

•

dega
dega kol sudega
klevas rudenį

•

išvirtus pušis
vėjau, nesitikėjau
to iš tavęs. pasitikėjau

•

ilga kelionė
nepažįstamas liko
nepažįstamu

•

dar vienas išrautas
žilas barzdos plaukas
galvok tik apie grožį

•

tolimas kelias
saulė vėjas laukai
eitau ir eitau

•

kedro kankorėžis
iš kur gauti jėgų
toliau gyventi?

•

indie muzika
iš meilės paauglei plečiu
suvokimo ribas

•

perkūnas žiemą
kiek nusivylęs turi
būti dangus

•

taksi muzika
jei nori namo
turi iškentėti

Pasaulėžiūra kelyje

► Atkelta iš p. 2

Kodėl atsirado šis keistas atvirukas, ką čia reiškia toks niūrus peizažas ir žodis *pasaulėžiūra*, turbūt niekas neatspėtų. Kai V. Švipas jį piešė, buvo dar visai jaunutis, meno mokyklos studentas. Atvirukas siųstas paštu 1926 metų liepą iš Tytuvėnų į Viekšnius, ponia K. Akmenskienė meiliai sveikina panelę Mortą Butkutę su Vardo diena. Didžiausios laimės ir ilgiausių metų linkėjimai. Susigraudino, o gal krūptelėjo vidury vasaros panelė Morta nuo to žiemos vaizdo ir nuo minties, kad pasaulėžiūros kelias toks baugus, dramatiškas, tarp kryžių ir pusnynų?

Bet galima čia ir nusijuokti. Pasaulėžiūrą manome susirankioję iš knygų, iš protingų tėvų ir mokytojų, iš meno kūrinių ir technologijų. Truputį atsitraukę, pakilę nuo žemės. Saugai ją nuo dienos šviesos, didžiuojiesi lyg savo lobiu, nė už ką nesutiktum jos atsisakyti, keisti, net pajudinti. Privati nuosavybė, tavo pranašumo šaltinis.

O paveikslėlyje antai jos didenybė pasaulėžiūra kiūtina su piligrimo lazda, tuščiomis rankomis, nežinoma kryptimi. Išvaryta iš savo saugios pastogės. Ką ji pakeliui sutiks, ką pamatys ir išgirs, bus jos turtas. Bet nesunku ją, vieną kelyje, ir sumušti, apiplėšti, nuvilioti į klystkelius. Piligrimo lazda laiduoja, kad ji vis tiek ateis ten, kur jai skirta. Ir kad nebus tokia, kokia buvo išeidama į savo kelią. Ši pasaulėžiūra gal net tyčia pasirenka pusnynus ar pliurzą, kad tik nebūtų užtikrinta, savimi patenkinta, triumfuojanti.

Per adventą, kai tau liepiama nežinia ko ir nežinia kaip laukti, labai praverstų piligriminė pasaulėžiūra. Išėjusi į atvirą, gal net pavojingą vietą, užuot tūnojusi slėptuvėje. Jei pasirodys pažadėtas gelbėtojas, būtume pirmieji, puolę jam ant kaklo, įsikabinę į jo parankę.

-js-

DEREK MAHON

Derekas Mahonas (1941–2020) – vienas iš žymiausių savo kartos airių poetų, kaip ir tos pačios generacijos airių nobelininkas Seamusas Heaney, daug dėmesio savo kūryboje skyręs Šiaurės Airijos konflikto ir apskritai žmogaus santykio su istorija bei politika apmąstymui. Jo kūrybai būdingas pasikartojantis noras išsivaduoti iš žmogiškosios istorijos. Airijos literatūros tradicijoje Mahono, gimusio Belfaste protestantų šeimoje, kūryba dažnai matoma kaip siūlanti savitą žvilgsnį į airišką tapatybę. Dažniausiai jo kūryba lyginama su W. H. Audeno, Louiso MacNeice'o ir Samuelio Becketto. Poetas sulaukęs didelio glėbio apdovanojimų, dviejų universitetų garbės daktaras, bent keletas jo tekstų yra tapę neatsiejama airių mokyklinės programos dalimi.

Urtės Bimbaitės piešinys

Apleista lūšna Veksfordo grafystėje

Tegu nepamiršta mūsų, silpnų sielų asfodelių lankoj.

Seferis, „Mythistorema"

J. G. Farrelliui

Net ir dabar yra vietų, kur gali augti mintis –
Peru kasyklos, nudrengtos ir paliktos
Lėtam kondensacijos laikrodžiui,
Aidas, įkalintas amžiams, ir šiugždėjimas
Lifto šachtoje lauko gėlių,
Indėnų stovyklos – jose šoka vėjas
Ir nebeužtikrintai trankosi durys,
Klinties įtrūkiai už čiurlenančių lietaus statinių,
Šunų kampai kaulų laidojimui;
Ir apleista lūšna grafystėje Veksfordo –

Giliai, išdegusio viešbučio grindinyje,
Tarp vonių ir praustuvių
Tūkstantis grybų spiečias į rakto skylutę.
Ji – vienintelė jų skliauto žvaigždė,
Kartais rėmina žvaigždę į žvaigždę.
Ką jiems čia veikti? Tik geisti.
Tiek daug dienų už rododendrų
Pasauliui šokant valsą debesų dubeny,
Jie išmoko tylos ir kantrybės,
Kovarnių urzgiančių lajose beklausydami.

Jie mūsų laukė augalinio prakaito dvoke
Nuo pilietinio karo laikų,
Nuo pat žvyrą brazdinančio ir nenutrūkstamo
Nusavinto mikologo išvykimo.
Jis niekad negrįžo ir šviesa nuo tada
Tėra po lietaus švelniai rūdijanti rakto skylutė.
Vorai mezgė, musės pelėsių dulkėmis virto
Ir kartą per dieną, galbūt, jie nugirsdavo kažką –
Mūro lašėjimą, šūksnį iš niekur
Ar sunkvežimį kelio gale, perjungiantį bėgį.

Buvo mirčių, balkšvi kūnai subiro
Į žemę, kuri juos išmaitino;
Ir buvo košmarų, kilusių iš to ir iš baugios
Karalystės pradvisusio oro, iš drėgmės išvešėjusios.
Tie, arčiausiai durų, auga tvirtai –
„Vietos! Vietos!"
Kiti – blėsta skilusių ąsočių,
Trupančių stalo įrankių saulėlydy,
Dejuodami ir laukdami išvadavimo, taip ilgai
Jo besiviliantys, kad beliko tik poza.

Pusę amžiaus niekas nelanko, tamsa –
Prastai pasiruošta braškančiai spynai
Ir vyrių girgždėjimui. Išminčiai, mėnuleiviai,
Dulkėti senojo režimo kaliniai,
Gerklėm vorų užmegztom, stiebuoti nelyg trifidai,
Sausros ir nemigos iškankinti – tik klyksmo pamėklė
Mūsų pulko blyksčių šūviams pažadinus,
Rodo išglebusiose formose esant gyvybės.
Savo prigimtį praaugę, lengvas maistas sliekams,
Jie kelia trapias galvas garbingai ir oriai.

Jie meldžia mūsų nebyliai, savaip,
Daryti ką nors, prabilti jų vardu
Ar bent neužverti durų dar kartą.
Pražuvę žmonės Treblinkos, Pompėjų!
„Išgelbėkit mus, išgelbėkit, – sako jie, rodos, –
Tegul dievas neapleidžia mūsų,
Taip toli tamsoj ir skausme nukeliavusių.
Mes taip pat turėjom gyvenimą nugyventi.
Tu, su savo šviesos matuokliu, ramiu maršrutu
Neleisk nueiti perniek naiviems mūsų darbams!"

Sniego vakarėlis

Louisui Asekoffui

Bašio, pakeliui
Į miestą Nagojos,
Pakviestas į sniego vakarėlį.

Cinksi porcelianas
Ir arbata į porcelianą;
Visokie prisistatymai.

Tada visi
Spiečias prie lango
Žiūrėti krintančio sniego.

Sniegas krinta ant Nagojos
Ir toliau į pietus,
Ant Kioto stogų;

Į rytus, už Irago
Jis krinta
Kaip lapai į šaltą jūrą.

Kitur jie degina
Raganas ir eretikus
Katilų aikštėse,

Tūkstančiai mirė nuo ryto
Tarnaudami
Barbarų karaliams,

Bet kaip tylu
Namuose Nagojos
Ir Isos kalvose.

Lapai

Begalės pasirinkimų įkaitai
Pasistatė namus
Lankoje ties giraite
Ir ramiai sau gyvena.

Ruduo, ir negyvi lapai
Pakeliui į upę
Draskos lyg paukščiai į langus
Arba tiksi ant tako.

Kažkur yra kitas gyvenimas
Mirusiems lapams –
Stadionas, sklidinas begalinio
Šiugždėjimo ir atodūsių.

Kažkur, prarastų ateičių danguje,
Gyvenimai,
Kuriuos galėjom gyventi,
Patys surado savo išsipildymą.

Paskutinis iš ugnies karalių

Aš noriu būti
Kaip tas, kuris nusileidžia
Ties dviem pieno bidonais

Su pūstu
Krepšiu ant peties ir dingsta,
Kur pasuka kelias,

Arba tas,
Kuris naktį krenta
Nuo lekiančio traukinio

Ir plojasi į laukus,
Tarp žybsinčių jonvabalių,
Nė žodžio kalbos nemokėdamas.

Šiaip ar taip, man
Su istorija baigta –
Kas kalaviju gyvena,

Nuo kalavijo ir žūva
Paskutinis iš ugnies karalių, aš
Nutrauksiu tradiciją ir

Mirsiu nuo savo rankos,
Užuot dar kartą pratęsęs
Barbarišką ciklą.

Penketą metų valdžiau,
Per kuriuos
Aš kas naktį gulėjau budrus

Ir kas dieną tykojau
Šventame miške
Drebėdamas dėl užkariautojų,

Dailindamas savo šaltą svają
Apie vietą anapus laiko,
Porceliano rūmus,

Kur vaisius valgantys
Mano paveldėtojai tįso ramiai
Apsigaubę brangiais audeklais
Atokiai nuo jūros.

Bet ugnį mylinti tauta,
Gal ir teisingai,
Su tuo nesitaikstys,

Pareikalaus įsišaknyti,
Taip kaip jie –
Sirenų ir skydų pasauly,
Užmūrytuose languose –

Kad jų neatleisčiau
Nuo senojo prakeiksmo
Ir mirčiau jų padaru, ir būčiau dėkingas.

Iš: Derek Mahon. Selected Poems. London: Penguin Books, 2006; Derek Mahon. New Selected Poems. London: Faber & Faber / Gallery Books, 2016
Vertė Mantas Tamošaitis

„Ėko“: raktinis žodis – pauzė

Valdas Papievis. *Ėko*. V.: Odilė, 2021. 135 p.

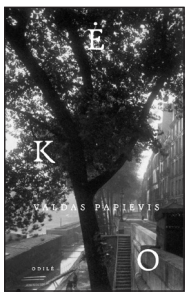

Suprantu žmones, kurie neskaito daugiau kaip dviejų to paties rašytojo romanų. Saugosi nusivylimo ar persisotinimo, sako jie. Požiūris, žinoma, vartotojiškas ir mėgėjiškas: ištrauki kūrybos esenciją ir ieškai kito literatūrinės meilės objekto. Geriau tokia meilė literatūrai negu irzulys, argumentuoja jie, ir sunku nesutikti.

Ilgai svarsčiau, ar dėti „Ėko“ į virtualaus knygyno krepšelį. Jau buvau skaičiusi du ar tris Valdo Papievio romanus ir laikiau save šio autoriaus gerbėja – „Odilę“ drąsiai įtraukčiau į visų laikų geriausių lietuvių romanų dešimtuką. O naujos knygos pavadinimas ir anotacija kėsinosi sugriauti susidarytą įspūdį: jei ryškus literatūros lauko individualistas imasi *meinstryminių* socialinių temų, pakvimpa kažkuo netikru ir pritemptu. Bet kai žmogus esi karantino ir saviizoliacijos spąstuose, renkiesi tai, kas jau patikrinta, slapčia viliesi geriausio ir nebekreipi dėmesio į intuicijos kuždesius.

Taip, ši Papievio knyga labai skiriasi nuo ankstesniųjų. Rašytojas nustebino aktualijų – migrantų, susvetimėjimo, ekologijos, vertybių kaitos – ryškia artikuliacija, nors ir abejočiau dėl anotacijos teiginio, kad „prozos meistras Valdas Papievis perkuria save iš naujo“. Suviliojo ši frazė, patikėjau ja rinkdamasi knygą. Taip, Papievis neabejotinas prozos meistras, tik vargu ar jis save perkuria: rašydamas žongliruoja jau turimu sintaksės, frazių, netgi veikėjų arsenalu, papildydamas nuogais publicistiniais intarpais, kurie galėtų labai jautriai skambėti interviu su rašytoju, bet prozos kūrinyje panėšėja į svetimkūnius, juo labiau kad nieko originalaus ir netikėto nepasakoma, tik konstatuojama, kad pasaulis nusirito į bedugnę paskui pinigus, sėkmę ir žmonių norą turėti vis daugiau. Kita vertus, toks autoriaus pasirinkimas – tiesiai šviesiai išreikšti savo moralinę poziciją, ir negalì tuo nesižavėti. Retas atvejis. Dažniau poetai ir rašytojai kaltinami menka visuomenės reiškinių refleksija.

Knygos pavadinime – šuns vardas Ėko, kuris išvertus iš prancūzų kalbos reiškia aidą. Tačiau ir ekologijos asociacija (vis dėlto ji pirma pasibeldžia į sąmonę perskaičius pavadinimą) stipri ir pagrįsta visu bežanrės knygos turiniu. Žanras nenurodytas, gal ne taip ir svarbu, nors tai geriau padėtų suprasti autoriaus intencijas ir slaptas kūrinio prasmes. Jį galima perskaityti ir kaip visuomenės skaudulius apžvelgiančią esė, ir kaip socialinį manifestą, ir kaip alegorinį pasakojimą.

Pradžioje pasakotojas pabrėžia, kad aprašomi įvykiai – Paryžiaus nykimas, merdėjimas – vaizduotės žaismė, o herojai irgi pusiau pramanyti. Tai brėžia aiškesnę žanro ribą – knyga nėra utopinis romanas, kita vertus, tariamybės įspūdis atitolina skaitytoją nuo kūrinio veiksmo, sukuria distanciją ir galiausiai nepaliečia, nesujaudina, nors tema aktuali tiek asmeniniu, tiek globaliu požiūriu: santykių, vertybių ir aplinkos ekologija, šiuolaikinio žmogaus negalėjimas ar nenorėjimas išlaikyti pauzių.

Pauzė man tapo raktu į „Ėko“ – keistą sumišusių žanrų knygą: „Tu manęs klausi, kas yra rūpintojėlis? [...] tai – mūsų gyvenimo pauzės, kurias mes pamiršome, galbūt todėl viskas taip ir nutiko“ (p. 86). Ši kiek bravūriškai, pasakotojui degantis cigaretę, išsakyta aliuzija į žmogaus santykį su tradicinėmis, taip pat ir krikščioniškomis, vertybėmis knygoje nėra vienintelė, stipriausias akordas paliktas knygos finalui (apie jį kiek vėliau).

Prarastų vertybių leitmotyvas nuolat varijuoja, pasakotojas vis grįžta, bandydamas įvardyti staiga Paryžių ištikusios nykos priežastį: „Gal viskas nuo to ir prasidėjo, sakau sau mintyse, kad nebenorėjome pripažinti savaiminio savo gyvenimų grožio, kad neįstengėme susitaikyti su tuo, kas mums duota, kad norėjome pralenkti patys save, kad siekėme vis daugiau ir daugiau, o to siekdami bėgome nuo savęs ir pro save, kad ėmėmės drovėtis nuoširdumo, kad norėjome išsprūsti iš amžinų tiesų ir vertybių [...]“ (p. 61). Vertybės deklaruojamos aiškiai, pasitelkiant personažus ir įvykius. Pirmiausia tai – žmoniškumas, santarvė su pačiu savimi, jautrumas kitam ir aplinkai.

Pauzė Paryžių ištinka staiga, be išorinės priežasties, tai netikėtas ir nelauktas atokvėpis. Pasakotojas – Paryžiaus gyventojas – ištuštėjusiame, sustojusiame mieste gali nieko neveikti, gyventi tik vedamas vidinių troškimų. Panašu į depresijos būseną („Taip, pasitaikydavo dienų, kai, nežinia dėl ko ir iš kur užplūdus apatijai, net ir dantų pastos tūbelę paspausti būdavo žygdarbis beveik neįmanomas“, p. 103). Tačiau ar atsirastų greitaeigiame industriniame pasaulyje sielelė, netrokštanti tik paprasto žmogiško ramaus buvimo, kai niekur nereikia skubėti: „[V]isiems mums neprošal tokios dienos, kai, tarsi į poilsio namus nuvažiavę, leidžiame sau dykinėti ir dėl nieko nesukti galvos. Kai, irklus iš rankų paleidę, pasiduodame, pavadinkime, laiko tėkmei, visai nesirūpindami, ar į plačius vandenis, ar į užutėkius ji tave neša. Ir koks išminčius galėtų supaprastinti plačių vandenų ir užutėkių lygtį – kas geriau, kas blogiau?“ (p. 104).

Esama ir vidinės rezignacijos, ir kartu ramybės, įsiklausymo į save. Tai knyga apie pauzę žmogaus ir miesto gyvenime. Apie prarastas vertybes ir bandymą grįžti prie jų. Pasakotojas tarsi parodo kelią jų link: užmezga santykius su atsitiktinai sutiktais žmonėmis, susitapatina su atstumtaisiais apsigyvendamas palapinių miestelyje, nuolat kalbasi su savo vidiniu *aš*, rūpinasi migrantų berniuku. Kitaip tariant, atsiduodama natūraliai gyvenimo tėkmei, liejasi gailestingumas ir meilė artimui. Tai kitoks, didmiesčio gyventojui – ypač vadinamajam „sėkmingam“ žmogui – sunkiai įmanomas būvis.

Kūrinio centre atsiduria improvizuota šventė Paryžiuje likusiems gyventojams: palapinių miestelyje įsikūrusiems migrantams ir šiaip vargetoms, visuomenės paraščių žmonėms. Visų kitų mieste jau nėra, liko tik tie, anksčiau nepastebėti ar keliantys papildomų rūpesčių „normaliems“ miestiečiams. „Ir tai buvo Paryžius – daug amžių, dešimtmečių kurtas ir nesukurtas, miestas, kuriame nebelieka skirtumų tarp gymio ir spalvos, nė charakterio bruožų, miestas be amžiaus cenzo ir be to, ką vadiname socialiniais sluoksniais. Distopijoje išsipildęs vieno vakaro utopinis miestas“ (p. 67), – apie šią brolybės ir lygybės puotą pasakotojas kalba sau ar menamam šuniui Ėko, savo paties aidui, nebyliajam *alter ego*, vienatvės draugui. Stereotipinė, banaloka, Karlsono ir Mažylio istoriją primenanti sąjunga: žmogus susikuria ištikimą, suprantantį draugą. Tiesa, Ėko dingsta, kai pasakotojo gyvenime atsiranda Emi, bet vis tiek jis tebesikalba su šuniu, jo ilgisi.

Knygos neįmanoma skaityti atskirai nuo socialinių kontekstų, nes būtent jie yra knygos priežastis ir skaitytojo percepciją lemiantis veiksnys. Migrantų krizė. Ekologijos problemos. Pandemija. Per tą laiką, kai buvo pradėta knyga ir kai ji pagaliau pasiekė skaitytojus, praėjo ketveri metai, ir migrantų klausimas evoliucionavo nuo mūsų „neliečiančių“ pabėgėlių kelionių pripučiamais plaustais į Pietų Europą iki nakvynių Lietuvos pasienyje – mažo berniuko Karimo ir jo šeimos istorija lietuvių skaitytojui turėtų būti artimesnė negu bet kada anksčiau, nors papasakota prabėgomis, trumpai. Neseniai pasibaigusi klimato kaitos konferencija Glazge dar kartą, ne pirmą ir ne paskutinį, išryškino ekologijos bėdas, pauzės būtinybę intensyvioje pramonės veikloje ir kiekvieno iš mūsų pasirinkimuose. O pačių pačiausia pauzė – jau beveik dvejus metus trunkanti pandemija, kurią kiekvienas išmokome išgyventi, kaip kas išgalėjome: kurdamiesi slaptus nematomus draugus vidiniams pašnekesiams, rengdami virtualias puotas ir iš naujo ieškodami gyvenimo prasmių ir verčių.

Nesiimčiau spręsti, ar aktyvus socialinio konteksto veikimas naudingas literatūros kūriniui, ir kaip ilgai. Kolektyvinė atmintis talpi, tačiau užmarštis dar talpesnė. Patetiška finalinė scena su Dievo Motinos katedros gaisru ne tik nesukrečia – įvykis atminties labirintais atsirita lyg iš tolybių, nors (pagūglinau) buvo 2019 metų pavasarį. Be abejo, ne faktai čia svarbiausi. Deganti, tarsi paaukota katedra yra aiški aliuzija į krikščionišką, biblinę tradiciją – Europos vertybių pamatą: „Ir lyg Katedra būtų išpirkusi miestą, aš matau, kaip jis iš mano vaizduotės griuvėsių atgyja“ (p. 133).

Kaip ir kitos Papievio knygos (gal labiausiai „Eiti“), šioji palieka klausimų. Anksčiau paslaptingi nutylėjimai kėlė susižavėjimą. Skaitant „Ėko“ jie ima erzinti, gal kad skaitytojas jaučiasi lyg tyčia klaidinamas mįslių ir simbolių labirintuose ir persekiojamas jausmo, kad rašytojas lyg per prievartą dirbo, lyg ne visai tikėdamas savo tekstu. Na, bet jausmai nebūtinai tiesą byloja. Galbūt tiesa paprasta, gyvenimiška – galop pradeda nebepatikti tai, už ką pamilai.

– NOMEDA GAIŽIŪTĖ –

TEKSTAI NE TEKSTAI

Miglės Anušauskaitės komiksas

Rimo Tumino triumfas Rusijoje ir pasmerkimai Lietuvoje

...Kai dirbi ir gyveni Maskvoje, kvietimas į Vladimiro Poznerio interviu – į „Poznerį“ – glosto savimeilę. Manau, kad sunku neatsakyti į šios garsenybės pasiūlymus režisieriui, kuriam vietoj tūkstantinės auditorijos pasiūloma milijoninė.

Deja, gyvenimas – tai absurdo teatras.

Rimas Tuminas, kaip jis aiškino, apgailestaudamas dėl to interviu, jautėsi „kaip patekęs į spąstus“...

Bet pirmiausia reiktų suvokti, kas toks Vladimiras Pozneris. Tai ne šiaip žinomas žurnalistas, o ryškiausia Rusijos televizijos žvaigždė: prieš pusę amžiaus jis dirbo JAV televizijoje su garsiuoju Philipu Donahue, ėmė interviu iš Hillary Clinton ir Michailo Gorbačiovo, ir Andrejaus Končialovskio, ir kone visų nors kiek matomiau įrašytų politikos ir meno enciklopedijose.

Tai, kas išėjo Maskvoje į eterį, sukėlė skandalą mūsų žiniasklaidoje.

Savo ruožtu, prisipažinsiu, man buvo nemalonu ir nejauku skaityti tuos Rimą Tuminą koneveikiančius atsiliepimus, pasitelkiančius išimtinai politines interpretacijas.

Gerokai neadekvati reakcija! Taip pat ir šiurkšti, galvojant apie režisieriaus būseną, ištvermę ir jo pasiekimus.

Jokia naujiena, kad mūsų viešasis diskursas būna persmelktas einamosios politikos arba nulemtas neužgyjančių traumų. Kaimynystė su archajiškomis imperijomis, maniakų, įsikibusių valdžios krėslo, diktatūromis nulemia ir sąlygoja tam tikrus mūsų žiniasklaidos refleksus. Nespėjus mums pasijusti europiečiais, skeldėjantį europietiškos kultūros kontinentą ėmė ir užgriuvo jo buvusios kolonijos. Ir visa tai prie mūsų pasienių, vis dar vietomis primenančių kaži kokią apleisto vienkiemio tvorą.

O čia dar ir virusinis „kaukių balius“. Ir tie visi kuriozai Lietuvos prezidentūroje ir užsienio politikoje, ir Seime, kai mūsų sąjungininkams belieka kiloti antakius ir gūžčioti pečiais.

Lietuvoje viešąjį diskursą valdo Jos Didenybė Politika. Tai pikta karalienė, ji kultūrą perrėkia. Tad ir lietuvių meno kūrėjai, kai tik proga, yra tempiami ant politikos kurpalio. (Ir ne tik kaimynai rusai juos šitaip išnaudoja, dėl Kremliaus juk viskas aišku, bet ir mes patys, kai demonstruojame bunkerinį mentalitetą kultūroje.) O juk mūsų muziejai pilni puikių paveikslų, galime nūnai laisvai semtis ir iš viso pasaulio kultūrinio lobyno, mūsų filmai pastebimi tarptautiniuose konkursuose (naujausias atvejis – „Izaokas“ Antano Škėmos apysakos motyvais, kurio tematiką ir net nuotrauką „Hollywood Daily“ iškėlė į pavasariniams vertinimams atsiųstų filmų iš viso pasaulio sąrašo viršų). Recenzijos apie naujausius filmus pasirodo veik tuo pačiu metu „The New York Times“ ir mūsų dienraščiuose ir mes jau betarpiškai imam pažinti kultūras ir kalbas, pamiršę cenzūrą.

Ir apskritai mes jau trisdešimt metų formaliai ir faktiškai nepriklausomi... tačiau...

Bet!

Imu ir skaitau, kaip mūsų komentatoriai, žiūrėdami per politikos žiūronus, ką tik išblusinėjo Poznerio interviu (užkabino ir aktorę Ingeborgą Dapkūnaitę, neva ir ji nusidėjusi su Pozneriu).

„Skandalą sukėlęs interviu.“

„Prisišnekėjo.“

„Pritarė Rusijos propagandai.“

Saldu klupdyti mūsų žinomus žmones!

•

Visa tai vyko po sunkiai sergančio Rimo Tumino režisūros triumfo garsiame Rusijos teatre, kai maskviečiai ir jų svečiai iš užsienių plojo lietuviui atsistoję (penki iškvietimai į sceną – „bravo, bis“, tai kaip atnašavimas meno kūrėjo estetikai, ištvermei, skoniui, drąsai, pasiaukojimui). Opozicijoje režimui esantis žinomas rusų rašytojas Viktoras Jerofejevas, kalbėdamas radijo stotyje „Echo Moskvy“, vienoje iš kelių išlikusių laisvesnių Rusijos platformų, pasakė esąs sukrėstas šio spektaklio. „Novaja gazeta“, kitų nepriklausomų Rusijos kūrėjų pripažinimu, tai drąsus ir talentingas pastatymas. Juk vien tik perrašyti kelių tomų pasaulinės klasikos knygą „Karas ir taika“ scenai – dramaturgijos žygdarbis. O asketiška Adomo Jacovskio scenografija, kontrastuojanti su buvusiomis prabangiomis, netgi pompastiškomis „Karo ir taikos“ inscenizacijomis Rusijoje ir JAV? O dvi jaunutės režisieriaus atrastos Natašos Rostovos vaidmens atlikėjos?..

(Deja, tai, ką ligi šiol mačiau, tik fragmentai.)

Vėliau vykęs Tumino pasmerkimų paradas Lietuvoje, užuot jį pirmiausia pasveikinus su reikšmingu pastatymu ir dar nesulaukus mūsų „meinstryme“ atsiliepimo apie šį istorinį Tumino darbą (skaičiau tik „Lietuvos ryto“ spec. korespondento Maskvoje Aleksandro Procenkos reportažą), – tai apgailėtinas reiškinys, lyg atskambėjęs iš senesnių laikų, rezonuojantis su praėjusio amžiaus mūsų visuomenės būkle, represyvia istorija, kultūra, paversta politikos tarnaite. Jį verta aptarti.

•

Taigi, dar sykį.

Vladimiras Pozneris (*reaguodamas į Tumino žodžius apie tėvą, gyvenusį sovietmečiu, „jis tikėjo sistema“*)**:** Jūs linkęs ignoruoti slaptuosius protokolus? Ar jūs žinote, prie ko tai privedė?

Rimas Tuminas: Taip, žinoma. Aš žinau.

V. P.: Ir nieko?

R. T.: Ir kas?

V. P.: Ar jūs suprantate, iš kur atsiranda tas žodis? Jūs su *jais* nesutinkate?

(Pozneris pavartoja „jais“, matyt, turėdamas galvoje „kolektyvinius Vakarus“, kurie pripažįsta nacių ir sovietų paktą kaip Europos pasidalijimą „įtakos“ sferomis.)

R. T.: Ne.

(Šitą „ne“ aš supratau kitaip negu ligi šiol komentavusieji. Ne kaip pakto neigimą, o kaip atmetimą minties, kad jo tėvas, kovojęs prieš nacius su ginklu rankoje, padėjo okupantams iš Rusijos; juk senasis Tuminas ginklu priešinosi nacizmui.)

V. P.: Na ir gerai. Tiesiog svarbu suprasti jūsų požiūrį.

R. T. (*patikslina*)**:** Ne, *okupantai* atsirado po to, vėliau. Mes kalbame apie mano tėvą ir tą gyvenimą, to meto gyvenimą, tikėjimą. Tada nebuvo okupantų.

(Akivaizdu, kad Tuminas kalba apie tėvo, kovojusio su naciais sovietų armijoje ir tikėjusio, kad kaunasi už teisingą reikalą, pasaulėjautą ir pasaulėžvalgą. Vėliau jis pasako, kad jo tėvas nužygiavo iki Berlyno. Kas čia smerktina? Jis, mano galva, kalba apie kovojusius realų karą, kai švilpia iš visų pusių kulkos ir sprogimai kiloja žemę, o ne po karo Lietuvoje įsitvirtinusią Kremliaus valdžią, pratęsusią keturiasdešimtųjų aneksiją.)

V. P.: O jūs rusų nelaikote okupantais?

R. T.: Ne.

Į šitą „ne“ dažniausiai baksnojo komentatoriai Lietuvoje, užsipuolę režisierių. O juk Tumino atsakymą norint galima suprasti ir visiškai kitaip, negu putojama mūsų „patriotinių“ publicistų, o lygiai taip, kaip tai suprato ir Sąjūdis, kuriame buvo ir rusų kilmės žmonių. Eiliniai rusai dėl sovietų represijų nekalti. Negi rusų kilmės Nepriklausomybės Atkūrimo Akto signatarus laikysi okupantais? Ar kolegas rusus? Arba eilinį Lietuvos rusą? Apskritai, ar inteligentiškas žmogus galėtų kam nors primesti kolektyvinę kaltę? Kaip tik tokio požiūrio, kiek pamenu, laikėsi ir Nepriklausomos Lietuvos vadovai devyniasdešimtaisiais, išmintingai priėmę nulinį pilietybės variantą visiems tuo metu gyvenusiems Lietuvoje, nepaisydami vietinių radikalų, skelbusių rusus esant „kolonistais“ ir okupantais.

Ar verta nuogąstauti, kaip Tumino arba Ingeborgos Dapkūnaitės (ją taip pat mūsų žiniasklaida pliekė už interviu Pozneriui) žodžius suvoks statistinis „Pirmojo kanalo“ žiūrovas Rusijoje? Neva rusai tikės, kad Tuminas pritaria Lietuvos aneksijai. Rusai, kurie žiūri ir Tuminą, ir Dapkūnaitę, manau, nėra kvailesni už mūsų žurnalistus. O jei kvailesni, tai ryt pamirš, ką matę. Žema kartelė, ponai. Nejaugi neturite kito mastelio menininkui, jo dvasiniam kontekstui, reikšmėms, jo dialogui pačiam su savimi, be politinio slankmačio jo liežuviui. Nei psichologinio (Tuminui), nei socialinio (Tuminui), nei estetinio (Tuminui, Dapkūnaitei) atgarsio Lietuvoje apie tuos interviu aš negirdėjau. Tiktai gynybiniai refleksai, tik šūviai iš bunkerių.

Beje, nesu prieš politinius kultūros reiškinių aiškinimus. Net ir išpūstus. Tegu! Bet čia viskas priklauso nuo takto, tono ir intonacijos. Kultūra, kaip žinoma, nuausta iš subtilybių ir šioms, deja, ne kiekvienas turi klausą, regą ir skonį.

Tai man priminė šurmulį Lietuvos spaudoje, kai Melas Gibsonas kažin ką pašnekėjo apie „aštriadančius lietuvius“ Los Andželo paplūdimiuose arba JAV romanistas Jonathanas Franzenas parašė gražią fikciją apie susišaudymus Vilniaus senamiestyje (žr. kad ir XX a. pabaigos „Lietuvos rytą“).

Praėjo trisdešimt metų.

Mes vis dar tokie pat nervingi?

•

Režisieriaus pasmerkimą už kelis jo žodelius vainikavo dukters atsiribojimas nuo tėvo viešai išsakytų minčių ir viso Mažojo teatro atsiribojimas, ir paties režisieriaus vieša atgaila. Nepagalvojo žmogus. Pasiklausė nevykusio patarimo. Pateko į spąstus.

Galima visaip aiškinti, bet kai ką primena. Stilistika. Įniršiu. Visu vajumi, kurio auksinė vinis – mušimasis į krūtinę ir atsižegnojimai nuo patriarcho. Ar ne gražiausios stalinizmo tradicijos, nuaustos lietuviškais raštais?

Ir ne Rusijos propagandos „grandas“ iš Maskvos „Pirmojo kanalo“ čia kaltas. Jis darė, kaip suprato, ką suprato ir kaip jam reikėjo. Tai mes, brolyčiai, mes patys! Vilniaus teatrinės bohemos sąmyšį ir publicistų interpretacijas Lietuvos eteryje kitomis dimensijomis ir gilesniais, nepriklausomais požiūriais į Tumino pasisakymus droviai pabandė papildyti tik filosofas Gintautas Mažeikis ir istorikas Algimantas Kasparavičius. Ogi šiaip vadinamoji kultūringoji visuomenė (be tiesioginių veiksmo dalyvių) tylėjo pabrukusi uodegą. Kaip ir tuomet, kai Lietuvoje rašytojai ir žurnalistai podraug su „darbo kolektyvais“ smerkdavo emigravusį Tomą Venclovą, iš SSRS išvarytą Aleksandrą Solženicyną. Drabužėlis mūsų visuomenės kitas ir pagal madą gal net naujausias europinis klyksmas, ogi pamušalas tas pat kaip ir šimtasiūlių vatinukų laikais.

•

O kaip į šį neigiamų komentarų malūną pateko Ingeborga Dapkūnaitė? Vien už tai, kad Rusijos žiūrovams pasakė, jog pirmaisiais Nepriklausomybės metais pamatė Vilniuje prie restorano elgetaujančią inteligentę. Neva šituo ji sukompromitavo laisvą Lietuvą. Bet argi to, ką ji sakė, nebuvo? Juk bet kuris iš jos amžininkų pasakytų, kad praėjusio amžiaus pabaigoje Vilniuje būta ir atgrasesnių vaizdų. Kad ir kruvinai sumuštas vaikas, prašantis žiemą išmaldos Gedimino prospekto tarpuvartėje (šalia viešbučio, priklausiusio tokiam tuo metu žinomam p. Dekanidzei). Graudžiau negu Anderseno pasakoje „Mergaitė su degtukais“. Daug baisiau. Šių dienų Lietuva, šurmuliuojanti dėl galimybių paso ir kenčianti nuo pandeminių apribojimų, skraidanti į kurortus, nesirado nuprausta pieno putos. Ji, kaip ir visos pokomunistinės šalys, gimė nuprausta kraujo, gimė skausmuose. O meno kūrėjas ar kūrėja negudraudamas, tiesiai šviesiai pasako, ką ryškiausiai įsiminė, kas jam ar jai buvo *tikra*. Jam ar jai šitaip kalbėti – sąžinės priesakas. Jis ar ji kalba tai, kas spaudžia širdį. Jis ar ji protauja ir šneka kitaip negu žurnalistas, operuojantis trafaretais, pasitelkiantis nusikaltą šabloną. Meno kūrėjas, kad ir viešai kalbėdamas, diskutuoja pats su savimi.

Ir tai, ką jis šneka, jam intymu ir privatu, ir širdyje išnešiota, ir eikit švilpt, *dorogije tovarišči*, su visais savo pasaulėžiūros štampais. Tuose Tumino ir Dapkūnaitės interviu Maskvos televizijai būta ir gilesnės išminties, ir profesinių įžvalgų, ir nė viena jų nerado atgarsio Lietuvoje. Beje, jų žodžių interpretacijos Lietuvoje būtų jokia bėda ir neliudytų mūsų dvasinio skurdo, ir manęs, kaip sakoma, nekasytų, jeigu čia rastųsi viešas ir normalus kultūrinis atsvaras selektyvioms politinėms traktuotėms.

Savąjį laisvą žodį Vilniuje režisierius visgi tars, kai čia (tikėkimės, kitąmet) atvyks gastrolių Vachtangovo teatro „Karas ir taika“.

– MARKAS ZINGERIS –

Jaunystė

► Atkelta iš p. 7

atvaizdą iš skirtingų nuotraukų žurnaluose storame languotame sąsiuvinyje buvau suklijavusi į vientisą: išrinkusi man labiausiai patikusias jos akis, lūpas, šukuoseną, skrybėlę ir drabužius. Karpydama ir klijuodama Dianos atvaizdą tikėjau, kad jei popieriuje galiu sukonstruoti tobulą veidą, sudėtą iš tų pačių, tačiau kaskart vis tiek kitokių bruožų, galiu sukurti tobulą, net jei ir netikrą savo gyvenimo mitą, kuriuo įtikinčiau kitus, o tada patikėčiau pati.

Todėl vakarais, kai tėvų veidai stalinės lempos šviesoje prarasdavo savastį ir atgimdavo, juose galėdavau išvysti tiek Edžio, pervadinto Matu, tiek daugybę kartų sąsiuvinyje perklijuotų princesės Dianos bruožų; tarsi iš tėvų sklidęs nuolankumas būtų turėjęs stebuklingai jauninančių savybių ir būtų kėlęs ne vien gailestį, bet ir žinojimą: ne tik tėvai augina mane, bet ir aš juos.

Rugpjūtį pačių įvairiausių būdų praturtėti prasimanydavęs tėčio draugas nusivežė mus už miesto, kur driekėsi ištisos obelų plantacijos. Iš pradžių susipažinome su sodo savininke. Ji buvo tokia raukšlėta ir randuota, kad priminė bet kada įtrūkti ir iširti galintį drobinį maišą, prigrūstą džiovintų obuolių. Tačiau randuota buvo ne tik ji pati, bet ir jos šiurkštus tarsi švitrinis popierius balsas. Kai moteris vaikščiodama po didžiulį namą darinėjo džeržgiančias sunkias medines duris ir pasakojo nerišlias čia gyvenusiųjų istorijas, randuoto jos balso pemza blukino keliais tapetų sluoksniais padengtas sienas su iškabintais mirusiųjų portretais ovalo formos rėmuose – atrodė, kad daugybę metų čia praleidusi prižiūrėtoja galėjo ištrinti ne vieną šio pastato erdvę ar kambarį, o gal net čia gyvenusius žmones.

Žvilgsnio negalėjau atitraukti nuo jos pirštų – jie buvo neproporcingai ploni jos plaštakoms ne vien dėl gausybės žvilgančių žiedų su smulkiomis, žėrinčių žuvų ikrus primenančiomis akutėmis, bet ir dėl dramblio kaulo spalvos odos, kuri akimirksniu mane užhipnotizavo taip, kaip ta sena tėčio išnuomota filmo videokasetė: ją mintyse dažnai sukdavau negalėdama užmigti. Atkurdavau matytas erotines filmo scenas ir pirštams leisdavau susirasti kelią į pulsuojančią savo prarają, atsivėrusią tarp mano kojų tol, kol, saldaus nuovargio apimta, užmigdavau.

Į sodybą kelis sykius važiavome su tėvais ir Nikita. Rinkau obuolius, rūšiavau ir dėjau į skirtingas dėžes, ant kurių klijavau lapelius su veislių pavadinimais, tačiau iš tiesų kūriau pabėgimo planus, leisiančius man atitrūkti nuo namų, o tada, pakankamai užsidirbus, išvažiuoti į didmiestį. Įsiminiau kelią iki autobusų stotelės, apskaičiavau, per kiek laiko ją pasiekčiau pėsčiomis, ir sutikau čia dirbti: kartu su senąja šeimininke prižiūrėti namus, sodą, vežimui į sulčių spaudyklą ruošti obuolius. Tą vasarą būčiau pritarusi bet kokiam pasiūlymui, leisiančiam išvengti namų ir šeimos, – praradau visas turėtas viltis. Perskaičiusi, kad muzikos mokyklą nuo parko skiriančiame medžių ruože lizdus suka praeivius dergiančios varnos, nusprendžiau išbandyti absurdišką mamos prietarą: jei paukštis tave paženklino, būsi turtingas. Todėl vieną tų nesuskaičiuojamų kartų, kai nesilioviau galvojusi apie būdus mums praturtėti, varnų trikampyje ryžausi stovėti tol, kol buvau apdergta nuo galvos iki kojų, nuo rankų pirštų galiukų iki plaukų svogūnėlių. Žinoma, tai nepadėjo – priešingai, mama priekaištavo dėl nenumatyto skalbimo ir išnaudotų miltelių bei minkštiklio. Nepaisant to, ir šiame name ištvėriau vos savaitę.

Likus dviese, moteris kaip šliužu virtusi gliti sraigė išsliuogdavo iš rafinuotos kriauklės. Atsisėdusi prie didelio kosmetinio stalo su daugybe rakinamų stalčių, išstumiamų skirtingos optikos veidrodėlių, lempučių, metalinių skrynių ir medinių dėžučių su išdrožinėtais kabančiųjų Babilono sodų motyvais, ji atlikdavo vakarinį tualetą. Kai vieną po kito maudavosi žiedus ir dėdavo į skirtingas dėžutes, iš arti matydavau medinių raižinių paviršiuose išsišovusius liūtus ir panteras, riešutmedžius ir aukštaūges palmes, vijoklines rožes ir paukščius, jų plunksnas, padengtas lako bei aukso spalvos sluoksniais. Ten buvo apelsinų ir prisirpusių granatų, skaisčių vandens lelijų, besiskleidžiančių ryškiaspalviais dažais nupurkštų fontanų, purpuriniais akmenukais inkrustuotų vynuogienojų, kuriuos lengvai galėjai supainioti su gyvatėmis, – vienos dėžutės raižinyje tiek flora, tiek fauna buvo sumišęs vienis, tuo pačiu metu ir išsikerojęs iš žvilgančios čia pavaizduotos amforos, ir ją apraizgęs kaip didinga kerpė ar karališkasis aštuonkojis.

Kai moteris nesuskaičiuojamą galybę papuošalų suslėpdavo į jiems skirtus stalčius ir dėžutes, išsileisdavo kuodą. Ilgi žili plaukai jos pečius užguldavo kaip purvinas, naftos dūmų prisigėręs debesis, kurį turėdavau atsargiai suardyti ir iššukuoti taip, kad pakeistų savo būseną – iš dujų virstų skystomis sidabrinio vandens srovėmis ir kosmetinį staliuką užlietų savo mesopotamiškais kriokliais. Kuo arčiau moters buvau, tuo aitresnis vaistų, saldymedžio ir ligoninės tvaikas sklido. Tas kvapas buvo įsismelkęs į visus namų kampus – sunkius, dusinančius patalus iš vištų plunksnų, sidabrinių šaukštų daubas, kiekvieną spintelę virtuvėje ir drabužių spintą jos miegamajame, iš kurios ji traukė sukneles ir prašydavo išlyginti rytojui. Tačiau vakarinis jos tualetas pasibaigdavo ne iššukuotais plaukais ir rytojui paruošta suknele. Visa vainikuodavo jos pražiota burna, iš kurios specialiu pincetu vieną po kito turėdavau ištraukti visus trisdešimt du žandikauliuose įsriegtus sudilusius dantis, nuvalyti spiritu sudrėkinta servetėle ir sudėti į nurodytą skrynelę, kurioje vien moteriai žinoma tvarka radau gulinčias dar kelias atsargines poras dantų. Jos pražiota burna taip dvokdavo pamazgomis ir puvėsiais, kad kaskart sulaikydavau kvėpavimą. Tačiau moteris spoksodavo į mano suspaustas lūpas ir prašydavo nusišypsoti, kad galėtų apžiūrėti mano dantis ir prisiminti, kad ir pati tokius kadaise turėjusi – laikais, kuriuos prisimena su didžiausia nostalgija ir mielai paverstų daiktais, kuriuos kaip trofėjus galėtų sudėti už stiklo prašmatniose komodose su prierašu *jaunystė*.

Pietums pagal jos receptus gamindavau troškinius ir sriubas – nežinia prieš kiek metų užšaldytos daržovės, subertos į puodą su verdančiu vandeniu, netrukus išsileisdavo ir supanašėdavo su moters sauskelnių turiniu. Kelis kartus per dieną išgirsdavau, kaip ji per nosį įtraukia deguonies ir sulaiko kvėpavimą, tarsi deguonis būtų valgomas, kažkas, ką reikėtų virškinti; nes po kelių sekundžių, šviežio oro gurkšnį perleidusi per savo išsiderinusią virškinimo sistemą su popierinėmis kepenimis, suvytusiu skrandžiu ir susivijusiomis priplėkusiomis žarnomis, išleisdavo lauk per išeinamąją angą. Skardus, kambariuose aukštomis lubomis nuaidėdavęs garsas mane įspėdavo, kad jau galiu į vonią leisti vandenį ir ruošti sauskelnes, o prie įprasto saldymedžio, vaistų ir ligoninės kvapų mišinio prisidėdavo suirusių daržovių ir amoniako tvaikas.

Aitrų tų dienų šleikštulį gesindavo sodas – visiška priešprieša namui, senajai jo prižiūrėtojai, tuščioms ertmėms dvokiančioje jos burnoje ir sauskelnėms, pripildytoms gličių išmatų iš suirusių šaldytų daržovių, ištirpusių druskų ir susisluoksniavusių žarnyno dujų. Kai rinkdavau žvilgančius obuolius, per kurių storą, beveik citrininę odą švietė susicukravę plotai, galvodavau, kad šimtametės obelys viską yra mačiusios tūkstančius kartų. Jos sugėrė čia prasiautusias audras, nunešusias gyvenvietės pastatų stogus, jų liemenys nesuskaičiuojamą daugybę kartų lenkėsi, klaupėsi, gulėsi priešais beformius, bet visa valdančius stichijų kūnus ir vėl atsitiesdavo. Ciklui nematomu pirštu žemėje nubrėžus ratą, obelys vėl iš naujo numesdavo lapus, leisdavo jiems supūti, o tada subrandindavo kvapnius obuolius, kuriems gaivumu negalėjo prilygti nei didžiosios mūsų kiemo kriaušės vaisiai, nei brangiausi kreminiai bananai, nei konservuoti ananasai ar abrikosai.

Lengvi, beveik popieriniai, tarsi iš vėjo gūsių ir vasarinio lietaus sutverti permatomi alyviniai. Dar prinokti nespėję, bet masyvius rubinus jau primenantys kanadietiški. Saulės atokaitoje marmurinį spindesį įgaunantys, išsiliejančiu raudoniu padengti avietiniai. Kūgiški, briaunoti, riebia ir vaškinga žieve rausvais dryžiais kaip akvarelė į standų popierių iki vaisiaus minkštimo įsigeriantys rudeniniai. Nesuskaičiuojami tūkstančiai obuolių, šimtai skirtingų jų veislių, kilmės teorijų, priežiūros nurodymų, kuriuos galėjau perskaityti šalia pakabintose lentelėse, ir viena aš. Pirmą kartą taip toli namų, taip arti kitokio pasaulio. Užtekdavo priglusti prie obels ir užsimerkti – tomis ilgomis, vibruojančio, elektrinio šlamėjimo pripildytomis rugpjūčio popietėmis sodas pats virsdavo stichija, jaudinančia labiau už visas matytas ar mintyse sukurtas erotines filmų scenas. Todėl čia niekada nebuvau viena – sodas buvo vieta, leidusi tapti neatsiejama visa ko dalimi.

Kai vakare grįždavau į namą, moteris pasitikdavo dar aitresniu tvaiku. Pakeitusi jos sauskelnes ruošdavau vakarienę, o jos metu pajusdavau žaibišką nuovargį – eidavau prigulti dar nesutemus, o moteris keistai nušvitusi mane užklodavo sunkiais patalais. Žinojau, kad ji stebi, kaip miegu, tačiau negalėjau atsilaikyti – obuolių minkštimu kvepiantis vėsus snaudulys prisiartindavo kaip neišvengiamybė, kuriai priešintis neturėjau jėgų. Miegas būdavo saldus, o sapnai drėgni ir sulipę, trykštantys obuolių sultimis. Sapnuodavau save suaugusią su medžiais, jausdavau, kaip nesuvokiamomis formomis ir figūromis lankstosi mano šakos, kaip jos pasiekia kamiene atsivėrusias ertmes, varvančias slidžiais sakų klijais, ir jas užpildo vaisių cukrumi. Norėdavau, kad tai nesibaigtų. Sapnai buvo saldi, gliukozės sukelta ekstazė, nuo kurios iškart tapau priklausoma ir nenorėjau atprasti.

Pabusdavau išmušta prakaito, moteris sėdėdavo apskritame krėsle mediniais ranktūriais ir šypsodavosi taip, lyg žinotų, ką patyriau. Pajusdavau švelnumą – tarsi ji man būtų atrakinusi vieną savo randuoto balso pemza ištrintų kambarių. Tačiau kartą pabudau nuo jos pirštų savo burnoje. Mano kūnas dar miegojo, jis buvo suakmenėjęs kaip sakų gumulas arba milžiniškas gintaras, kurį moteris spaudė prie čiužinio neleisdama užčiaupti burnos. Žiedais žvilganti jos plaštaka plonais pirštais priminė iš vandens ištrauktus, neoniniais ikrais aplipusius kalmaro čiuptuvus, burnoje ieškančius pravirų moliuskų geldelių su perlais. Klykiau, į jos veidą laidžiau prakeiksmus, kurių moteris negalėjo suprasti. Mano lūpos, liežuvis ir visa gerklė buvo suparalyžiuoti.

Kūnas pabudo naktį. Lūpos prisipildė kraujo, smakras atgavo įprastą formą, o liežuvis ir vėl galėjo judėti. Moteris jau miegojo savo kambaryje. Atsisėdau sulaikiusi kvėpavimą ir tyliai išlipau iš lovos. Vonios kambaryje bijojau jungti šviesą ne dėl to, kad būčiau ją pažadinusi. Bijojau išvysti tai, ką ji man padarė. Veidrodyje įmontuoti šviestuvai įsijungdavo ne iš karto, todėl spėjau pajusti pulsuojantį skausmą. Iš žandikaulio jis plito į ausis, iš ausų – į kaktą, iš kaktos tekėjo į nugaros slankstelius, dubens kaulus, kojas. Šviesai ryškėjant pamačiau savo veidą. Priminė avietinį obuolį, padengtą išsiliejančiu raudoniu, kuris buvo ne iš vaško, o sudžiūvusio dantenų kraujo. Išsižiojau. Trūko keturių krūminių dantų. Lygiai tiek, kiek žiedų su žėrinčiais brangakmeniais radau užmautų ant savo pirštų.

Tačiau niekas netikėjo. Netikėjo mama, kurios akivaizdoje namo prižiūrėtoja ir vėl įsliuogė į savo rafinuotą sraigės kiautą: *tai gal ir taip tie dantys būtų iškritę, valgai nesąmones visokias.* Netikėjo tėtis, po savaitės parsivežęs namo su dvidešimčia tonų Nikitos priskintų obuolių. Šiuos jie kartu išvertė iš sunkvežimio viename mūsų svarbesniems reikalams atlaisvintų garažų. Nikita ketino juos parduoti ir užsidirbti mokyklinėms prekėms, o tėtis pasakė: *tingi, tai ir prisigalvoji visokių atmaskių, kad tik nedirbt. Matas būtų nors ir mėnesiui likęs.*

Žiedus laikiau kuprinėje ir niekam nerodžiau. Žinojau, kad jie yra vienintelis tos savaitės uždarbis – daugiau negausiu, nes sulaužiau sutartį. Turėjau dirbti iki naujų mokslo metų. Kartą išdrįsau pasirodyti dėdės palėpėje. Jei tas kilimas – vienintelis į rašalą neiškeistas jo daiktas iš tų laikų, kai dėdė buvo perspektyvus ir pasauliui atviras dizaineris, – nebūtų prikaltas prie grindų, būtų atsiplėšęs ir išskridęs – visai kaip aš, sužinojusi, kuriame miestelio lombarde už žiedus gausiu didžiausią sumą.

O vieną naktį, kai mūsų namas įmigo taip, kad net šnopavo, apsiaviau darbinius tėčio batus metalinėmis nosimis ir nusileidau į garažą. Prietemoje tviskėjo Nikitos surinkti gaivos prisigėrę, įkaitintu rugpjūčio vėju tebekvepiantys obuoliai, kuriuos jis ketino nuvežti į spaudyklą, o sultis parduoti turguje, ir aš nesusilaikiau. Trypiau juos tol, kol turėjau jėgų. Trypiau įsivaizduodama visą pasaulį, kuriame troškau būti viena, bet nebegalėjau: pasaulis mane jau buvo užnuodijęs. Trypiau, spardžiau juos visus: lengvus ir popierinius alyvinius, dar prinokti nespėjusius, rubinais žėrinčius kanadietiškus, lydytu rožiniu vašku padengtus avietinius, kūgiškus ir briaunotus rudeninius – vienas po kito obuoliai nyko, tirpo, tiško man po kojomis. Buvau visa ko dalis, neatsiejamas vienis, kurį norėjau sutraiškyti, nors tada dar nežinojau, kad tai neįmanoma. Labiau už viską iš tiesų norėjau sutrypti besiskleidžiantį moteriškumą – pirmuosius geismo pliūpsnius, kuriuos taip aiškiai patyriau obuolių syvams tekant mano šlaunimis, lipnius sapnus, pripildytus karščio ir drėgmės, susikaupusios tarp kojų, įsivaizduojant, kaip trinuosi į standžius medžių kamienus. Garaže norėjau nuraškyti apvalėjančias savo krūtis ir sėdmenis, visus iškilimus – išskobti medžio drožinėjimo rėžtukais ir palikti supūti. Jau žinojau, kas yra senatvė ir kaip ji dvokia, mačiau, ką reiškia vysti ir išklerusį kūną slėpti po tviskančiais brangakmeniais; jau supratau, kad save galiu amžiams pasmerkti jaunesnių nužiūrinėjimui ir deginančiam kasdieniniam pasitvirtinimui: viskas baigiasi kartu su jaunyste, tuo besiskleidžiančiu nuodingu pakalnutės žiedu, kurį ilgai uodžiant kvapas pradeda priminti šlapimą. Tą naktį žinojau tiek daug, kad sau pasižadėjau niekada netapti moterimi ir vengti visko, kas su tuo susiję. Tačiau melavau sau taip, kaip meluoja patyrę sulčių gamintojai, pirkėjams prisiekinėjantys: *jokio cukraus, jokių konservantų.* Tada dar nežinojau svarbiausio – mano purvino ir gąsdinančio geismo pritvinkęs kūnas greit taps rėžtuku, kuriuo naudosiuosi įsirėždama kitų odoje, siekdama aistrą paversti porcelianine skulptūra ir pastatyti šalia stiklinių kvepalų buteliukų, lengvai išsistumiančiais lūpdažiais nubučiuotų naivių meilės laiškų ir tviskančių pieštukų akims jaunystės kolumbariume.

•

Įrudęs ir standus, beveik varinis rugsėjis jau buvo pasibaigęs. Jis kruopščiai susirinko savo bižuteriją: po vasaros su kiemo dulkėmis sumišusius saldainių popierėlių žėručius, kurie mirkteldavo kaskart nutvieksti atvėsusios saulės, celofano skiautes nuo maišelių, kuriuos įsigudrindavome pripildyti vandens ir susprogdinti sau po kojomis, ir vėjo išnešiotas medines skiedras iš krūvos nesupjautų malkų žiemai.

Rugsėjis į trapias smilkalų lazdeles iš džiovintų vaistažolių suspaudė kvapsnius, surinktus vasaros mėnesiais, tarsi tik jų metu iš tiesų gyventume – tarsi visi kiti mėnesiai tebūtų lėtas judėjimas atgal, grįžimas į pradžią, kuri visada iš naujo prasideda ir baigiasi tuo pačiu žiedų sprogimu. Rugsėjo plaukus su varinėmis sruogų įvijomis spalis pakirpdavo čeksėdamas šaltomis žirklėmis, todėl dienos trumpėdavo kartu su jo šukuosena. Taip pirmasis rudens mėnuo susiprasdavo, kad metas trauktis, ir vasaros esenciją užverdavo nuo prisilietimų kasmet vis glotnesnėje metalinėje kvapų ir skonių dėžutėje, kurią derėdavo atverti tik pirmosioms šalnoms ėmus pjaustyti vaismedžių

lapus, o pieniškiems rūko dūmams užklojus pagrindinę miesto gatvę. Sudilusi, bet vis dar tvirta arbatos dėžutė keliaudavo iš rankų į rankas – spalio ritualai mūsų namuose primindavo bažnytines apeigas, į kurias susirinkdavo tikintys, kad laiką, jei labai nori, jei stipriai užmerki akis ir giliai į plaučius trauki verdančiu vandeniu užpiltų žolių garus, gali iškreipti kaip kambario vaizdą, besimainantį jame kunkuliuojant didingam, melancholija putojančiam puodelyje užplikytam čiobrelių ugnikalniui arba smilkstant cigarui, telpančiam tėčio švarko kišenėje.

Tačiau tai buvo tas ruduo, kai cigarus jo švarko kišenėje pakeitė sulamdyti pakeliai su pigiomis cigaretėmis, kurias jis ribojo. Iš pradžių surūkomų cigarečių skaičių tėčiui pavyko sumažinti nuo dvidešimties iki penkiolikos, tada nuo penkiolikos iki dvylikos. Nuo dvylikos iki dešimties, nuo dešimties iki septynių, nuo septynių iki penkių, kol galiausiai šis skaičius tapo neperžengiama riba, žyminčia, kad pakelio pakakti turi keturioms dienoms. Tą rudenį tėtis pradėjo dar labiau taupyti – taupyti viską iš eilės. Jis taupė viską, ką turėjo, o dar labiau tai, ko neturėjo ir giliai viduje nujautė niekada neturėsiąs.

Kėdžių gobelenai mūsų virtuvėje blankiais spalio vakarais atrodydavo dar labiau nutriušę, o purvo žymės buvo neišvalomos, kad ir kiek kartų mama jas būtų purškusi valikliais ir trynusi nudilusiais šepečių šeriais. Veidrodis prieškambaryje pasitikdavo ne blizgesiu ir ne nuo lygaus jo paviršiaus atsispiriančiais mūsų atvaizdais, bet dėmėmis, kurios plito tarsi odos liga, išsivysčiusi ilgai kvėpavus chemikalais. Mūsų namas duso. Jo odos poros buvo užsikimšusios, o fasado tinkas trupėdamas skilo ir byrėjo, virsdamas dulkių miltais, nusėdančiais asfaltą. Susijungusios sienų raukšlės priminė veidą, kuriame galėjau išskaityti šimtmečiais kauptas istorijas ir pasakojimus, bet vis tiek neatpažinau pasakotojo lyties.

Vengiau namų ir tėvų: dūsaujančios ir besiskundžiančios, neskoningais akių vokų šešėliais iš priplėkusios spalvų paletės pasidažiusios mamos ir kosčiojančio tėčio, rytais vos užvedančio seno opelio variklį. Tėtis batus šaltajam sezonui pirkdavo turguje ir mane pasiimdavo kartu. Buvo neįtikėtina, kad jis toks naivus – tikėjo, kad už dvidešimt litų įmanoma nusipirkti tikros odos batus, o už dešimt – kupranugario vilnos pagalvę. Tačiau dieną, kai dėdė iš savo palėpės išsiblaivęs nusileido ir pradėjo belsti į duris, tėčio naivumas pasiekė neregėtą lygį. Jūrų ar vandenynų vandens lygio pokyčius dažniausiai nulemia potvyniai ir atoslūgiai, o dar labiau pakilusį jo naivumo lygį pakurstė viltis, kad jo brolis pagaliau atsikvošėjo ir dabar viskas bus kaip kitados, kai dėdė buvo perspektyvus dizaineris, o ne prasigėręs suknelių pagal schemas siuvėjas ir švarkų lopytojas prakiurusiomis, kandžių sukapotomis kelnių kišenėmis.

Dėdė įėjo į mūsų prieškambarį, kuriame gulėjo vaiskus kraujo raudonumo kilimas, ir paklausė, ar tėčiui reikia pagalbos – pro langą matė kieme išverstą nesukapotų malkų krūvą. Tėtis atsakė klausimu, ar jis gali dirbti, bandydamas sužinoti, kiek laiko brolis sugebės išlikti blaivus. *Man sūnų į mokslus reikia išleist, supranti? Pinigų reikia,* – dėdė nukirto.

Nors tie mokslai jau buvo prasidėję prieš mėnesį, o mokyklinei kuprinei, pieštukams ir sąsiuviniams Nikita užsidirbo turguje pardavinėdamas obuolių sultis, tėtis netrukus sutiko už kiekvieną dieną dėdei mokėti sutartą sumą. Penki litai – avansu, dar penki – vakare.

Tai buvo tik dešimt litų, bet mama po vakarienės indus plovė įsiutusi. Jos megztinio rankovės prisigėrė ploviklio putų, kurių dėl įniršio nepastebėjo. Mama privalėjo kalbėti garsiai, ji turėjo šaukti, kad žodžiai nustelbtų ir bėgančio iš čiaupo vandens šniokštimą, ir naivią tėčio viltį atgauti brolį. Šie žodžiai privalėjo pasiekti ne tik jį, bet ir dėdę – pasidauginti, kaip sienose dauginosi mėlyno pelėsio sporos, išplisti, kaip plinta smarvė, skleisdama gėdą, dar labiau juntamą tada, kai pas mus užsuka svečiai, o mama prieš atverdama duris viską desperatiškai purškia „Ocean fresh“ tualeto gaivikliu.

Tačiau vienintelis objektas, tiesiogiai mūsų namus jungęs su dėdės palėpe, buvo kanalizacijos vamzdis. Juo dieną naktį sruvo tiek jo, tiek Nikitos, tiek visų tų nepažįstamųjų, visuomenės atstumtų menininkų šlapimas, skystos išmatos ir įvairiausių formų fekalijos, virtusios gličia vientisa mase, kurios trajektorija visada buvo tik *žemyn.* Vadinasi, mamos žodžiai, kaip ir bet kas kitas šiame pasaulyje, dėdės pasiekti negalėjo. Tačiau ji bandė. *Paskaičiuok, kiek per dieną uždirbi, padalink iš dviejų, nes ir pats turi dukrą, o tada pasakyk, iš ko mes gyvensim*, – mama užsuko čiaupą, nuo šlapios jos rankovės varvėjo vandens lašai, kuriuos suskaičiuoti man kažkodėl atrodė svarbiau už visus pasaulio pinigus, o tėtis tylėdamas sėdėjo prie stalo, akis nudelbęs į ištuštintą lėkštę. Mama, išgirdusi visada siaubą jai keliančią tylą, išrėkė, kad jis yra niekam tikęs ir nieko vertas, o tada viską, kas dar gulėjo ant stalo, vienu mostu nušveitė ant grindų. Mūsų virtuvė, ta mažytė visa reginti akis, rytais kaip žmogus savyje talpindavusi kylančią saulę ir nuo lietaus įtrūkstančius debesų kalnus, užsimerkė, kad nematytų, kaip į grindis atsitrenkia atšipę peiliai, aliumininės šakutės, pomidorų padažo stiklainis, laikraštis su tėčio apibrauktais darbo skelbimais, pakelis cigarečių ir ketvirtis juodos duonos, – vėliau jį mama vis tiek galiausiai pakels, papūs ir pabučiuos.

Tėtis atsistojo, pakėlė savo cigarečių pakelį, stvėrė degtukų dėžutę ir užsirakinęs tualete vieną po kitos surūkė savo dienos normą. Jo išmatos kliunksėjo besitėkšdamos į klozeto okeaną, kurio vandens lygis kilo nepriklausomai nei nuo potvynių, nei nuo atoslūgių, bet nuo to, kas menkai teskyrė tėtį nuo jo brolio ir visų jo moterų bei bičiulių. Tada prisiminiau mokyklą, mintimis grįžau į pradines klases, kai per ilgąją pertrauką eidavome už geležinkelio. Ten buvo kanalas, primenantis atsivėrusią žaizdą. Į jį klasiokai mėtydavo akmenis nuo gelžkelio ir taip išjudindavo stovintį vandenį. Sudrumstas vanduo dvokė užsistovėjusio dugno dumbliais, suirusiomis šiukšlėmis. Žaisdavome žaidimą: kas ilgiausiai išstovės prie duobės kvėpuodamas, tas laimės. Turtingiausias mūsų klasiokas, kurio mama vadovavo vienai įmonei, nuo gimimo nieko neužuodė, todėl išstovėdavo ilgiausiai. Klasiokai sakydavo, kad jis negali būti nugalėtojas, todėl galiausiai jam uždraudėme žaisti. Prisiminiau, kaip jis verkė, kaip į kanalą sumetė klasiokų kuprines, kaip visus prakeikdamas grasino pasiskųsti mamai. Brangiausius pasaulio žaislus galėjęs turėti berniukas ir didžiausias jo noras visa iškeisti į galimybę užuosti tai, ką tėtis nuleido tualete ir išpurškė „Ocean fresh“ gaivikliu, grįžo į lėkščių nuolaužomis ir pomidorų padažo krauju pripildytą virtuvės akiduobę.

Dėdė tuo metu buvo kieme, jis vis dar kapojo malkas. Dieną gavęs penkis litus, nusprendė susigrąžinti praėjusią vasarą ir nusipirko du butelius rašalo. Jo vidus nusidažė mėlynai, tapo skaidriu ir peršviečiamu safyru, kurio sudėtinga struktūra dėdei akimirksniu pasidarė aiški ir lengvai perprantama, o primityvų linijinio laiko suvokimą, dėl kurio tikime, kad vasara atneša rudenį, pakeitė praregėjimas: laikas, kaip ir žmogaus kūnas, kaip atmintis arba vaizduotė, gali judėti tau pavaldžiomis trajektorijomis. Ištuštinęs pirmą butelį dėdė toliau kapojo malkas. Virš jo tvyrojo milžiniškas bičių spiečius – iškvepiami dėdės garai stingo, o medienos atplaišos, žyrančios nuo kirvio, kybojo ore. Įpusėjus antrąjį butelį, po dėdės kojomis plytėjo ištisa bičių kolonija, visas korys iš taisyklingų, liepų medumi dvelkiančių prizmės formos malkų, o jis buvo vyriausias tranas visame avilyje, kurį pats ką tik surentė. Tačiau kaip apvaisinę motinėlę tranai miršta, o bitės rudenį nustoja juos maitinti ir nusilpusius ištremia iš šeimos lizdo, taip dėdė nusprendė šią tvarką pakeisti. Pabaigęs rašalą, ant trinkos padėjo ne medžio pliauską, o butelį, kuris prietemoje savo žaliųjų citrinų spalvą pakeitė į pilkšvai juodą, ir užsimojo kirviu. Nerangus judesys butelį tik sulamdė, tačiau buvo pakankamai tikslus, kad nukirstų nykštį.

Dėdė skausmą pajus vėliau – tada, kai nuspręs, kad darbas baigtas ir metas pasiimti likusią atlyginimo dalį. Jis užlips laiptais, kiekvieną pakopą ženklindamas krauju, ir pasibels į mūsų duris. Virtuvėje vis dar tvyros atvėsusios vakarienės kvapas. Mama jau gulės girgždančioje miegamojo lovoje. Tėtis rinks indų šukes ir atsidarys skardinę alaus, galbūt net skaičiuos, ar tikrai tiek gali mokėti už malkų kapojimą, o tada pamatys, kaip mūsų raudonas kilimas prieškambaryje atgyja, ant jo kapsint vaiskiam dėdės kraujui, sumišusiam su safyro rašalu iš jo plaštakos be nykščio. Tada jie abu nusileis ir pakils. Piršto ieškos tarp pjuvenų, o radę lips į palėpę. Tėtis įkalbinės važiuoti į ligoninę, tačiau dėdė priešinsis ir pasuks į Nikitos kambarį. Dėdė kartos, kad tėtis jam skolingas: *dar penki litai, nepamiršk* kerosis laiptinėje, kambariuose, visame name, kur šviesos įsižiebs beveik savaime – beveik taip, kaip dėdė vienoje savo dėžučių su adatomis ir siūlais susiras reikiamas priemones, tarsi ne jis, o nesuvokiama jėga tai darytų už jį. Nikita prabus savo lovoje ir visą gyvenimą galvos, kad tą naktį sapnavo; bus iš arti matęs raudonais siūlais prisiūtą tėčio nykštį prie plaštakos. Tada beliks išvalyti kraujo lašus iš brangiausio namų kilimo, nusileisti į mūsų namus ir iš tėčio paimti penkis litus – likusią atlygio dalį. O tada lyg niekur nieko išjungti šviesas ir užmigti.

Visą tą laiką lindėsiu savo kambaryje galvodama, kaip noriu pabėgti, nors suvoksiu – niekada nepabėgsiu nuo to, kas šlykščiausia ir neišvengiama – būti žmogumi. Gyventi. Jei ne dėl savęs, tai dėl tėvų, kurių alkani veidai stalinės lempos šviesoje tampa vaikiški. Galų gale, kaip princesė Diana buvo pirmasis garsus žmogus, paspaudęs ranką sergančiam AIDS, taip aš buvau pirmoji šeimoje sužinojusi apie Edžio mirtį ir nusijuokusi. Turėjau patirti, ką reiškia *ain't talkin' 'bout love.* Mano jaunystė tik prasidėjo.

– LINA SIMUTYTĖ –

Lūpų putlintoja

Kaip batsiuvys neturi batų, taip lūpų putlintoja neturėjo putlių lūpų. Tačiau nė kiek dėl to nesijaudino. Ji labiau matė kitus, ne save.

Siauralūpė gyveno ir dirbo nedideliame miestelyje. Čia ji gimė ir užaugo, čia jai buvo gera ir iš čia, kitaip nei jos į šiltus kraštus emigravusi kolegė, niekur niekada neketino išvykti.

O ir darbo moteris nepritrūkdavo. Visada atlikdavo jį nuoširdžiai stengdamasi, su ugnele netgi. Ir kadangi miestelyje šiuo amatu dabar užsiėmė tik ji viena, didžiausia laimė buvo aplinkui regėti vis daugėjant savo darbo vaisių. Kad ir kur nueitų – krautuvėn ar turgun, parkan ar kino teatran, bibliotekon ar diskotekon – visur aptikdavo savo veiklos rezultatų. Ir tai matydama bei analizuodama dažnai mintyse kartodavo sau: „Aš – kūrėja.“ Arba: „Aš – sielų gydytoja.“ Kartais: „Aš – ragana.“ Rečiau: „Reiktų labiau pasistengti.“ Ir tik vienintelį kartą: „O šūdas!..“

Po šio karto net norėjo baigti karjerą. Tačiau tai buvo trumpalaikė, galima sakyt, vienadienė mintis – ji greit išsisklaidė ir blaivus protas paėmė viršų. Kiekvienam juk visko nutinka ir darbe, ir gyvenime. Kaip žinoma, reik nesustoti, žvelgti į priekį ir kantriai eiti savo keliu. Tik taip tobulėjama.

Batsiuvys

Taigi, kaip jau minėjau, miestelio lūpų putlintoja nebuvo gamtos apdovanota lūpų putlumu, o kitoje nei jos salonas gatvės pusėje dirbantis barzdyla batsiuvys neturėjo batų. Tai, žinoma, visai nereiškė, kad jis vaikščiojo basas. Anaiptol... Oi, ne ne...

Keletą batų porų jis vis dėlto turėjo. Pavyzdžiui, jo išeiginiai angliški lakuoti štibletai buvo visai padorūs, nors ir dėvėti. Sportiniai medžiaginiai bateliai – dar nuo mokyklos laikų, kiek aptriušę, giliai nugrūsti spintoje ir seniai užmiršti (batsiuvys jau daugel metų nesportavo). O grynos odos sandalų daugelis net pavydėtų. Tačiau ten, kur jis gyveno, dėl atšiaurių oro sąlygų tokių paprastai neprireikdavo.

Žmogus siuvo ir taisė batus *kitiems.* Savo ruožtu *kiti* jį gerbė ir vertino už tą triūsą. Žinoma, rasdavosi ir apkalbančių, ir negražiai pajuokaujančių, bet tokių, dėkudie, buvo tik vienas kitas.

Visgi, jei skaitytojas paklaustų, tai ką gi jis avėjo, – nutylėčiau. Nes bijau, kad ir pačiam batsiuviui toks klausimas pasirodytų nekorektiškas. Nebent jis seniai susitaikė su savo išskirtinumu ir turėjo puikų humoro jausmą.

Sekmadienis

Po pietų pagyvenusių sutuoktinių pora jaukiai ilsėjosi savo namų svetainėje ir šnekučiavo. Vyras šypsojosi. Moteris protarpiais nusijuokdavo. Tyliai tiksėjo sieninis laikrodis, kartkartėmis mušdamas valandas. Buvo ramu ir įprasta.

Už lango vos vos snyguriavo, tačiau diena buvo vaiski – saulės šviesa liejosi į kambarį, išryškindama kiekvieną detalę.

Klausydamasi vyro, moteris nenuleisdavo akių nuo jo lūpų.

Klausydamasis moters, vyras nepakeldavo akių nuo jos pėdų.

Kai nutildavo, jų žvilgsniai susitikdavo. Šią akimirką jie būdavo laimingi.

– ILONA KOZIK –

Nuklegantys atskirtieji

Faktas kaip blynas. Arba kaip molėtu vandeniu pažliugusi provėža Kalvarijų gatvėje – ta keliūte šį rudenį pasivijo fotomenininko Klaudijaus Driskiaus portretinių nuotraukų ir tekstų (jų bendraautoris – Regimantas Pranaitis) knyga „Tirpstanti tapatybė. Baltarusijos lietuviai“ (Vilnius: Tautos paveldo tyrimai). Tiesa, metrikoje pažymėti 2020-ieji jos išleidimo metai, bet realiai pasirodė tik šių metų pradžioje. Kadangi su autoriumi susitikome netoli buvusio policijos komisariato, teko imtis josios „ikiteisminio“ tyrimo pagal įvykusį faktą. Apklausti atsakovą, bendrininkus, pasidomėti veikiančiaisiais asmenimis, liudininkais ir kitais geranoriais, taip pat įsikirsti ir pajausti asmeninį nesumeluotą „kaltinamojo“ santykį su Gudijos lietuviškų salų žmonėmis, kuris, atrodo, yra beveik toks pat kaip su artimaisiais, kuriems ir dedikuotas šis įsimintinas leidinys.

Klaudijus Driskius. Gegužinės pamaldos. Rimdžiūnai. 2014

K. Driskių, kilusį iš Ažubrasčio kaimo prie Sartų ežero (Rokiškio r.), nūnai vilnietį, kaip nerimstantį, ieškantį, „užsivedusį“ fotografą, susijusį su Vilniaus universiteto kraštotyrininkų ramuva (1970–1997), pažįstu jau senokai, jis ypač padaręs įspūdį įsimintinomis folklorinėmis 1979–1988 m. Rasos šventėmis Baršėnuose ir Bradesiuose (prie Sartų ežero), į kurias, šio entuziasto pakviesti, susirinkdavo „nesisteminiai“, tautiškai nusiteikę lietuvių (net ir latvių!) ansambliai. Ten radosi fotografijų ciklas „Rasos šventė prie Sartų ežero“. Rasos šventės iki Atgimimo ir po jo fotografuotos Jaurų kaime (Švenčionių r.), Kurtuvėnuose, Puvočiuose, Dubingiuose, Kupiškio ir Aleksandravėlės apylinkėse, Kernavėje, Merkmenyse (Ignalinos r.), ant Graužikų kalno (Kelmės r.). Dėstytojo, fotografijos istoriko Virgilijaus Juodakio globojamas, jis baigė fotožurnalistikos studijas Vilniaus universitete, yra Lietuvos fotomenininkų sąjungos narys, daugelio fotografijos knygų ir parodų (daugiausia dėmesio skiria portretams) autorius. Kaip išskirtinę kūrybinę patirtį pats akcentuoja tai, kad kartu su menotyrininke Marija Matušakaite 1995–2016 m. yra dalyvavęs devyniasdešimtyje mokslinių tiriamųjų ekspedicijų Lietuvoje ir kaimyninėse šalyse. Iš daugelio K. Driskiaus darbų ypač įsimintinos knygos „Arti Sartų“ (2007), kuri neperdedant, regis, „išrengia“ Aukštaitijos kaimo žmonių tikrumą ir prigimtinę gyvenseną, ir „Laisvųjų testamentai“ (2018), kurioje per partizanų veidus ir likimus atskleidžiamos jų giluminės nuostatos. 2011 m. K. Driskius buvo apdovanotas Balio Buračo fotografijos meno premija, o 2014 m. – Patriotų premija už knygą „Balys Vaičėnas. Partizano sąsiuviniai“.

Šios knygos tekstų bendraautoris (taip pat tarminių tekstų transkribuotojas) – Vilniaus universiteto auklėtinis ir jame prasmingai veikusios kraštotyrininkų ramuvos dalyvis fizikos mokslų daktaras R. Pranaitis, gimęs Kazlų Rūdoje, dabar vilnietis. Per ramuvos ir Norberto Vėliaus organizuotas ekspedicijas įvairiose Lietuvos vietovėse yra surinkęs daugybę tautosakos.

Ne Kristijono Donelaičio hegzametrai, ne Antonio Vivaldi muzika, bet keturi skvarbaus fotografo egzistencinėmis ir etnologinėmis įžvalgomis paženklinti metų laikai (nuotraukos sukurtos 2011–2018 m.) užmirštoje, liūdnoje, atskirtoje ir kitaip paniekintoje, bet vis dar po truputį kvėpuojančioje Lietuvoje už dabartinės Lietuvos sienos. Ji dunkso čia pat – vos už keliasdešimt kilometrų nuo Vilniaus į rytus, pervažiavus Lavoriškių–Kotlovkos sienos perėjimo punktą. Ten, prie Aluošios ir Ašmenos upių, įtekančių į Nerį, miškų ir laukų apsupti, driekiasi nuo amžių sodriai lietuviškai (kitaip sakant, savita šnekta dzūkiškai) klegėję ir vis dar prislopintai, nedrąsiai tebeklegantys kaimai. Klegėti jiems, kaip ir kitiems jotvingių (sūduvių) palikuonims dzūkams, reiškia natūraliai kalbėti, nevaržomai išreikšti mintis ir jausmus. Gervėčiai, Rimdžiūnai, Pelegrinda, Girios, Salos, Knystuškės, Žadiškės, Petrikai, Gėliūnai, Varnionys, Mikailiškės, Dubokas, deja, jau keletą metų yra atsidūrę Astravo atominio monstro pašonėje. Įryčiau – Svierių ir Naručio ežerų apylinkės, menančios rytinį istorinės lietuvių genties (nepainioti su sąlygiškai naujesnių laikų politine lietuvių tautos sąvoka) paplitimo arealą. Piečiau – Smurgainių, Ašmenos, Yvijos, Benekainių, Varanavo, Lydos žemės gyvenvietės, dar „atkosėjančios“ baltišką dvasią, bet, matyt, negrįžtamai suslavėjusios, be „savo lietuviško liežuvio“ uturkos, išskyrus atkakliai besilaikančią (kas neatsimena Marijos Kruopienės!), bet vis silpstančią Pelesą.

Iš nuotraukų į mus žvelgia mąslūs, likimiškai įsitempę, daugiausia senyvo amžiaus, iškart atpažįstamų itin lietuviškų (baltiškų) veidų žmonės, tarsi klausiantys – ar dar kam nors Lietuvoje mes rūpim? Politikams, „veikėjams“, „didiesiems rūpintojams“? Tarsi sako – juk mes kai kada dar turim (tik dar neišmokom pasirodyti ir pasipuikuoti) tokių vertybių ir išsaugotų tradicijų, kurių dažniausiai nė padujų nebelikę spėriai modernėjančioje ir globalėjančioje Lietuvos valstybėje, kurios viena iš pareigų ir yra globoti nuo tautos kamieno atskeltas šakas. Neabejingi jiems tikrieji kultūrininkai nuo seno kartu su jais parypuoja, padeda, kuo gali, būta ir kryptingų valstybinių pastangų, bet lietuvybės salos Gudijoje (Baltarusijoje) tirpsta dėl švietimo ir kultūros palaikymo stygiaus, mišrių santuokų, mąžtančio vaikų būrio, migracijos, sienų uždarumo iš diktatoriaus ant molinių kojų Lukošiaus *loskos*... Belieka tik kartu su neabejingaisiais atsidusti – pasaulėjautos, etninės savimonės, paprotinės gyvensenos požiūriu žymiai uždaresnio gyvenimo būdo įrėminti dabartinės Gudijos lietuviškieji kaimai yra autentiškesni ir, paradoksas, lietuviškesni už dabartinės Lietuvos gyvenvietes.

Skalsu kalbos apie tai – tebyloja „pagauti“ knygos vaizdai ir tekstai. Gyvenimo ratas užsisuka pavasarį. Albina Skurkaitė-Lukšienė iš Girių su pačios išaustu *divonu* šypsodama stoviniuoja ūlyčioje, už jos medinių strikolų tvora, viksvomis lyg nendrėmis apėjęs kiemas, dar nesužaliavęs ąžuolas, pirkia su šviečiančiais baltais langais... O va Verbų sekmadienį su pašventinta kadagių ir žilvičių verbele prie švento paveikslo sėdi Elena Vaičiulytė-Augulienė iš Rimdžiūnų. Ji papasakojo, kaip kadaise rinkosi vyrą: „Ale aš nor prasti jo karakteriu. Reikia gi su žmogum, ka draugaut nori ir lot tau patiko, pirmuliausia sužiūrėt, kokis jo karakteris, kaip jam su juo apseidyt reikia. [...] Moka ir dar ta aš praktikujau, ar piktinsis. Aš labai bijau girtų ir labai bijau, kad nerėkaut. O gyvent spakainiai [ramiai]. Ma tokis bov karakteris.“

Klaudijus Driskius. Albina Skurkaitė-Lukšienė. Girios. 2012

Velykų rytą po Rimdžiūnus kiaušiniaujantys vaikai su maišeliais brenda pažliugusio snieguoto kelio balutėmis, jau įsispyrę į basutes ir apsiavę palaikiais sportbačiais, o kitur jau supasi su Velykų *juokde* (dideliu vieliniu krepšiu) ar sūpynėmis. (Berniūkštis įsupa mergaitę, kurios povyza ir vėjyje išsitiesinę surišti plaukai primena į šabašą skrendančios raganos mokintinės pratybas... Gal žolininkės mokinė?) Kaimo gatve traukia šventiškai velykišku megztiniu su aštuoniakampėmis žvaigždėmis pasipuošęs Jonas Lukaitis su lėkšte kiaušinių, dažytų lauko žolelių nuovirais ir, matyt, skirtų krikštavaikiams palinksminti. Akivaizdu, kad archajiškojo pirmavaizdžio gyvybingieji tvėrėjai kiaušiai dar daug ten reiškia.

Klaudijus Driskius. Jonas Lukša ir Jonas Štura oliauja (rankomis gaudo žuvį) Ašmenoje. 2012

Mirksnis – ir jau matome, kaip smėlėta Girių keliūte iš biržės parkeliauja Kuckų giminė su prisipjautomis berželių šakomis, skirtomis per Sekmines papuošti sodybos kiemo vartus, pagrindines pirkios duris ir kambarių palubes. Lyg statiška, bet gyvybinga *majavos* – gegužinių pamaldų prie Rimdžiūnų ūlyčios koplytėlės išklotinė: pulkelis įmetėjusių moteriškių po smakrais surištomis skarelėmis ir sunertomis rankomis atitaria giesmininkių *pravadyrei*, o už jų iš ganyklų apsunkusiais tešmenimis parkėblina romios juodmargės, lydimos nematomo piemens. Graudumu persmelkianti idilė, primenanti tradicinės gyvensenos „aukso amžių“.

Gervėtiškiams buvo svarbūs Švč. Trejybės atlaidai. Marija Karmazaitė papasakojo: „Šventai Trejybei pradedam ruoštis ketvirtadienį. Jau iš ryto su tėveliu, seserimis važiuojam Šilo medzian [miškan]. Ten daugiausia meškešionių [pataisų] ir žalumynų. Augulio sūnai pripjauna ąžuolo šakų, atitempia. Ruošiamės vainiko pynimui. [...] Ištempiam virvę, dedam puokštę bruknienojų, meškešionius, apsukam stipriu lininiu siūlu, suveržiam, vėl puokštelę ąžuolo lapų, mėlynių uogienojų, vėl apsukam. Siūlas turi nesimatyt, paslepiam po šakelėm. Sėdim ant grindų, vainikas neslysta, geriau pinti. Vienos paduodam šakeles, kitos pinam, dar kitos vyniojam, kad gražiai sudėtume. Mūsų vainikas buvo labai žalias, purus. [...] Reikėjo nupinti ilgą.“

Koks pavasaris kaime be bulviasodžio? (Žemaičiai pasakytų – be bulvių sėjimo, nes jas ne sodina ant vagos dugno, bet vos mesteli.) Jį matome Alinos Vaičiulytės-Jerominos ūkyje. Sprogstantys medžių lapai, garuojanti žemė, arklys su plūgu-verstuvu, į krepšius renkamos ant pievos pabertos sudygusios bulvės... Svarbiausios maitintojos – kaip ir jų, *labusų*, slavų kaimynų *bulbiašų*.

Prie namų durų Knystuškėse su dviem lazdomis sėdi giedro veido vienmarškinis Stasys Šėmis su dukra Irena. Iš jo laiško dukrai ir anūkui Vytautui į Vilnių (1985): „Vituk, gėlyt, tai rašau laišką ir per veidą ašaros byra. Aš vis galvojau: oi, koks mažutėlis, kada išaugint! Bet, ačiū Dievui, to sulaukiau, kad Vitukas rašo jau diedam laišką, tai labai linksma. Vituk mielas, gyvenam mes po senam, darbai tie patys.“ Ir pavasario džiaugsmus vainikuoja tiesiai ir skvarbiai tarsi iš amžių glūdumos žiūrinti, tvirtai ant kojų daržiuke prie namų stovinti Janina Petrikaitė-Šturienė, ką tik nuo seno įprastu pjautuvu prisišniojusi gerą saują žolynų. Ožkai ar džiovintis gyduolėms?

Algis Karmaza iš Knystuškių paporino apie čigonus: „Kai važiuodavo pro Knystuškes čigonai, čia visada sustodavo. Visas taboras. Nakvodavo, laužus kūrendavo. Su vienu čigonu buvau susidraugavęs. Kaip tik buvo mano vyresniosios sesers vestuvės. Atvažiavę svečiai, toks baliukas. Ir užgriuvo čigonai. Duok jiems butelį, pavalgyti, jie šposą [pokštą] parodys. Numetė kailinius ant sniego, išeina nuogas su triusikais [trumpikėmis] ir šoka. Žiema, šaltis gal minus dvidešimt. Kaip jam nešalta, klausiu savo draugo čigoniuko. „Įlendi į žąsies pūko pagalves, įsikaitini, kad būtų šilta, šilta. Paskui iššoki į šaltį ir tau nešalta. Pašoki, palinksmini ir vėl į pagalves atgal.“

Marija Sečinskaitė-Renertienė iš Rimdžiūnų iki šiol jaučia pagarbą iš Gervėčių krašto kilusiam dėdei, žymiam Vilniaus gydytojui Stasiui Trepšiui: „Jisai rūpinosi mumis visais. Nepaprastai mylėjo vaikus. Mus puošė, puoselėjo ir mokino. [...] Čia yra Sečinsko Juozo namai ir Onos, Stasio Trepšio sesers. [...] Kas antrą šeštadienį, sekmadienį atvažiuodavo dėdė ir su savo šeima. Čia buvo kepama vereščėka [kiaušinienė]. Blynai. Mūsų krašto toks nacionalinis valgis. Vereščėka su blynais. Pietums būdavo verdamas rūkytas kumpis. Su burokėliais. [...] Baliavodavo iki ryto. Susirinkdavo tetos. Adelė, teta Anelė buvo. Antolia tokia buvo, Gonia. Ir jos kaip ateidavo, pavyzdžiui, dega šviesa vakare, jos pradeda giedot. [...] Dainuot. Įvairiausias dainas. Lempa užgeso, pradėjo švisti. Jos dar gieda. Jos dainuoja. Jos dar linksminasi kartu. Vat su Trepšiu, su dėde, ir su jo žmona Veronika.“

Kaimuose vasara – ne atostogų metas. Darbų – visokiausių: ir darbinių tarnybinių, ir „duoninių“, ir teikiančių

Julius Keleras: „Visi jie vilniečiai, bet tik vilniečiai tą žino“

– Man labai rezonuoja Jūsų naujausios poezijos knygos pavadinimas – „nepaliekantis miestas“. Kodėl Vilnius nepalieka, supranti iš eilėraščių. O kodėl mėginote jį palikti? Ką norėjote palikti?

– Niekad sąmoningai nesu mėginęs jo palikti. Tiesiog įvairios negandos mane iš jo išblokšdavo turbūt tam, kad po ilgo suprasčiau, jog tai vienintelis miestas. Jis visada grįždavo – kartais sapnuose, kartais iš tiesų. Nereikia čia jokių sudėtingų teorijų – kiekvieno mūsų santykiai su miestais primena santykius su žmonėmis: mylime, nekenčiame, liekame abejingi, draugaujame, o gal net pavydime. Man Vilnius yra unikalus tuo, kad jo negaliu su niekuo sulyginti. Tai prisiminimų, atminties, pažado miestas, pilnas nelygstamų vietų, vardų ir kuklios didybės. Taip kiti turbūt negali su niekuo sulyginti Romos, Berlyno ar kokio mažutėlaičio provincijos miestelio, pavyzdžiui, Tryškių.

– Esate sakęs, kad „atmintis neturi siužeto, tačiau ji neabejotinai turi pragulas – kai kurie žmonės ar vietos taip lieka pažymėtos raudonomis skausmo vėliavėlėmis“. Kaip Jums atrodo, kokios yra didžiausios Vilniaus atminties pragulos?

– Čia turėtų kalbėti istorikai. Mano reakcijos tėra emocingos ir perdėm asmeniškos. Nesuprantu, kodėl tiek daug išpjaunama medžių, nesuprantu, kodėl taip daug isteriškai ir nekantriai statoma, nesuprantu, kodėl niekas (o juk Vilnius visada turi šiokią tokią valdžią) neatsakė už Gedimino kalno suniokojimą, kodėl nepaisoma visuomenės nuomonės. Daug ko nesuprantu. Vilnius nebeturi seniausio antikvariato, sunaikintos istorinės kavinės, vaistinės, „Žalgirio“ stadionas. Sporto rūmų tiesiog nepajėgė nugriauti. Sąrašą būtų galima tęsti. Dailiai besišypsanti miesto valdžia moka pozuoti ir atnaujinti miesto transporto sistemą, bet kultūra, kaip toji Marcelijaus Martinaičio Severiutė, yra atstumtoji piemenė. O kam ji? Juk su verslu, tuo didžiuoju, niekaip nesusijusi. Nieko iš jos neišieškosi. Pamenu, kaip man dar dirbant Niujorke, lietuvių kultūros centre „Židinys“, apsilankė Vygaudas Ušackas, tuo metu, regis, turėjęs svarbias pareigas Lietuvos atstovybėje Vašingtone. Sporto salėje pavarinėjo krepšinio kamuolį, porąsyk metė į krepšį. Ar pataikė, nepamenu, tačiau pokalbio metu ne kartą minėjo, kad „mums dabar svarbiausia – sportas ir investicijos“. Žodis „kultūra“ iš jo burnos bent tąsyk nė sykio taip ir neišniro.

– Rinkinio „nepaliekantis miestas“ tekstuose apstu sakralumo. Kuo Vilnius Jums yra šventas?

– Šventas tikintiesiems gali būti žmogus ar miestas (Meka, Jeruzalė). Vilniuje susikryžiuoja daugybė religijų ir jų pėdsakai neišvengiamai mus paliečia, veikia – trikdo ar guodžia. Juk esame šiame mieste, kuris ir šventas, ir nuodėmingas. Bažnyčių pilioriai, pro kuriuos praeiname senamiestyje, prašlamantys vienuoliai, vingrūs gatvių posūkiai – visa tai dalyvauja miesto infrastruktūroje kaip gyvybės ženklai. O gyvybė pati savaime yra šventa.

– Miestams savo kūrybą dedikuoja daug kūrėjų. Miestas įkvepia ir įvietina. Ką Jums reiškia kurti miestui ir apie jį?

– Nesakyčiau, kad specialiai kuriu miestui. Tai atsitinka spontaniškai, randasi iš motyvo, vaizdo, epizodo ar detalės. Tai nėra prievolės aktas kaip studentui parašyti kursinį ar prezidentui metinį pranešimą tautai. Jei taip būtų, kūryba nustotų prasmės ir taptų kažkuo kitu – labai sąmoningai suregztu, rafinuotu tekstynu. Džiaugiuosi, kad daugelio mano mėgstamų autorių kūriniuose esama sveiko iracionalumo, kylančio iš svaigių pasąmonės gelmių.

– Pasidalinkite keletu kūrėjų, kurių kūryba, skirta miestui (nebūtinai Vilniui), Jus žavi.

– Neseniai pakeliui pas bičiulius naktį atsidūriau prieš miestelio skydą – Kalnujai. Vietovardis įsigraužęs nuo paauglystės – tiek man, tiek Marcelijaus Martinaičio poetiniuose tekstuose. Tą akimirką, perskaičius pavadinimą, staiga sušmėžavo ir susilydė į vieną vaizdą tai, kas buvo ir yra man Marcelijaus eilėraščių dvasia – prarastų namų, nebegrįžtamos erdvės ilgesys. Vien miestelio pavadinimas sklidinas mįslingos žemaitiškos energijos. O dar pamačiau jį mėnesienoje, greta plytinčių laukų, senų apgriautų fermų, sovietinio zilo, įstrigusio čia nuo kokių 1976-ųjų ir neišvažiavusio į gimtąsias vietas su pasitraukusia sovietine armija.

– Šiandien Vilnius sparčiai keičiasi. Ką apie tai manote?

– Banali tiesa: miestas turi keistis. Kas nesikeičia, nejuda – miršta. Kitas klausimas – kaip ir kiek. Barbarybės toje kaitoje esama, ir daug. Nepamenu, kad Vilnius būtų turėjęs merą, kuriuo būtų galima didžiuotis.

– Galbūt turite ateities Vilniaus vaizdinį?

– Naivu būtų jį piešti rožinėm ar juodom spalvom. Naftos čia nebus, vandenynai jo neapsems, Lenino mumija į MO muziejų turbūt irgi neatkeliaus. Tikiu, jog jis kaip buvo, taip ir liks normalus europietiškas miestas.

– Jeigu reiktų vienu kadru parodyti Vilniaus esmę, kas jame būtų pavaizduota?

– Šv. Kristoforas, brendantis vandeniu, pasirėmęs lazda ir nešantis vaiką.

– Atvykėliai dažnai atkreipia dėmesį, kad kirtus Vilniaus senamiesčio ribą atsiranda daug pilkos spalvos ir dangus čia dažnai pilkas, o ir fotografijos „nepaliekančiame mieste“ nespalvotos. Ar čia yra sąsajų?

– Nesutikčiau, kad už senamiesčio ribos miestas tampa nykesnis ar skurdesnis. Skurdo spalvą susikuriame patys (ubagai ar benamiai kartais yra patys laimingiausi žmonės). Man glamūrinis Vilnius kaip ir „Svajonių knygos“ yra toje pačioje „nykumos“ paradigmoje. Nesirinkčiau balanos gadynės buities, tačiau, kas žino, gal įmestas į tuos laikus jausčiausi ir laimingas, ir dangus man būtų ne pilkas.

– Man atrodo, kad miestas yra žmonės ir jų istorijos. Galbūt pavyktų apibendrinti, kokie žmonės gyvena Vilniuje?

– Visi jie vilniečiai, bet tik vilniečiai tą žino.

Kalbėjosi Laura Švedaitė

---

malonumą, lavinančių miklumą. Įspūdinga nuotrauka, kurioje užfiksuota, kaip Ašmenos upėje Jonas Lukša ir Jonas Štura oliauja – rankomis gaudo žuvis. Oliauti galima ir pavieniui, jei terbą su žuvimis nešiojasi pats oliautojas. Kai sušyla vandenys, oliaujama ir Aluošioje. Įdomu, kad oliavimas dar nėra reglamentuojamas jokiais teisiniais aktais, tad ir bausti už tai nebūtų pagrindo, nes tam nenaudojami jokie įrankiai ir priemonės, išskyrus įgimtus jutimus ir rankas. „Neri vandenin, upės krantuose, prie akmenų, kelmų ir žolių žvalgaisi žuvies. Pamatei – sudrumsti vandenį, kad žuviai blogiau matytųsi, kiši rankas tarp susivijusių žolių, išsirangiusių šaknų. Mėgini apčiuopti. Palengva, labai švelniai palieti žuvį, lyg nieko nesiruoštum jai daryti, neimi už uodegos. Tikrai nepavyks, jei bandysi griebti greitai. Ramiai, vos liesdamas pelekus glostai, pirštais slenki link galvos. Paskui staigiai suimi, spaudi prie kelmo ar upės dugno. Žuvis tavo!“

Reljefiškas ir informatyvus šešių nuotraukų ciklas, skirtas nuo kitų kaimų labiausiai nutolusiam Dubokui su jame gyvenančiomis trimis šeimomis. Kaimas gyvastingumą atgauna tik kartą – pirmąjį liepos sekmadienį, kai ten vyksta Dievo Motinos Nepaliaujamos Pagalbos atlaidai. Beje, šis kaimelis kadaise buvo labiausiai nutolusi Vilniaus krašto vietovė. „Žmonės pasakoja, kad dar per Pirmąjį pasaulinį karą į šventą giraitę ant piliakalnio ateidavę pasimelsti baltai vilkintys seneliai. [...] Iš daubos ištekantis delnu užtvenkiamas upeliūkštis rėžia vagą palei piliakalnį.“ Šaltinio vanduo nuo seno laikomas stebuklingu, per atlaidus prisisemti jo ar apsiprausti būriuojasi didžiulės minios. Atlaidų „tradicija gyvuoja nuo 1929 m. gegužės, kai pagonybės laikus menančiame piliakalnyje buvo pastatyta ir pašventinta dviaukštė tašytų rąstų koplyčia. Tradicija dar sustiprėjo 1937 m., vaizdžiame trijų kilometrų atšlaime įrengus septynias Kryžiaus kelio stotis.“ Tad Duboko šventvietės išskirtinumas vertintinas kaip visuminis arba sinkretiškas, apimantis ir senąjį (baltiškąjį), ir krikščioniškąjį šventybės sluoksnius: lankomi šaltinis ir piliakalnis, nuo koplyčios, kurioje dar neįvesta elektra, pašalėn patraukiamas dubenuotasis akmuo, o altoriumi tampa iš jos išneštais šventiniais kilimais papuoštas prieangis, kunigai išpažinčių klauso ten pat ant kėdžių arba stati ne taip seniai įrengtame šventoriuje, nuo seno apaugusiame ąžuolais ir kitais medžiais.

Vilniaus krašto laikraštyje „Vilniaus rytojus“ 1930 m., Vytauto Didžiojo metais, Ridikas rašė, kad nuo 1927 m. Girių kaimo Šv. Kazimiero draugijos skyrius surengė apie dešimt viešų vakarų ir keletą paskaitų. Pasigarsinta taip pat, kad „Velykų metu žadame suruošti lietuvišką vakarą. Be to, nutarėme Vytauto metams pažymėti pastatyti akmeninį kryžių.“ Deja, jis nebuvo pastatytas, nes Gervėčiuose uždraudus lietuviškas pamaldas ir nesutariant su kunigu Malinowskiu ir Vilniaus arkivyskupu Jałbrzykowskiu nebuvo gautas leidimas. Vis dėlto ir dabar Girių kryžkelėje tebestovi kuklesnis paminklas Vytautui su jo turbūt pačių nusipaišytam atvaizdui skirta niša, prie jo ypač mėgstama ateiti. 2012 m. prie jo fotografavosi Viktoras Razvadovskis, Viktoras Urbanavičius ir Vitoldas Urbanovičius. Šių Girių vyrų vardai skirtingi, bet visi save laiko Vytautais.

Dar keletas gyvų, ne muziejinių, etnografinių vaizdų. Atrinktų, tikslingai patykotų paspaudimų. Vytautas Petrikas iš Kerplėšinės kaimo su dviem iš vytelių išpintom žvejybos varžom, pritvirtintom prie tvirtų dvišakių kotų. Janina Laurinavičiūtė-Pukštienė iš Gėliūnų tarsi indėnė atsistojusi, kaip įpratusi, valtyje, atsispirdama kartimi į upės dugną plukdo besišypsančias anūkes. Kitas vaizdas – jaunos mergičkos šviesiomis vasarinėmis kartūninėmis suknutėmis prisišliejusios prie Girių koplyčios sienos Žolinės dieną: su lauko gėlių vainikėliais ant galvų, su darželio gėlių ir kitų žolynų krepšeliais rankose ir prie kojų lūkuriuoja šventės pradžios. Kita Žolinės situacija – kunigas prie Girių koplytėlės sako pamokslą, žmonės, ypač moterys, su žolynais rankose suklusę, o tarpu jų patikliai iškėlę uodegas bindzinėja kaimo šunys, visi juk savi... Devyniasdešimtmetis Česlovas Meškys iš Gervėčių su dviem šioms vietovėms būdingais dalgiais, kuriuos toliau gyvenantys gudai ir rusai vadina tiesiog *litovka*. Pasakojama, kad jam bevažiuojant vežimu pasibaidęs, išsikinkęs ir pabėgęs arklys. Ką beveiksi? Teko pačiam įsikinkyti į vežimą ir per visus Gervėčius jį partempti namo. „Arklys pasbaidė, palauže ratus. Tadu raikėjo tįst ratai. Kilometras, da daugiau. Palaužė ienas, nu te kap nė než[inau], nepakinkysi. Tįsiau. Reikė šiteip tįst. I pats tįstum. I partįsiau.“

Ateina ruduo, ir vėl „liūdnojoje Lietuvoje“, ten, kur dar veikia retos lietuviškos klasės ir yra lietuvių mokytojų, bandoma krimsti sprangią lietuvybės duoną. Va, mokytoja Edita Ginaitė Rimdžiūnų lietuviškoje mokykloje 2014 m. per lietuvių kalbos pamoką su šypsena „kala“ elementarias žinias į aštuntoko galvelę. Juk tarp mokinių yra nemaža vaikų iš mišrių šeimų arba slavakalbių, kurie nori pramokti kalbėti lietuviškai. Septintokas Vladislavas Janulčikas lietuvių kalbos pamokoje Rimdžiūnuose užsimerkęs mėgina susikaupti prieš lentoje užrašydamas kitą „auksinę mintį“. Prieš tai rašė: „Šenden valigeu makaronus. Ritoi eisiu i bažničia.“ Prie to dera ir vaizdas iš Astrave vykusio tradicinės kultūros festivalio „Gardino krašto turtai“, kuriame vienodais stilizuotais gudiškais kostiumais apsitaisę pasirodė ir muzikantas Vasilijus Špiganovičius bei senosios suslavėjusios Zietelos krašto dainininkės.

Vis dėlto gimtoji žemė joje užaugusiems ir visą gyvenimą praleidusiems vietiniams lietuviams gyva savo *cikrine* kalba, atminimais, iš kartos į kartą perduodamomis sakmėmis, padavimais, protėvių kultu. Pavyzdys – Rimdžiūnų kapinėse prie aukšto tradicinio dzūkiško kryžiaus tarp aukštų pušų su prie jo prigludusiu staliuku ir atmintį gaivinančiomis žvakėmis per Vėlinių oktavą besiburiančios ne pirmos jaunystės moterys. Tiesa, archajiniai protėviams skirti laužai per Vėlines, kaip kai kur dar išlikę Dzūkijoje, nebekūrenami.

Žiema suvaro žmones į pirkias – prie virtuvių krosnių ir pečių. Va, Galčiūnuose ant akinančiai išbaltintos, didžiulės *pamūraukos* šypsodami ir svimburiuodami kojomis su šiltomis vilnonėmis kojinėmis sėdi Marija Lukaitytė-Petravičienė ir jos anūkas Povilas su mobiliąja žaidimų konsole rankose. O Elena Vaičiulytė-Bublevičienė iš Rimdžiūnų įsitaisiusi ant lovos prie trafaretiniu „valdišku“ kilimu uždengtos sienos – šalia pūpso milžiniškos, santūriai, bet išmaniai raštuotos pūkinės pagalvės.

Marija Petrikaitė-Mažeikienė iš Petrikų net ir žiemą nepanoro kuistis namuose – apsiavusi veltiniais su kaliošais (žemaičiai sakytų – *tūbais*) su mažu nenukultų linų pėdeliu, perjuostu grįžte, atsistojo sniegu užverstame sodybos kieme. Ji papasakojo: „Aš labai mėgstu dainas ir pasakas visokias. Mūsų kaimynuos gyveno trys broliai Urbanavičiai neženoti ir sesuo netekėjusi. Tuos namuos dažnai rinkosi vakaruškos. Ten negyveno seniai ir niekas jiems nemaišė. Susirenka žiemos vakarais, kas mezga, kas verpia, taip visi ir vakaroja. Kai išdainuoja dainas, tada pasakas seka. Man buvo labai įdomu, vakarais eidavau ten. Vieną vakarą labai ilgai prabuvau. Buvo žiema, gal sausis, visur balta. [...] Vartai atdari. Priėjau prie vartų, žiūriu, šalia didelis didelis šuva, beveik su manim lygus. Aš jam kalbu: „Oi šuneli, koks tu didelis!“ O jis tik pažiūrėjo žibančiom akim ir uodegą pamygęs po kojom nudūlino miško link. Aš parėjau namo. Rytojaus dieną tėvas nuėjo vandens Urbanavičių šulnin. Sugrįžo ir pasakoja: „Pas kaimynus vilkas knisosi pūnėn, norėjo avį ištraukt, tik kažkas jam pamaišė.“ „Taigi aš su tuo vilku kartu pro vartus išėjom“, – sakau tėvui.“

Nekantriai laukiamas, neeiliniais išgyvenimais ir stebuklais vainikuotas, šeimas ir visus artimuosius suburiantis žiemos ir metgalio (tarpušvenčių pradžios) įvykis – Kūčios, rodos, nejučia tamsumose virstančios Kalėdomis. Kūčių vakaras Genoefos Karmazos iš Girių kaimo namuose – šviesiai apsirengusi šeimininkė su baltapūke anūkyte ant plataus šventinio stalo (prieš uždengiant balta staltiese) skleidžia glėbelį iš *pūnės* (tvarto) atsinešto šieno.

Ir šiemet susigūžusiuose etninių žemių kaimuose prie Aluošios ir Ašmenos per Kūčias dar bus klegama lietuviškai.

P. S. Norintys įsigyti knygą gali susisiekti su autoriumi telefonu +370 699 48 388 arba el. paštu *klaudijus.driskius@gmail.com.*

– JUOZAS ŠORYS –

MICHAIL ŽVANECKIJ

Prieš metus (lapkričio 6-ąją) mirė bene populiariausias pastarųjų dešimtmečių rusų rašytojas humoristas, estradinės komedijos artistas Michailas Žvaneckis (1934–2020), ypač garsėjęs sovietinio ir posovietinio mentaliteto bei realijų satyra.

Rašau detektyvą

– Kodėl jums neparašius ko rimto?
– Rašau... Kaip tik mane atitraukėt...
– Ką rašote?
– Detektyvą, kuriame apylinkės inspektorius narplioja žmogžudystę ir niekaip nepajėgia išnarpliot.
– Ir ką gi? Pabaigoje išnarplioja?
– Ne. Nesugeba.
– Tai... Atleiskit... O kur vyksta veiksmas?
– Pas mus.
– O kur čia detektyvas?
– Va čia.
– O įkalčių jis turi?
– Visus. Ir pirštų atspaudus. Ir pistoletą bei tūteles. Ir lavoną.
– O žudikas?
– O jis ir nesislepia.
– Tai kas čia vyksta?
– Va tas.
– O kur intriga?
– Nužudytojo artimieji. Jie kovoja dėl palikimo. O visas palikimas išvogtas.
– Tai kokia intriga?
– Na, vaikšto jie į miliciją, priskrenta, visiems įsiėda. Pabaigoje juos pasodina.
– O žudikas?
– O ką žudikas?
– Slapstosi?
– O kam? Jis gi nužudė su milicijos įgaliotinio sutikimu ir jo užrodymu.
– O kurgi intriga?
– Kaip – kur? Čia, pas mus, Maskvoje.
– Ir kuo jūs norite sudominti skaitytoją?
– O kuo galėčiau sudominti? Pinigų aš neturiu.
– O teisybė triumfuos?
– O iš kur man žinot? Pats laukiu.
– Bet jūs gi autorius.
– Na ir ką?
– Vadinasi, šitaip... Milicija išaiškinti nusikaltimo nesugeba. Žudikas laisvėje. Nužudytojo šeima kalėjime... Įgaliotinis – bendrininkas... Tai kur čia detektyvas?
– Va šitame.
– Ir visa tai niekuo nesibaigia?
– Paskiriamas naujas vidaus reikalų ministras.
– Va. Ir ką jis?
– Jo žmonai nuvaro mašiną.
– Jo užrodymu?
– Taip...
– Jis suranda nusikaltėlius?
– Ne.
– O ką nubaudžia?
– Praeivius.
– Ir kam apie visa tai rašyti?
– Kad juos visus išrinktų į Valstybės Dūmą.
– Ir išrinks?
– Būtinai.
– Kodėl?
– Na, mano romane gyventojai klaidingai mano, kad geriau išrinkti nusikaltėlį nei milicininką.
– Ir jūs manote, kad jūsų knygą išpirks?
– Jau išpirko.
– Kas?
– Rinkimų komisija.
– Taigi jūs jos dar nebaigėt?
– Jie patys pabaigs.
– Na, sveikinu. Tai rimtas darbas.
– Ačiū. Jie irgi taip sakė.
– O ką paskui rašysite?
– Komediją.
– Irgi detektyvą?
– Būtinai.
– Kas vyksta?
– Visi geria.
– Kur?
– Čia.
– Tikiuosi, bus įdomu sekti?
– Ne.
– Juokinga?
– Ne.
– O tai kam rašyti?
– O tai kam nerašyti?

Talentų šalis

Rusija – talentų šalis. Talentų masė, dirbti nėra kam. Iš mūsų idėjas visi vagia. Daugiau nėra ką vogti. Jie iš mūsų – idėjas, mes iš jų – gaminius.

Kartais visa šalis pagaminame vieną egzempliorių. Jis, žinoma, skrenda, bet be patogumų. Šeši gydytojai guldo karo lakūną į šiltą vandenį, kad šis galėtų nusilengvinti po skrydžio. Po 16 valandų skraido. 40 tonų pergabena, o nusičiurkšti nėra kur. Visur kur raketos. Aš, žinoma, turiu idėją, kaip didelį padaryti, o paskui mažu nuplauti. Neišsiduodu, kad nenušvilptų. Pagal mūsų idėjas raketą į Mėnulį paleido. Kurčias, aklas, bet mokslininkas, Kalugoje tiesiog – tiesiog Kalugoje visa tai sugalvojo, bet neįgyvendino. Todėl kad Kaluga aplinkui.

Pas mus kuo paprastesnis, tuo efektyvesnis. Kirvis. Plaktukas. Kūjis. Nulekia nuo rankenos ir pataiko tiesiai į kertančiojo arba stebėtojo kaktą.

Nebuvo atvejo, kad nuo koto nulėkęs kirvis ar plaktukas nebūtų pataikęs. Tai labai efektyvu. O kas tik vos vos sudėtingesnis, neveikia: virdulys, lygintuvas, „Moskvičius“.

Žaisliuką pas mus skersai vežimėlio viršum kūdikio ant gumos kabina: kad žaistų sau laimingas. Kai tik timpteli, tas kaipmat atgaline eiga jam į kaktytę ir taukšteli. Irgi šmaikštus dalykėlis.

Prekių gamintojai streikuoja, atkreipdami į save dėmesį ne preke, o streiku. Žinoma, iš humaniškų paskatų reiktų iš jų ką nors nupirkti. Traktorių arba lėktuvą. Bet net patys lėktuvų gamintojai prašo, jei įmanoma, virš jų jų lėktuvais... jei įmanoma, žinoma, neskraidyti. Juk tai genocidas – skraidyti mūsiškiais, važinėti. Nešioti mūsų.

Tautos naikinimas.

Visi žaidimai per televiziją amerikietiški ir visi prizai. Galima įsivaizduoti azartinį lošimą dėl mūsiškio prizo: dulkių siurblio ar kibiro.

Na, kas gi pavyko per septyniasdešimtį prekių gamintojų valdžios metų?

Galbūt lagaminas ar portfelis, ar pora kurpelių, ar unitazas, į kurį nereikėtų kišti rankos pačiu netinkamiausiu momentu. Galbūt kokia variklio detalė pavadinta mūsų vardu, kaip kardanas ar dyzelis. Girdi, potapovas striginėja, karpenka kibirkšties neįžiebia...

Iš mūsų šalies Rasputinas, Smirnovas, Gorbačiovas, bet tai – degtinė. Befstrogenas – užkandis.

Apskritai mūsų šalis – talentų gimtinė, tačiau mūsų Gimtinė – jų kapinės.

•

Kaipgi reikia neapkęsti šitos šalies, kad paliktumei butą po šitokio remonto.

Gyvenimas trumpas

Gyvenimas trumpas, todėl reikia mokėti išeiti iš blogo filmo.
Mesti blogą knygą.
Išeiti nuo blogo žmogaus.
Jų daug.
Reikalą nesisekantį mesti.
Net nuo vidutinybės atsitraukti.
Jų daug. Laikas brangesnis.
Geriau pamiegot.
Geriau pavalgyti.
Geriau pažiūrėti į ugnį, į vaiką, į moterį, į vandenį.
Muzika tapo žmogaus priešu.
Muzika peršasi, lenda į ausis.
Per sienas.
Per lubas.
Per grindis.
Kvepi muziką ir sintezatoriaus dūžius.
Žemi plumpina krūtinę, aukšti dzirina plombas.
Spektaklis ne toks įžūlus, bet iš jo irgi neišeisi.
Švilpia. Tramdo.
Kiša koją...
Kompiuteris lipus, spingso kaip vaiduoklis, kviečia kaip rytietiškas turgus.
Knaisiojies, ieškai, ieškai.
Na, randi ką nors, bandai pritaikyti, išmeti, vėl knaisiojies, radai ką, pavartei galvoje, išmetei.
Mintys bendros.
Žodžiai bendri.
Ne! Gyvenimas trumpas.
Ir tik knyga subtili.
Paėmei nuo lentynos.
Pavartei.
Padėjai.
Ji neturi įžūlumo.
Ji nesiskverbia į tave nesiklausus.
Stovi lentynoje, tyli, laukia, kada paims į šiltas rankas.
Ir ji atsiskleis.
Jei su žmonėmis taip.
Mūsų daug. Visų nepavartysi.
Net vieno.
Net savo.
Net savęs.
Gyvenimas trumpas.
Kažkas atsiskleis savaime.
Kažkam nustatysi taisykles.
Kitkam nėra laiko.
Įstatymas vienas: išeiti, mesti, bėgti, užtrenkti arba neatverti!
Kad neatiduotum akimirkos, skirtos kitam.

Vertė Andrius Patiomkinas

Kultūra – ne pakura: „Šiaurės Atėnai“ – penas jūsų sielai!

Lietuvos prenumeratoriai mūsų leidinį gali užsiprenumeruoti bet kuriame pašte arba internetinėje svetainėje *www.prenumeruok.lt*. Mūsų indeksas 0109.

Metų prenumerata į užsienį kainuoja 70 Eur. Elektroninio varianto (docx, mobi, pdf) prenumerata – 25 eurai.

Užsienio arba elektroninio varianto prenumeratoriai pinigus gali pervesti į sąskaitą banke „Swedbank“ LT36 7300 0100 0000 7071 arba per „PayPal“ (mokėjimo paskirtis – prenumerata) ir redakcijos el. p. *satenai@gmail.com* pranešti, nuo kada ir kokiu adresu siųsti laikraštį. Elektroninį laikraščio variantą išsiunčiame anksčiau, negu spausdintinis pasirodo platinimo vietose.

„Šiaurės Atėnus“ jau ketvirtadienio pavakare galima rasti Vilniaus knygynuose „Akademinė knyga“, „Eureka!“, „Keistoteka“ ir „Mint Vinetu“.

Redaktorė – Giedrė Kazlauskaitė (*gkazlauskaite@gmail.com*, 8 698 78 771).
Paveldas – Juozas Šorys.
Kalbos redaktorė – Audrė Kubiliūtė.
Maketuotoja – Zita Remeikienė.
Vadybininkas – Andrius Patiomkinas.
Finansininkė – Danuta Churtasenko (8 5) 244 3302).
Redakcijos adresas Maironio g. 10, LT-01124 Vilnius.
El. paštas *satenai@gmail.com;* tinklalapis *www.satenai.lt.*
Spausdino UAB „Respublikos“ spaustuvė, M. Sleževičiaus g. 7, LT-06326 Vilnius.
VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas“ sąskaita banke LT36 7300 0100 0000 7071, AB „Swedbank“ (kodas 73000).
Dvisavaitinis laikraštis išeina penktadieniais.
Leidžiamas nuo 1990 m. vasario 7 d.
Leidžia VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas“. ISSN 1392-7760.
4 spaudos lankai. Indeksas 0109. Tiražas 1 263 egz.
Redakcijos ir autorių nuomonės nebūtinai sutampa.
Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 2021 m. suteikė 25 000 Eur paramą projektui „Kultūra išgyvena“ (p. 2, 3, 6, 7, 10 –15), 4 000 Eur projektui „Polis“ (p. 3), 10 000 Eur projektui „Grafičiai“; Lietuvos kultūros taryba – 12 200 Eur paramą projektui „Pasaulio literatūros vertimai“, 5 492 Eur projektui „Skaitykla Nr. 5: literatūros kritika, refleksija, kontekstai“.

LIETUVOS RESPUBLIKOS KULTŪROS MINISTERIJA
KPLA NARYS
LIETUVOS KULTŪROS TARYBA
9 771392 776033